

सं स्मृति

If ever I visit thy Shrine,
Then let me not depart
Without thy blessings.

पाराशर्य

સર્વ હક્ક કર્તાને સ્વાધીન
 પ્રથમાવૃત્તિ • હીપોલસવી સંવત ૧૯૯૭ • ઈ. સ. ૧૯૪૧

અદેય

૪૬૧.૩૨

પાટામુ

(સંદ્ધ)

કિંમત રૂ. ૨-૦-૦

20617

લેખક તથા પ્રકાશક : મુકુન્દરાય વિનયરાંકર પદ્મણી
 ૫૩૭, દેવનિવાસ, માણેકવાડી સ્ટેશન સામે, ભાવનગર

મુદ્રક : શાન્તિલાલ છાયાલાલ પારેખ
 શ્રી સરસ્વતી છાપખાનું, દોણાપીઠ, ભાવનગર

૪૫=૦૦

સદ્ગત સદાધ્યાયી મિત્ર
શિવદાન સ્વાભાઈ બારોટને
સ્મર્ત્તુ

20617

નિવેદન

શુજરાતની કાવ્યરસિક જનતા સમક્ષ આ કાવ્ય-સંગ્રહ સાદર રજૂ કરું છું.

આ કાવ્યસંગ્રહનું નામ ‘સરિતા’ તેના સરળ ઉચ્ચારણાર્થે રાખવા વૃત્તિ હતી, પણ અન્તે ‘સંસ્કૃતિ’ એ નામ તે શબ્દના વ્યાપક અર્થને અનુલક્ષીને રાખવું ઉચિત જણાતાં તે પ્રમાણે રાખ્યું છે.

આ સંગ્રહ પરત્વે મારે કશું કહેવું ન ઘટે. જે પુષ્પરૂપે પરિણમે છે તેની સુરભિના ગ્રાહક-સમીર-મધુકર-આપોઆપ મળી રહે છે અને જે કેવળ પત્ર છે તે ખરીને નીચે ક્યારામાં ખાતરરૂપ બને છે; અને તે યોગ્ય જ છે: એવી ઉપમા આપું વા ન આપું તોપણ એટલું તો સિદ્ધ જ છે કે આમાં જે કંઈ કાવ્યતત્ત્વ છે-હશે તે સ્વયમેવ જનતામાં પ્રસરશે. આમાં મને શંકા નથી કારણ કે જેમ પત્ર-પુષ્પને વીંટીને વાયુ સર્વવ્યાપી રહ્યો છે તેમ જનતાનું માનસ-હૃદય કાવ્યતત્ત્વ-કલાતત્ત્વનું ઉપાસક-ગ્રાહક બની ગિરિપિપાસુ રસાલિલાષી તૈયાર જ બેઠું હોય છે. આછી પણ પુષ્પગંધને વાયુ પકડ્યા વગર રહી શકતો નથી.* કયાંય પણ શુભ-

---

* ખડું છે કે વાયુ દરેક ગંધને ગ્રહણ કરે છે. માનવમાનસ પણ સારાં માઠાં અનેક તત્ત્વો ગ્રહણ કરે છે પણ માનવહૃદય સ્વભાવતઃ આદર્શલક્ષી હોઈ જે શુભપ્રિય હોય છે તે તરફ તે વધારે ઢળે છે.

પ્રિય તત્ત્વ તરફ માનવહૃદય જાણી ખૂળને ઉદ્ધાસીન-ખેદર-કાર રહ્યું નથી. અને એ જ વિશ્વાસે આ કાવ્યસંગ્રહને જનતા-સમક્ષ મૂકી શકાય છે ને ?

પાછળ ટિપ્પણ મૂક્યું છે. પંક્તિઓનો અર્થ-સ્ફોટ કરવા કરતાં વિશેષતઃ પંક્તિઓનો ઋણનિર્દેશ બતાવવા માટે તે યોગ્ય છે.

*

*

શ્રી ભાવનગર સંસ્થાનના નામદાર મહારાજ સાહેબે. થોળેલ ગ્રંથોત્તેજક વ્યવસ્થાનો હું આભારી છું. ગ્રંથોત્તેજક કમિટીએ મંજૂર કરેલી આર્થિક મદદને બળે આ સંગ્રહને બહાર મૂકી શકાય છે.

*

*

આ પુસ્તકને સુંદર બતાવવા માટે બનતો પ્રયાસ કરનાર શ્રી. સરસ્વતી છાપખાનાના સંચાલક ભાઈ શ્રી. શાન્તિલાલ પાદેખનાં ઉત્સાહ અને ચીવટની નોંધ લેવી અત્રે આવશ્યક ધારું છું.

પારાશર્ય

આશ્વિન કૃષ્ણ નવમી

સંવત ૧૯૯૭

ભાવનગર

સામગ્રી

૧	સિંચણ	.	.	.	૧
૨	સાવ	.	.	.	૨
૩	સાવડા	.	.	.	૪
૪	સે. સિંચાણ	.	.	.	૫
૫	સાવડા	.	.	.	૬
૬	સિંચણ	.	.	.	૭
૭	સે. સિંચાણ	.	.	.	૮
૮	સિંચણ	.	.	.	૯
૯	સે. સિંચાણ	.	.	.	૧૦
૧૦	સિંચણ	.	.	.	૧૧
૧૧	સે. સિંચાણ	.	.	.	૧૨
૧૨	સિંચણ	.	.	.	૧૩
૧૩	સે. સિંચાણ	.	.	.	૧૪
૧૪	સિંચણ	.	.	.	૧૫
૧૫	સે. સિંચાણ	.	.	.	૧૬
૧૬	સિંચણ	.	.	.	૧૭
૧૭	સે. સિંચાણ	.	.	.	૧૮
૧૮	સિંચણ	.	.	.	૧૯
૧૯	સે. સિંચાણ	.	.	.	૨૦
૨૦	સિંચણ	.	.	.	૨૧
૨૧	સે. સિંચાણ	.	.	.	૨૨
૨૨	સિંચણ	.	.	.	૨૩
૨૩	સે. સિંચાણ	.	.	.	૨૪
૨૪	સિંચણ	.	.	.	૨૫
૨૫	સે. સિંચાણ	.	.	.	૨૬
૨૬	સિંચણ	.	.	.	૨૭
૨૭	સે. સિંચાણ	.	.	.	૨૮
૨૮	સિંચણ	.	.	.	૨૯
૨૯	સે. સિંચાણ	.	.	.	૩૦

૨૦	ભવાઈ	.	.	.	૪૨
૨૧	સન્યાસીની કથા	.	.	.	૪૪
૨૨	કિંમત	.	.	.	૪૬
૨૩	દૂતનિયોજન	.	.	.	૪૭
૨૪	ડોલરિથો	.	.	.	૪૮
૨૫	મીરાં	.	.	.	૪૯
૨૬	હોળી	.	.	.	૫૦
૨૭	આશા હતી-	.	.	.	૫૧
૨૮	વસન્તેઝા	.	.	.	૫૨
૨૯	ભ્રમરને	.	.	.	૫૩
૩૦	અનુભૂતિ	.	.	.	૫૪
૩૧	ગાણું	.	.	.	૫૫
૩૨	અંજલિ	.	.	.	૫૬
૩૩	નિસર્ગ	.	.	.	૫૭
૩૪	આથમતોપૂર્ણ ચન્દ્ર	.	.	.	૬૧
૩૫	ધ્રુવને	.	.	.	૬૨
૩૬	કર્ણવ્યે	.	.	.	૬૩
૩૭	ગાણું છું-	.	.	.	૭૨
૩૮	સ્પર્શ	.	.	.	૭૩
૩૯	નૃત્ય	.	.	.	૭૪
૪૦	પાનખર	.	.	.	૭૫

૪૧	અધિકાર	. . .	૭૬
૪૨	કાકિલને	. . .	૭૭
૪૩	ત્રાપજને	. . .	૮૦
૪૪	સાથી મિત્રને	. . .	૮૪
૪૫	સાપેક્ષતું સુખ	. . .	૮૫
૪૬	આકર્ષણ	. . .	૮૭
૪૭	અખોડા	. . .	૮૮
૪૮	પ્રિયાને	. . .	૯૦
૪૯	ધખક	. . .	૯૨
૫૦	અણુગ્રિધકયા કૂલને	. . .	૯૪
૫૧	નથી પ્રણય-	. . .	૯૫
૫૨	સ્મરણમંદિર	. . .	૯૭
૫૩	-પ્રસંગ	. . .	૯૮
૫૪	સ્મૃતિ	. . .	૧૦૦
૫૫	રાજહંસતું અવસાન	. . .	૧૦૧
૫૬	—ને	. . .	૧૦૫
૫૭	કૂદરડી	. . .	૧૦૬
૫૮	અવાવરુ વાવ	. . .	૧૧૦
૫૯	તારાને	. . .	૧૧૩
૬૦	હું—	. . .	૧૧૮
૬૧	પ્રણયશાન્તિ	. . .	૧૧૯

૬૨	દર્શન	.	.	.	૧૨૦
૬૩	આંધળે બેરું	.	.	.	૧૨૧
૬૪	અધવચ	.	.	.	૧૨૨
૬૫	દાતારને	.	.	.	૧૨૩
૬૬	નવજીવન	.	.	.	૧૩૦
૬૭	ગોપી	.	.	.	૧૩૨
૬૮	પર્જન્યને	.	.	.	૧૩૩
૬૯	હત્તિસન્ધુ	.	.	.	૧૩૪
૭૦	રમકડાં	.	.	.	૧૩૫
૭૧	દર્શન અંતરાય	.	.	.	૧૩૮
૭૨	સીમા	.	.	.	૧૪૧
૭૩	પુરુષોત્તમને	.	.	.	૧૪૨
૭૪	હરિગુણ	.	.	.	૧૪૩
૭૫	પ્રસાદ	.	.	.	૧૪૪
૭૬	દર્શન-અભિલાષ	.	.	.	૧૪૫
૭૭	પ્રજનાર	.	.	.	૧૪૭
૭૮	સાદ પુકારીને શું કરું ?	.	.	.	૧૪૮
૭૯	રાહ	.	.	.	૧૪૯
૮૦	રામ તારા રાજ વચ્ચે	.	.	.	૧૫૦
૮૧	જીવનઆરતિ	.	.	.	૧૫૧
૮૨	સમર્પણ	.	.	.	૧૫૩
૮૩	ટિપ્પણ	.	.	.	૧૫૪

શુદ્ધિ

પૃ.	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૩	૨૩	અવરિત	અવિરત
૧૩	૨૭	અશ્વરથ	અશ્વત્થ
૩૯	૧૪	પુષ્પો	પુષ્પો
૭૨	૫	દખાવીને	દખવીને
૯૪	છેલ્લી	નિંદગાની	નિંદગાની.
૯૭	૭	ખરું;	ખરું;
૧૪૯	૮	મારે	મારી

संस्कृति

‘परा हि मे विमन्यवः पतन्ति वस्यद्गृष्टे ।

घयो न वसतीरुय ॥’ ऋग्वेद

So much sensitive I am my Lord,
That from thee, even a gentle breeze
Would put to dance my silent leaves.

શિવસંકલ્પ

જે વાસનાયુક્ત અનેક જન્મમાં
લભાવે આત્માને નિત નવ અભીપ્સા જગવતું,
છવન્મુક્તિ ને બન્ધન તાણું સદા કારણ થતું,
પ્રભો ! પ્રાર્થું તન્મેમનઃ શિવસંકલ્પમસ્તુ । ૧

જનિત્ર, પ્રજાતું, અજર, અવિનાશી, દ્રુતિ સમું,
અહિર-આન્તર-વિશ્વે અગ્રિથિત લભે હૃત્પ્રતિષ્ઠન,
વિના જેના થંભે પ્રકૃતિગતિ પ્રાણીછવનની,
પ્રભો ! પ્રાર્થું તન્મેમનઃ શિવસંકલ્પમસ્તુ । ૨

બધી દિગ્દાલોની અવધિ થકી જે દૂર ઊડતું,
પ્રમાથી આંગ્રહ્યે થઈ અધિપ પંગેન્દ્રિય તાણું,
જતું જ્યોતિષોથી, તમથી પર, દૂરજ્ઞમ થતું,
પ્રભો ! પ્રાર્થું તન્મેમનઃ શિવસંકલ્પમસ્તુ । ૩

પ્રમાથી વાયુની દઢ અપલ ને હૃદય ગતિ
જતી ખેંચી નૌકા જલધિ મહીં દૂરે થઈ ભરી,
તથા સામર્થ્યે આલક સકલતું કાર્યપથમાં,
પ્રભો ! પ્રાર્થું તન્મેમનઃ શિવસંકલ્પમસ્તુ । ૪

પ્રસન્ના સૃષ્ટિનું પરમ કૃત અંગીકૃત કરી
 ધર્મા જેણે ધર્મો, ધૃતિ, રતિ, કરી ઉન્નત ગતિ,
 ધર્મું વસ્ત્રે તન્તુ સમ નિજ વિષે જ્ઞાન સધણું,
 પ્રભો ! પ્રાર્થું તન્નમેમનઃ શિવસદ્કલ્પમસ્તુ । ૫

વિવેકે જ્ઞાને સાત્ત્વિક અનધ સામ્યે સ્થિત થતું,
 દર્ધ બ્રાહ્મીવસ્થા, પવનહીન સ્થાને ઝળકતી
 પ્રજ્ઞાન્તજ્યોતિની હીપક ઉપમાને વરી જતું,
 પ્રભો ! પ્રાર્થું તન્નમેમનઃ શિવસદ્કલ્પમસ્તુ । ૬

અહમ્

પ્રભો ! તેં અર્પેલું ધન પુનિત છાતું જીવનમાં,
જડત્વે અજ્ઞાને અપથ ખરચું વિસ્મરણમાં.
સ્મૃતિ દો, શક્તિ દો, ફરજમતિ દો, રક્ષક બની
રહું જારી, અન્તે સફલ થરું તારે પદ ફરી.

પ્રભો ! આ હૈયાની તમણુ પ્રમાદે રહી મતિ,
નિરાશાના ખડાને નથી જ પુરુષાર્થે રતિ થતી.
અહમ્ દો, પ્રાર્થુ સાત્ત્વિક અલય સંશુદ્ધિ મનની,
સ્વધર્મે યત્ને નિષ્ક્રિય તબ્બું નિરાશા જીવનની.

પ્રભો ! પૂજા-પુષ્પો અપથ વિખરાવા નહીં દઉં,
ચહું તારે કંઠે સઘન વનમાળા ધરી દઉં. ૧૦
ખહિદારે તારે વિલવ પગથારે વય ગચું,
પ્રભો ! ગર્ભદારે ચહું તવ પદે સન્મુખ ઢળું.

પ્રભો ! હું તારો હું મગરુણ ફરું એ સ્મરણમાં:
અહમ્ દો, છો હોયે તુજ મિથ અહંકોર મનમાં.

સાર્થકતા

કદી નહીં; તે દિ'જ મેં પરોઢમાં
 ખુલ્લાશમાં આન્તર કૂલકું ધર્યું:
 પ્રસન્ન શીળા વહતા સમીરણે
 અંગાંગમાં કમ્પન કેા અનુભવ્યું.
 ને વ્યોમના પુણ્યપ્રસાદ જેવું
 હૈયે સર્યું એક તુષારગિન્દ:
 ઉષાતણું કુંકુમનું વધામણું:—
 સાભાર આ જીવન ધન્ય મેં ગણ્યું.

એ દિન આવશે

એ દિન આવશે રે દિન આવશે જે હી વાશે વસન્ત સમીર,
જીર્ણ સુકાયલા પાંગરશે તરુ, ઝૂકશે પલ્લવ ધીર.

એ દિન આવશે રે દિન આવશે છાશે રમ્ય પરોઢનાં તેજ,
દશ દિશે અન્ધકાર વીંછેરી રેલશે કુંકુમરેલ.

એ દિન આવશે રે દિન આવશે જે હી રંક ગરીબને દાગ,
નોખતડંકે ગાજતે વાજતે સ્વારી ઊતરનાર.

એ દિન આવશે રે શુભ સ્વાતન્ત્ર્ય કેરા ગાજશે મેઘમહાર,
ટોકશે ભારતપ્રાણમયૂર ને ગાજ રેશે હિમમાળ.

એ દિન આવશે રે જે હી જાગશે સારો લુપ્ત થયો સંસાર,
ખંડિત સંસ્કૃતિના પગથારે જાગશે એ ઝમકાર. ૧૦

એ દિન આવશે રે દિન આવશે રે ચિરઝંખિત પુણ્ય અચૂક,
આજ કુંધાય છે અન્તરગાણું માગી લેશે નલ સૂર.

એ દિન આવશે રે, દિન આવશે.

આંધીજીને

ડંકા બાજે, ઘન ગગડતા વિખેલવો રૌદ્ર જાગે,
આજે કાળી રજનિ ડસતી, મૃત્યુના સાજ વાજે.
ગાઠાં ઘેરાં પ્રલયધમસાણો મચે, વિશ્વ કમ્પેઃ
નાચી ઊઠે રુધિરઝરતી ખંજરી કાલ કેરી.
દ્વારે દ્વારે કરુણ ક્રિકિયારી ઊઠે, હામ ભીડી
ત્યારે સામે ખસ ઝૂમતા એકલે પંડ બાપુ !

અન્યાયોના નિધિ રુકવવા દેહની પાજ ખાંધી
છાતી માથે નિત ઝીલી રહ્યા વજ ધાવો સહર્ષ.
વૃદ્ધત્વે ચે પ્રગર ચમક્યાં કર્મ તારુણ્ય કેરાં;
હીપી ઊઠી યુગપુરુષતા બ્રહ્મક્ષાત્રત્વ તેજે. ૧૦
બાપુ ઇચ્છે સતત વહવી આર્યવર્ચસ્વ હોંશે
ગાળી દેવા જનસંકલની પાશવી દુષ્ટ વૃત્તિ.
બાપુને ના લડત જીતવી, શત્રુ સંહારવા ના;
સત્યાચિન્ત્યે સદ્યહુદયે જીતવાં શત્રુહૈયાં.

એકાકીલા રણ રણ ધસે સ્વસ્થ બાપુ ડગોથી,
સંગે જાવા ધડક ઊઠતી, હોંશ થાતી અદમ્ય.
આવી આજે ધનધડી નથી ચૂકવી એ અલભ્યઃ
ઝોળે સૂણું તજી દઈ હવે ગૂંકણું જંગમધ્ય.

“ન્હાનાં લોળાં શિશુ સહુ” હવે શબ્દ ના સાંખવા તે,
ના ના સહેશું અધમ જડતા, પ્રાપ્તકર્મો તજીને. ૨૦
“ન્હાનાં તો યે તવ શિશુ અમે લેટ ગાંધી ધસીશું;
જેવાં તેવાં અનુકરણથી કૈંક તો યે કરીશું.

વૈરી જાતે શિશુ સહુ ન જો આપને સાથ દેશું,
આત્માનો જો ઉદય ઊજળો આત્મથી ના કરીશું.
સહેશું કષ્ટો, કઠિંક મરશું, આપને માટ ના કૈં:
સ્વાર્થી અંતે અમ સુખ મિપે યત્ન કેવા પડે કૈં.

લાંબી જવાળે ધખ ધખ જળે યજ્ઞ સ્વાતન્ત્ર્ય કેરો,
તેમાં હોમી નિજ જીવન ને વંશવિસ્તાર કેરી
લીલી વાડી ભરચક સુધાપુજ્જ ઝુંકાવવાને
મેઘો કેરાં દલ દ્રવવવા સાર્યે ઝંજો થવાણે. ૩૦

ચોદ્ધા કેરી અડગ પ્રતિમા ભવ્ય ગંભીર ધીર
પ્રેરે ચુદ્ધે પદ જીવનને, અદ્ભુત પ્રેમવીર.
ત્યારે જાણુ તવ વય પ્રભા મૂર્ત કલ્યાણુદ્ધૃષ્ટિ
પ્રેરે કાર્યે ઉચિત સહસા ભીષ્મ ઐશ્વર્ય શૌર્ય.

ડંકા જાળે, જુધ ગડગડે, મર્ત્ય ના સૂઝ રે'શું,
દીક્ષા લીધી; વદન હસતે કેસરિયાં કરીશું.

આશા શ્રદ્ધા તપ સદ્યતા સત્યના પાઠ લેશુઃ
બેઠા છે ત્યાં પગલાર થઈ સ્વસ્થતા કેળવીશુ.

બાપુ! બાપુ! શિશુ સહુ અમે વારસો મેળવીશુ.
અહું નેં તો તવ તવપણું ઝીલીને છરવીશું. ૪૦

વિભૂતિ

સહી અસહ્ય દુષ્ણણુ તમિન્નનાં
 વિમલ તારક તેજ નિતારતાં:
 જગતના અલિશાપ સહી સહી
 વરદ સંત સુવાસ પ્રસારતા.

દેશગીત

અમારે દેશ લૂઝરતા ધખ્યા ઝીખે ધખારા
હવે મલ્લાર ગાવા સાંઝ વેળા આવ બહાલા !
વલોવાતાં ગયા સૈકા, ગરલ પીધાં શમાવ્યાં:
અમીકૂંપો લઈ ક્યારે હવે છો આવવાના ?

નથી અમ ભારતે કોનાં કદી ઘરખાર લૂંટ્યાં,
નથી કંઈ દુઃખ દીધાં કે કુદૃષ્ટિથી સતાવ્યાં;
નથી મારું-અમારુંની કરી કંઈ સ્વાર્થદૃષ્ટિ;
કુટુમ્બી વિશ્વને ગણતું વહાવી સ્નેહવૃષ્ટિ:
સદા શીળી ધરી છાયા હર્યા સંતાપ સૌના,
વહાવી વિશ્વમાં વાયુ મલયના તાપ ઠાર્યા; ૧૦
હજારો પંખીનાં ટોળાં શમાવ્યાં કોટરોમાં.
હવે તો તીડ આવ્યાં, તાપ વરસ્યા, આપ છો ક્યાં ?

અહીં બ્રહ્મર્ષિ દ્વેપાયન, અહીં સિદ્ધાર્થ ગાંધી,
શમાવા વિશ્વદુઃખો સર્વ ત્યાગી ભેટ ખાંધી.
યુગે દાવાનળે એનાં જતાં શોષાઈ વારિ,
પ્રભો તે મોર વર્ષો ધર્મ રક્ષો ખડાંય ધારી.

નથી આત્મોન્નતિ તેથી સ્થિતિ આ નફ માની
અમે આ ચાતનાસુકિત મિથે જહેમત ઉઠાવી;

અધમ અન્ધાર ઠેલવવા પુનિત અકમકે અગાવી,
પ્રયત્નો વ્યર્થ ? ધીરજ ના કદી પણ હારવાની. ૨૦

અમે ઉતારવા ભાગીરથી જીવન તપીશું,
અમે નહિ તો અમારા વંશમાં સાફલ્ય જોશું.
અમે એકકે રીતે પાપી અધમ આ વિશ્વફલકે
પુનિત ગંગા તણાં બહેનો દશે દિશ રેલવીશું.

નથી જોતાં અમારે કંઈ તમારાં શસ્ત્રઅસ્ત્રો,
ન વાં કંઈ સાથ જોતો સજ્જન શૂરા સૈનિકોનો.
ફક્ત અમ સારથીરૂપે અમારી રાશ ગાલો;
કુરુક્ષેત્રે પછી યુદ્ધે નથી ડર હાર કેરો.

અમે જજીર જાતે નાખશું તોડી વછોડી,
ઝિલીશું સામી છાતીએ અમે બંદુક ગોળી. ૩૦
મરીશું તો પરાધિનતા-દુખોથી તો છૂટીશું,
પરન્તુ આ સ્થિતિથી ના પરાજય કોઈ સહેશું.

અમારા ખર્જમાં અમકાર તીખો સત્ય કેરો,
અમારે યુદ્ધમાં આનંદ છે આરિચ્ચ કેરો.
અમારે મૃત્યુમાં વિશ્વાસ છે સ્વાતન્ત્ર્ય કેરો;
જયાન્તે ધ્વજ ચહુડાવીશું અમે જગશાન્તિ કેરો.

વિશ્વનીડ

સાયકાળે અહીં વિજન પંથે જતાં મેં નિહાળ્યું
 ઊંચાં સૂકાં તરુ-વિટપમાં માળમાં બાળપંખી
 તીણી ઝીણી કલગલ કરે વ્યથા: ત્યાં પાંખ ખડોળી
 સંકેલીને વિહંગ વળતું ફરની સીમમાંથી.
 ચારો આપે, ખગર પૂછતાં ઝંખવાતાં પ્રકાશ
 આજૂબાજૂ ચપલ નિરખી નીડનાં રક્ષણાર્થ
 ઝંખી જાતાં ખગ શિશુશિરે પાંખ-વાત્સલ્ય ઢાળે,
 ડૂબે સન્ધ્યા, પવન વિરમે, શાન્તિસામ્રાજ્ય વ્યાપે.
 માતું આ તો કમ કુંદરતી—દિવ્ય વાત્સલ્યભાવ
 ત્યાં તો સામે તરવરી રહી આપની ભૂર્તિ બાપુ!

૧૦

રંગદ્રેષે, જર જમીન ને ધર્મને રાગદ્રેષે
 બાઝે રેલે રુધિર કુમતિ રે પ્રભા-રાષ્ટ્ર સર્વે.
 વૈરજવાલે સ્થિતિ સુખ તણા વ્યર્થ સંહાર થાતો,
 અન્તઃક્ષોભે અશરણ જગે કિલ્લિટ ઉત્પાત થાતો.
 દુઃખી એવા યુગ યુગ નિરાધાર આ વિશ્વમાળે
 ફેલાવીને પિતૃહૃદયની પાંખ બે ઊતર્યા છે.
 તો જંખીને કલહ તણ શું ચાંચથી લેઈ ચારો
 ઢંકાશું ના અમીનીંગળતી યુદ્ધ્ય ઢૂંકાળ પાંખે ?

તૃણા ઊંડી પિતૃહૃદયને પુણ્યસંસ્કાર વેરી
 સંપે જંપે સદય સહુને ઊર્ધ્વગામી કર્યાની. ૨૦
 એવે હૂંફે સત પ્રણયનો વારસો આપવાને,
 ટૈાટુંબીની પુનિત કરુણા શૃંગલા બાંધવાને.
 તેા ન્યાં અન્તે અવરિત યથાશક્તિ. સંસ્કાર વેરી
 માળો ત્યાગી પિતૃ! ઊડી જશે ત્યાર ખેલાં તમારી
 ઇચ્છા આશા સત સદયતા સંપ ને જંપ દેરી
 બાપુ! નક્કી સફલ ઠરિશું જિંદગીમાં ઉતારી.
 આદિ અશ્વસ્થશાળે પરમ ઋતરસે ન્યાં ઝૂક્યાં વેદપણે,
 મોડાશે ત્યાં પિતૃયત્ને શુચિ સતકરુણાસંસ્કૃતિ વિશ્વમાળો.

પંચાત

અમારી ઓ ફિ સ માં હે દા સ લા ઈ કારકુન
માત્ર શુ જ રા તી ચાર લાંબી પરવાર્યા છે.
એને પૂછી કામ થાય, ઉપર લખાણ થાય,
સાહિબની સહી થાય એવું કામ જાણે છે.
આજ આવતાંની સાથ

તુમાર જ્યાં લીધો હાથ સાંળનું લખાણ માથ
અંત્રે જ માં જોઈ ભારે મિનજે ભરાયા છે.
“વિદાયતી ખાસા, લાખા ખીજ જાણે જાણે નહીં,”
ઘા કરીને કહ્યું મને “તુમાર આ રાખજો.”

“શું છે ?” માથું ઊંચું કરી પૂછું ત્યાં તાડુક્યા એ તો ૧૦
“વિદાયતી લાખા ટળે ઉપકાર થાય તો.
દેશી લાખા હોય અટ કામનો નિકાલ થાય,
ચોક્કસ સમજાય, આ તો હથોડાના માર જો.
ભણ્યા વિના સમજાય ભલે એવી હિન્દી હોય,
કોણ કહે છે કે તમે શુર્જરી જ રાખજો ?”

“એવું કંઈ થાય ભાઈ ?” મેં કહ્યું “હે દાસભાઈ !
રાજ તેની ગિરા સિદ્ધ ન્યાય એ પિછાનજો ”

“ભઠ રે બુવાન,” વૃદ્ધ દાસલાઈ બેઠા થયા
 “રાજ બદલાવો જાઓ. પછી જ બોલાવજો.”

“તાકીદે જવાળ આવો.”—“મેલવી છે માથાકૂટ? ૨૦
 હું જઈ છું. ખૂબ મને જરૂર બોલાવતો.”
 કહી દાસ ગયા ખૂબ, તુમાર ઉકેલી, ચાર
 લીટી લખી, સહી કરી વિચાર ત્યાં આવતો:—
 “એણે કહ્યું એમ હોત ટંટો આ થયો ન હોત,
 લખાણની સજામાંથી મને રાહ મળી હોત.”
 ટકોરી લગાવી, આવ્યો ફરાસ, મેં ફરમાવ્યું:—
 “લે જાઓ આ સાંજ કને કાગળ-તુમાર સોત.”

દૃષ્ટિપૂતં ન્યસેત્ પાદમ્ ।

કઠોર ગાણી કે સુકોમલ ગાણી અન્નાણ્યાં ઉરે
તમે મૃદુ પવિત્ર પાદ નહિ ભૂલથી મૂકશો.
સુકોમલ ? કઠોર ? કેવું ઉર કોણ જાણે હશે;
અન્નાણુ પથમાં સજે ! ગરણુ દૃષ્ટિપૂતં ન્યસેત્.
હશે યદિ નઠોર તો અસહ કંટકો ભોંકશે;
સુકોમળ હશે કદાચ ફસકાર્ધ તો સ્વાસ્થ્યને
અચૂક લથડાવશે, પદ્મતળે ફિંદાર્ધ ન તો
ખની અમર પંકે ખાઝી રગદોળશે પાયને.

નાવિકતું ગીત

ઊઠો નાવિક સહુ વીર,
ગાળે સાગર ગંભીર.
ચડ્યાં તોફાને નીર,
જવા હેયું અધીર રે અધીર !

ચડ્યાં ઉન્માદે પૂર,
પવન પાણીના સૂર.
ચડ તાંડવના કૂર
ઘોષ ગાળે ઉત્તાલ રે સુદૂર.
જળ્યાં કાંઠામાં નીર,
નાવ ડોલે અધીર,
છોડ્યાં લંગર ને તીર;
નહીં થોભું લગીર રે લગીર.
આલો સાથી સહુ સાથ;
ક્ષુબ્ધ સાગરની માથ
મત્ત છોળોની બાથ
લઈ ધસીએ સંગાથી ! સંગાથ.

૧૦

આલો, ઊભા શું આમ ?
નથી જવા શું હામ ?
કેમ લાગે એ કામ ?

કરો છેલ્લી આ તીરને સલામ.

૨૦

નેઈ ડુંગર શી ફાળ
 દિસે મોજાં શું કાળ ?
 જશો ડૂબી અકાળ ?
 નહિ લાગે શું કોઈને ય ભાળ ?
 દેખી નડતર ને દુઃખ
 ગણો દેવ દે ના સુખ:
 દો છે સર્જકને દોષ,
 તમે લજવો છો માડીની કૂખ.

મહં નાવિકની જાત
 કરો ? એ તે શી વાત !
 ખની સાગરનાં ખાળ
 ડાળો સમદર આ સામટા ય સાત.
 ખરો અવસર છે આજ
 શક્તિ દાખવવા કાજ.
 જીવનશક્તિના સાજ
 આજ ટાણે ન હારશો લગાર.

૩૦

વિશદ વ્યોમે ઉડુવૃન્દ,
 શાન્ત સાગર-ઉછરંગ
 ઝરે આંદની અલંગ,
 તરે હોડાં આનંદમાં સુમંદ.

૪૦

જો એ હવનનું અંગ,
મસ્ત તોફાનો સંગ
કદી જામે જો જંગ
તો એ હડાયો અજોડ રાજરંગ !

નડે દરિયે તોફાન,
ગાજવીજ, ખડક, ખડાણું,
તૂટે નો કા સુકા ન,
અમર આશાનાં ગાવાં ત્યાં ગાન.

સલ્લે વિદ્યો અનેક,
હું તો માનું છું એક
નથી ગોટાળો લેશ,
અણિહિતુ છે એક કોઈ એક.

૫૦

યતાં કંક્રોનાં બુદ્ધ,
તત્ત્વ સાત્ત્વિક તે મધ્ય
વિજયશીલ અને શુદ્ધ;
નિયમ ગાતા એ વિશ્વના પ્રબુદ્ધ.

સલ્લે સાગર વિશાળ,
રૌદ્ર પવન—છોળ—ફાળ
મેઘ તિમિર ખડકમાળ,
સર્વે છે ને કરાલ રે કરાલ.

૬૦

મજ્યું નહાતું પણ નાવ,
 નથી દુર્બળ કર સાવ,
 જવા અડગ હૃદયભાવ.
 ચત્ન કરવો, ન છોડવો સ્વભાવ.

વિજય સિદ્ધિને દાર,
 વિજય વિધોને પાર,
 ખરે એનો પણ સાર,
 વિજય વિધોનો કરતાં પ્રતિકાર.

ભીઠો નાવિક ! ગંભીર
 ગાળે તોફાની નીર.
 જળે ધસશું અધીર,
 વ્યોમ દૃષ્ટા ને સાથી સમીર.
 આપણુ સાગરનાં બાળ,
 જળે જીવન ને કાળ.
 જતા ગાંડે જીવાળ,
 હવે છેલ્લી આ તીરને સલામ.

વિષયાન

ને ત્યાં વલોણું કરી મન્દરાદ્રિનું,
નેતરું વાસુકી તાણું,
શરૂ કર્યું મન્યન દેવદાનવે
અમૃતાર્થે સમુદ્રનું.

આજન્મવૈરી મળી ત્યાં શતકતુ
ને ઉચ્છર્મા બલિ શમ્ભરાદિએ
વૈષમ્ય છોડી અમૃતાર્થે લક્ષ્યમાં
એકાગ્ર કીધી સહુ શક્તિ મન્યને.
ટકયું ના સ્થૈર્ય અદ્રિનું અનાધાર સમુદ્રમાં.
અતુલ ભારથી લાગ્યો જળે મન્દર ડૂબવા. ૧૦

સોત્સાહ ત્યાં નિર્દમ શક્તિ દાખવી
દેવા સુરે મન્દરને ટકાવવા
અનેકધા યત્ન કર્યા કર્યા છતાં
ટકી શક્યો મન્દર ના સમુદ્રમાં.

પ્રતીતિ માત્રની વાંસે સ્થાયી સત્ત લાવના રહી,
શકે તેના જ આધારે તર્ક મન્યનમાં ટકી.
તથા અનાધાર સમુદ્રમન્યને
ટકી શક્યો મન્દર ના પરાક્રમે.

હતાશ દેવાસુર ન ઇ પૌરુષે
શું નીંહતા ત્યાં પુરુષાર્થવૃત્તિને ?

૨૦

ત્યારે પીઠ પરે ધાતા અ પ્ર મે ય પ રા ક મ
કાચ્છપ સ્વરૂપે ધાર્યો વિષ્ણુએ મન્દરાચલ.

ફરી સપાટી પર જોઈ અદ્રિને
દેવાસુરે તત્ક્ષણ યત્ન આદર્યો.
પુનઃ પ્રયત્ને જલસુપ્ત સિન્ધુને
પ્રમાથીએ મન્યનમાં કુપાળ્યો.

અમૃતપ્રાપ્તિ ના થાતાં વલોવાતાં મહોર્ણવ
વિશ્વખંધ જલ કોખ્યાં ને કમ્બ્યા દુદ્ધ મરુદ્ધણ. ૩૦

પૃથ્વીકિનારે પરિમેખલા તૂટી,
પાતાલનાં ચે તલ ગૂઢ કમ્બ્યાં;
સમુદ્રવાસી અશરણ્ય પ્રાણી
ઉદ્વિગ્ન જ્યાં ત્યાં ભયભીત ધાતાં.

અમૃતાર્થે મથ્યે રાખ્યો દેવાસુરે પયોનિધિ
ઉદ્દામ શક્તિવિશ્વાસે ખેદ-આયાસ વિસ્મરી.

અત્યુગ્રવેગે મથતાં મહોદધિ
અત્યંત વિશ્વખંધત ચંડ લોહના
વિદીર્ણ ઉત્તાલ પ્રચંડ ઘોષમાં
ગાળ રહી વ્યગ્ર દિગન્તકન્દરા.

સર્વત્ર વ્યગ્રતા વ્યાપી પ્રમાથિની ભયંકરા.
નિઃશ્વાસ નાળતી આર્ત ભયભીતા વસુંધરા. ૪૦

ત્યાં ધૂંધવાતા ન્યમ અગ્નિકુંડથી
ગાઢાં ધૂસ્રે વ્યોમ મેલું છવાતું
તથૈવ વિશ્રુષ્ઠિત સિન્ધુમાંથી
અદમ્ય હાલાહલ ઝેર ઉદ્ભવ્યું.

કુંધાયા શ્વાસ એ ઝેરે ને લાંગ્યા મન્યનોદમ.
મૃત્યુની ઘોર મૂર્છા શી સ્તબ્ધતા છાઈ ચોગમ.

સર્વત્રથી ભીષણ ઉગ્રવેગમાં
વટોળરૂપે ભરડા લઈ લઈ
અભેદ નીલો વિષઅન્ધકાર
કુટકારતો અગ્નિ વિનાશકારી. ૫૦

—ને દગ્ધ શ્વાસે અસહાય દૈન્યમાં
ત્રાસી ગયાં વિહ્વળ સર્વ પ્રાણી.
અકાલ ને નિષ્પ્રતિકાર સન્મુખે
કૃતાન્તને જોઈ ગયાં અશેષ એ
શંભુને શરણે, પ્રાર્થી:—“પ્રજાતાં અભયંકર !
પાહિ નઃ પાહિ નઃ શંભો હે સદાશિવ શંકર !”

આર્તસ્વરે જગત ધ્યાનમાંથી
થતાં જ વસ્તુસ્થિતિને નિહાળી

દ્યાર્દ્ર અંતઃકરણે સદાશિવે

કથું ઉમાને કરુણાર્દ્ર-કંઠે:—

૬૦

“ અહો દેવિ ! પ્રજાનાં આ જીવો દારુણ દુઃખને.
સિન્ધુમન્થન - સંભૂત - હાલાહલ - પ્રકોપને.
“મારે આ વસ્તુ જીવોને અલય આપવું ઘટે.
પ્રભુતાનું ખરું તત્ત્વ હીનોનાં પરિચાલને.
“ ક્ષણભંગુર પ્રાણોની માયા ને મમતા તજી
પ્રજાને પાળતા સંત; એ જ સદ્ધર્મ-નિઃદગી.
“ વિશ્વની એ વિભૂતિના કર્તવ્યે અંતરાત્મન
હીન્ય સંતોષ લે નિત્યે પ્રજાપાલનતત્પર.
“ તેથી આ કાલ હે ભદ્રે ! પ્રજારક્ષણકારણે
વિષ પાન કરું દેવિ ! પ્રજાનાં સ્વસ્તિરસ્તુ મે. ”

૭૦

કરી શિવે ત્યાં વિષપાનની મતિ :

વારી શક્યાં શંકરને ન પાર્વતી.

યોગાસને આરૂઢ શ્વાસ રોધી

થંભાવી હાલાહલની મહુદ્ ગતિ.

સાશ્વર્ય ભયથી થંભ્યાં પ્રાણી—સ્થાવર જંગમ.

થંભ્યા વાયુ-મહાકાશે સપ્તર્ષિ—ચેતનાનલ.

ભયાર્ત અંગ ખેંચાતાં મૂર્છા આવી દિગ્ગતને.

સૃષ્ટિનો ભય આશ્વાસ રોધાયો ભયદર્શને.

પર્જન્યનાં નિર્જર વારિ શામે

દિશા દિશાથી દડી એક સિન્ધુમાં,
ધૂએવ ગોટા ઘનીભૂત ઝેરના
આવી શમાયા શિવઅંજલિમાં.

૮૦

શાન્ત જ્યોતિ પ્રકાશી શિવનયન વિષે પ્રાપ્ત કર્તવ્ય કેરી;
દૃષ્ટાએ દૈન્યભાને અસહ્ય અનુભવી યાતના મર્મભેદી.
ખોલાયો શબ્દ ના કેા—વિષમ જગ વિષે મૂક આકેન્દ્ર વ્યાખ્યું;
શંભુએ વિશ્વવ્યાપી ગરલ કરતલીકૃત્ય કંઠે ઉતાર્યું.

ફરી સૃષ્ટિ શિવના કૃપામૃતે
વિષનિર્મુક્ત પ્રસન્ન જાગતી,
શુચિ યથા વિલસે વિધુસંયુતા
ગતપર્જન્ય શરદ્-વિભાવરી.

પ્રજાપાલનને અર્થે વિષયાન ક્યું શિવ !
નીલકણ્ઠ નમસ્તુભ્યં ચન્દ્રશેખર શંકર ! ૮૦

ભાવિ વિવેચકને

કાલો હ્યં નિરવધિઃ-કદિ ભાવિ માંહે
હેં મુક્ત ભારત વિષે ઊગતા યુવાન!
સ્વાતન્ત્ર્યપોષિત દુગે અમ કાવ્ય કેસાં
મૂલ્યાંકનો નહિ તને સુખ અર્પવાનાં.

ના કાવ્યતત્ત્વ, નહિ બુદ્ધિપ્રભા, ખડું છે;
છે જલપનો અબુધ, કિલ્લ જ શૈલ્ય શૈલી.
ના આટલું તદપિ વિસ્મરજે, હું યાચું,
ભાવી કલાવિદ વિવેચક હે યુવાન!

રે લુપ્તધર્મ — પરરાજ્ય — સમાજપાશે
રુંધાઈ પિન્નર વિષે ગતિ સંસ્કૃતિની.
પડ આર્તિની અગણ કંઠશીલા અમારે
ને ઊડવા ગગનમાં અલિલાષ ભારી.
જે કાંઈ તે અદમ પ્રાણ તણી અજંબા
આદર્શ કાજ જડ પન્નર લેલવાની.
આ તો શરીર સર્જિયે પછડાય, પાંખો
રે નિવિરામ ફફડે — સ્વર હર્દધેરો.

વસ્તુસ્થિતિ નિરખી ને સમભાવ જાગે,
અશ્રુ ડળે; લૂછી, વ્યથા વિસરી અમારી,

સ્વાતન્ત્ર્યલબ્ધ સ્વરનો અવિહિત્ર મોંઘો
તું વારસો સહજ સાંચવજે બળેથી.

૨૦

વિવેચક

આવેલું કાલ ટોળું વિરલ મુજ સરે મૌકિતકો શોધતું તું
એને હંસો કહ્યા તે; તરુવર! પણ આને બીજું એ જ વાને
સેવે પકે સમાધિ, અવગણી પગમાં મેં ધર્યા મોતીયાળ
ઝાલે છે તીક્ષ્ણ ગાંઘે અદ્ય મીનગણોઃ એ કહે પક્ષી કોણ ?

નહિ ગાઉં

જો અન્તર ઊછળશે નહીં તો નહીં ગાઉં.
 જો હૈયું હલકું ન આપશે તો નહીં ગાઉં.
 હું કમ્પ વિના અનુભૂતિના કેં નહીં ગાઉં.
 હું દોલત દિલની વેચવાને નહીં ગાઉં.

તું વિમુખ થશે તો હું અગાડી નહીં ગાઉં.
 સૂર સ્વાભાવિક દાળી ધીજામાં નહીં ગાઉં.
 થઈ અભિમાની મુજ વાતને હું નહીં ગાઉં.
 હું માફી પાપની માગવાને નહીં ગાઉં.

જો ગાતાં ગાતાં ભાવમાં દ્રવતો જાઉં
 ને ધ્યાનવિલીન મૂંગો બનું તો નહીં ગાઉં.
 હું ગાઈશ તો યે આટલું તો નહીં ગાઉં
 રે કંઠ રુધાશે ભારથી તો નહીં ગાઉં.

કર્તવ્ય-કાવ્ય

હૈયું નિચોવી કવિતા કરી ઘણી
સંતોષની તો ય ન સાંપડી કણી.

જન્મી પંખી કલરવ સુણે મુગ્ધ માળાપ કેરો,
ચોપાસેની શિરપ્રસરતી પદ્મ—ઉત્ક્રમ્ય કેરો,
મેના હંસો શુક બુલબુલો સારસો આતકોનો,
શાખા-પત્રે અનુપદ જતા વાયુના વીંઝણાનો.

એવા જ મેં પણ સુષુપ્ત રવ પારણામાં
દાદા પિતા જનની આપ્ત સહોદરોના.
વાત્સલ્ય આશ બળ લાવલયાં અનેરા
ઝીલ્યા સુખે સહજ કાવ્યઝરા ઘણેરા.

૧૦

જતાં સમય મેં સુષુપ્ત વિવિધ સિન્ધુનાં ગર્જનો,
સુધીર વનમર્મરો, સુકલ વૃક્ષનાં ધર્ષણો,
વિહંગ—શ્રુતિરમ્ય-કંઠ, નદી નિર્ઝરોના સ્વરો,
દ્વિગન્ત પડઘાવતા ગલીર મેઘનાં વર્ષણો,
પરોઠ તણી ઝાલરો, પહર-નાદ, ઘંટી-રવો,
બપોર બળતાં પ્રસાદ—રવ કોષ કેકિલનો,
સુદ્ધર પથ જોડનાર મધરાત ગાડાં તણો
નમેલ બહુ ભારથી ન બળડાટ ઝાઝો થતો;

વિમલ શિશુના કલ્લોલો ને કથા વ્યવહારની,
 સમઠ અધીરી ઠામિનીનાં નવાં પારધાનની, ૨૦
 ત્રુટિત સ્વરમાં વૃદ્ધો કેરી સુઆન્તર આશિષો,
 સુહૃદ દિલનાં આશ્લેષોમાં વળી ઉરસ્પંદનો;
 મન્ત્રો સ્વદેશના, કાવ્યો, વાળ્મીકીધ્વનિ વિશ્વના,
 દેશાવસ્થા સૂકતો, કથા, વાર્તા, વિચારણા.

આ સર્વમાં આન્તર તાર સ્પર્શતી
 કલ્પેલ મેં અંગુલિ કેા અભાણીની.
 નેયું, ઝમે ચોગમ કાવ્યગ્રાંથની
 માણી રહી એ જનતા ઉભાણી.

સરસ્વતી છે શુચિ દિવ્ય ભાવ,
 ને વૈષ્ણવી છે વ્યવહારનાવ; ૩૦
 પ્રસાદ એનો મુજ ઓષ્ટ પે ધરું,
 સુસુમિથી જાગ્રત મૌનને કરું
 એ હોંસથી મેં પણ શબ્દ ઝીલ્યો
 ને કાવ્યનો મર્મર મુક્ત રેલ્યો.

આછો ઘેરો ધ્વનિ ઊપડતો ઊર્મિ-પ્રસ્પંદમાંથી,
 જૂકી હાથે તટતરુગણો તાલ દે શુદ્ધમાંથી,
 સંવાદી ત્યાં વિહંગગણનો પુષ્ટ કલ્લોલ જાગે,
 આલિંગીને સ્થલ સમય જ્યાં ઊંઘતાં એક રાગે.

ને અન્તરે તદ્દયિ કેા વિષદંશ થાય,

સંતોષની ઊણપ જીવનમાં જણાય;
 બહેવું 'અનન્તપથ' ચેતનખુન્દ વેરી
 તોયે ન સાર્થક થતી ગતિ સ્રોત કેરી. ૪૦

અતૃપ્તિ-વેદના દુઃખે રુંધાતો કંઠ ભારથી,
 ધરું મૈત્ર, વિચારું કાં સિદ્ધિ લેશ મળી નથી?

પાસે ઊભા અરવ ખડકો દીર્ઘ ખાહુ પ્રસારી,
 જેમાં મારાં જીવનજળની શાન્ત શીળી પથારી;
 અંકે ધારે સહય, પણ ના ગીત-વાત્સલ્ય ગાય;
 મૂંગો મૂંગો શિર કર ફેરે, સ્પર્શતો વાયુ બહાય.

ને જોઈ દૂરતર વિસ્તરતી સૂતેલી
 માતા ધરા પણ સ્વકર્મ વિષે રહેલી; ૫૦
 પોપે અખંડ શિશુ—સ્થાવર-જંગમોને:
 એ એ અખોલ નહિ હોય શું કંઈ એને ?

ધુરા ખેંચે મૂંગો વૃષભ કૃપિને સાર્થ કરતો
 નથી એને એ શું સ્વરવહનનો કાળ મળતો ?
 સરે દૂરે સન્ધ્યા વિવિધ નવરંગે વિલસતી
 નથી એને શાને લગની સ્વર માટે કંઈ થતી ?

શંકાંઓમાં ભ્રમણ કરતી ઓમમાં ઊર્ધ્વદૃષ્ટિ
 થાંભે, તારા ગણતણી લસે રમ્ય પ્રચોતસૃષ્ટિ.
 યાત્રી જેવી નિયત સહુની મૂક કર્તવ્યનિષ્ઠા,
 ના નાણું શી અકલ સુજને મૌન કેરી પ્રતિષ્ઠા. ૬૦

નિયંતા વિશ્વનો છાનો અસંખ્ય કર્મમાં પડ્યો;
એને ય શબ્દ માટે શું અવકાશ નથી મળ્યો ?

કાં તો સ્વકર્મરતને નિજ સાધનામાં
શબ્દો તણા વહનનો અવકાશ છે ના.
સતસાધ્યપંથ ઊડનાર વિહંગ થંભી
સકેલી પાંખ ઊચરે સ્વર—ગીત શેનાં ?

કુંધાલું કાં પરિમિત સ્થળે વ્યર્થ વેરાય શક્તિ,
જો ના હેયું અનુભવી શકે લેશ સંતોષ શાન્તિ ?
સહેજે રેંતી ઝરણદિલને સિન્ધુ કેરી અપેક્ષા:
ચૈતન્યાબ્ધિ ચહી મનુજ લે ત્યાગ-સન્યસ્ત દીક્ષા. ૭૦

આદર્શપંથ પળું એક જ સાધ્યવૃત્તિ;
સકેલવી ઇંતર વિસ્તરતી પ્રવૃત્તિ.
ત્યાં શબ્દનો વિલય દેહ થશે સદૈવ,
કર્તવ્યમાં ઊતરશે પણ કાવ્યતત્ત્વ.
રે મૌન છે અજળ સંયમ શબ્દ કેરો,
એ છે વિલોપ નહિ અન્તરતાદ કેરો.
જ્યાં મૂક થાઉં, વસુધા—વિધુ—તારલાને
સાં કે ત—સ્પર્શ, પુલકે મનભાવનાઓ.

તારાઓને ફરતું સઘળે આ લ ઊંડાણ છાયું,
નિદ્રા કેડું સ્વપન ફરતું ગૂઢ સામ્રાજ્ય વ્યાપ્યું, ૮૦

છોળો વીંટી નિધિજળ ખધે દિગ્દિગન્તે છવાયું
તેવું શબ્દો કરતું વિરલું મૌન નિર્જન્ધ વ્યાખ્યું.

મૌનની એ મહત્તામાં ઇયત્તા શબ્દની રહી,
કર્તવ્યે મૌન ધારું તો કાવ્યલોપ થશે નહીં.

આદર્શહીણી શુભ ભાવનામાં
ખોયું ઘણું અન્ય પ્રવૃત્તિઓમાં;
કાવ્યો કર્યાની મળી ખૂબ શિક્ષા,
કર્તવ્યની મૂકે લઉં જ દીક્ષા.

વહન સાર્થ કરું પથ સાધ્યમાં,
કવન સાર્થ બનો નિજ ધર્મમાં. ૬૦
વિધ પ્રદેશ ભમી સ્વપનોન્મુખે
જઈ મળું મુજ અંતિમ સિન્ધુમાં.

હૈયાનાં સત્ત્વ નિચોવી કર્તવ્યકાવ્યમાં વહું,
દ્રવી સંતોષ—શાન્તિમાં તદ્રૂપ સુખ સૌ લહું.

વૈષ્ણવ—ધૂન

ક્યાંથી અહો આ રવ રમ્ય વાગે ?
ત્યાં તો અહો વૈષ્ણવ—ધૂન જાગે.
ને નેત્ર સામે અહીં એકતારા
પરે ઝૂકેલા નરસિંહ મેતા.
વિશાન્ત એ અર્ધર્મિએલ નેત્રે
એ એકતારા પર ધ્યાનલીન
ગજવતા આન્તર આત્મ કેરો
સંવાદમાં સુમ ગભીર સૂર.
નાચી ઊઠ્યાં આન્તર લાવ—પૂર.

એ લાવસંવાદિત સૂર વાંસે
આપી રહ્યું કેા કલકંઠ તાલ.
પ્રસન્ન એના રણુકાર વાંસે
દગો તણાતી, તહીં એક બાજુ
રહું નિહાળી નિજ આત્મકુન્જે
આલેખતી શું ચ મુના કિનારે
રાસે રમે મોહન, ધૂધરાના
જાગી ઊઠેલા ઠમકાર સાથે
બજાવતી ઉન્મદ મંથરાંને
મીરાંતણી સૌમ્ય પ્રસન્ન મૂર્તિને.

૧૦

ત્યાં તો કથાકારતણો સુણાય
વાણીપ્રવાહ શ્રુતિરમ્ય સ્વસ્થ
ગભીર ધીમો. નિરખું ઉતાવળે
ત્યાં લબ્ય ને વૈષ્ણવચિહ્નયુક્ત
સોહાય પ્રેમાલટનું લલાટ.
ને સુવિશાલ એની

૨૦

શિખાતણો શ્યામળ ગેય બાજૂ
સુવર્ણ સ્કંધે ઢળતો કલાપ.
(કથાસમાપ્તિ પછી સાવ મૂંગી
બાબુ મહીં માણુ હતી પડેલી.)
સુગૌર એના કરમાં રમંતી
બજી રહીંતી કરતાલ ધીમી,
ધીમી છતાં સ્પષ્ટ; નજીક મંજુરાં,
તંબૂર; આ લકતની ધૂન જામી.

૩૦

ત્યાં ધૂન વાંસે સ્વરના અનુક્રમે
ઉન્માદનું ઘેન ઉરે જગાવતો
કો ગીતનો ઢાળ વહે; નિહાળું
ત્યાં તો દયારામની શબ્દમાધુરી
આમન્ત્રતી શું ગરબી ઉતાવળે !
ફૂલી જરા અંગરખું ઊડે ને
છેડા ઊડે ખેસતણા સંગર્વ,
લાલિત્યઘેલા કર નૃત્ય લેતા

૪૮

તાલી લઈને રમતા હવામાં.
ને એ દ યા રા મ ની નૃત્યકાયા
જમાવતી રા સ ની મોહમાયા.

ધીરો અખો પ્રીતમ સર્વ સંગે
ધસી રહ્યા; લક્ષ્મીકવિ નિહાળું.
સહસ્ર આ લક્ષ્મીની રાસમંડળી
ફરી રહી એ ગરળી વિષે; સુણું
“મુરારિ તારું મનધામ બહાણું—
—જાણું નથી વૈકુંઠ;” એ જ ધૂનમાં
સહર્ષ સંયોજિત લક્ષ્મી ધૂમતા.

૫૦

નજીકમાં આં ઝ પ ખા જ જાળે,
પડે ધીમેથી પદ ઠેસ—તાલમાં.
સૂતેલ જાગે ઝણકાર રમ્ય
એ ધૂધરાના અવિરામ નૃત્યમાં.
તાળી હજારો તણી એકસામઠી
સાથે પડે, એક જ ભાવ ધૂનમાં
અસંખ્ય અન્તઃકરણો દ્રવી જતાં.
સિન્ધુ પ્રતિના યમુનાપ્રવાહમાં
પ્રત્યેક એ સીકર જાય બેઠું
તથૈવ આ રાધન કૃષ્ણનું થતાં
દ્રવી રહ્યું અન્તર. એકમેકનું.

૬૦

રમે દયા રા મ ની રા સ લી લા
ને રમ્ય મીઠી કરતાલ બાજે,
બજે ઉદે પ્રેમળકંઠ મંજરાં
ને પ્રાણુનો તંબૂર મન્દ્ર ગાજે.
સુલભ્ય ઊઠે સ્વર લક્ષ્મીગીતનો,
સુરમ્ય ગાજે યસુનાપ્રવાહ,
તે પાર—ક્યાંથી? અતિ દૂર દૂરથી
સુરમ્ય સૂરાવટ મંદ મંદ
બંસીતાણી વ્યાપક તોય આછી
નેપથ્યમાંથી—

૭૦

અસ્પષ્ટ કે સ્પષ્ટ વહી રહી. ઉદે
રે કમ્પ બાજે—પ્રતિનાદ બાજે.
ત્યાં સ્વપ્નવદ્ દર્શન બાય બહેતાં.

રે ધૂનના શબ્દ સુણાય માત્ર
ને નેત્ર સામે શતલક્ષ મસ્તકે
લળી જતા લક્ષ્મીતાણાં સરી જતાં.
ને વસ્ત્રછેડા ફેરવી ઊડી જતા.
નિમેષ નેત્રો મિચું કે ઉઘાડું.
ત્યાં ફેરવાઈ ગઈ રંગલીલા,
સૂનો પડ્યો વ્યાપક દેશ સારો:
પડી રહ્યાં કેવળ ચિહ્ન રાસનાં.
રે રંગભૂમિ પર જૂલનારી

૮૦

હોદાઈ જ્યોતિ ગઈ હાંડીઓની;
સર્ચા સરંજમ મહોત્સવોના,
પડયાં રહ્યાં પુષ્પ હવે સુકાયલાં.

આનંત્યનાં પ્રેરક આદિ તત્ત્વને
સંશોધતી માનવ—ભાવનાની
અંતસ્થ આશુવતલક્ષિતનાં પદો
થઈ ગયાં લુપ્ત—સરી ગયા સ્વરો.
રે લક્ષિતની આન્તર આર્દ્રતાનાં
અચાનકે નીરવ મંજરાં પડ્યાં !
તંબૂર કે આ કરતાલ સાજને
સ્પર્શે ન શાને કર આજ કોઈના ?
રે રાસલીલા !

ગઈ રંગલીલા.

રે રાસ ક્યાં ? ક્યાં કરતાલ મંજરાં ?
રે પ્રાણુનો તંબૂર શોધવો ક્યાં ?
ને રાસલીલા પ્રકટાવવી ક્યાં ?
ક્યાં ?

૯૦

૧૦૦

ગુર્જરી ગિરા

પૂર્ણ વ્યાખ્યાન જ્યાં મારું ‘ગિરા-ગુર્જરી’નું થયું
કોઈ જિજ્ઞાસુએ આવી રબ માગી શરૂ કર્યું:—

“મને આ થાય છે શંકા, કશું સાહિત્ય આપણું!
ભાસે ના સત્ય હે વક્તા પ્રતિપાદન આપનું.
કહું આપે વધ્યાં કાવ્યો ને કલેવર એમનાં,
સામાજિક વિચારોની ચૈ છલોછલ કંડિકા.
રાજ્યપ્રકરણો કેરી આવી જાગૃતિ ચોગમે,
પિછાન્યો ધર્મ—ને કાં તો આત્મથી આત્મને હવે
જાણ્યો—જે કહું આપે તે મેં એકાગ્રચિત્તથી
સુણ્યું, કિન્તુ મને એથી સમાધાન થતું નથી.
દૃષ્ટાન્તો લેખકો કેરાં, નામાવલિ ય ગ્રન્થની,
—નિર્દેશ્યાં જે તમે તે મેં વાંચ્યાં છે ખૂબ ધ્યાનથી.
પરન્તુ ‘ગુર્જરી વાણી કાલી ચેતનવન્તી, ને
પુષ્પો ને મન્જરી મ્હોર્યાં, વ્યાપી પૂર્ણવસન્ત’, એ
સત્ય કથન ના લાગે—લાગે કેવળ અન્યથા;
ગિરા ગુર્જરીને પ્રાણ નથી—છે પ્રતિમા શીલા.”

૧૦

“શી રીતે સુઝ છે આપ તો ય શંકા કરી રહ્યા ?”
પૂછું હું ના જ ત્યાં તેણે પુનઃ શબ્દો શરૂ કર્યા:—

ભવાર્થ

વેશ લઈ રાધાકૃષ્ણતણા ને રાસલીલા સરજાવી,
 આપણુ જોઉએ રંગ રાખ્યો ને ભારે જામી ભવાઈ.
 મટુકી લઈ તેં કામણ કીધાં, મેં લઈ જાંસી જાનવી;
 “રંગ ભવાયા,” “રંગરાધિકા,” લોક રહ્યાં હરખાઈ.
 ગુલછડીનો જાનરો ને અંબોડલે ડોલર જાઈ,
 હાવભાવે તું રંમતી આવે, ઘેર જતો પથરાઈ;
 ઘૂઘરા ઘેરા ઠંમકે તાલે, ગીત રહ્યાં ઉભરાઈ;
 નેણુ રમે ને વેણુ પડે ત્યાં જોનાર જાય ઘવાઈ.

મોરમુગટ ને હાથમાં જાંસી એક પિતાંજર ધારી
 જોખીના પ્રેમને ચાચતો પાછળ પાછળ જઈ લિખારી. ૧૦
 ભીજ શેની આ સંમજે તું ને વેશ રહ્યો ભજવાઈ,
 નેણુલે તારે ખવાર થઈ ત્યાં ફેંકાય પૈસો પાઈ.

રાસલીલા થઈ પૂરી અને જ્યાં માગની લીધી થાળી
 રાજમારગમાં ભરમેદનીથી લોક રહ્યાં વિખરાઈ.
 આપણુ દોડ્યાં, ઘૂમી વળ્યાં એ માગતાં મેદની સારી,
 એક ડોશીમા પૂછે “હતા શું જાનતા કૃષ્ણ લિખારી?”
 “માંકડા જેવું નાચવું માડી! કૃષ્ણ કરે ન ભવાઈ.
 નાથઉદરમાં ચૌદ ખદ્યાંડો, માડું તો ખાલી ખાલી.
 લિખારી છું જો કાન નથી, ગણો કાન તો છું વરદાઈ,

આપજો માડી કૃષ્ણને નામે આ છે પ્રેમસગાઈ.” ૨૦

મોડી રાતે પછી સાજ સમેટયા; ગણી તેં દિનકમાઈ;
ત્રણ દિ'ની ઠીક દમડી પાડી આંખ છતાં છલકાઈ;
“યૌવન જાયે, રૂપ ઘસાયે, આમ જતાં ચીમળાઈ;
જીવન જીવવા દિન મળે નાઃ કરવી નિત લવાઈ.
લખમીનાથે આનંદ કાજે રાસલીલાં અવતારી,
આપણુ ખેલ્યો પેટને માટે વેઠની કરી લવાઈ.
પ્રેમ હશે, મનમેળ હશે એ વાત જવી જ વિસારી,
વેશને ચાહ કરી રે રંજવાં મેદનીનાં નરનારી.”

“પ્રભુજીએ ઠીક કર્યું નહીં તો કઠિન કાળમાં ખ્યારી !
જીગર ખેલતાં રોટલા વાંસે ક્યાં ક્યાં ફાવત કારી ? ૩૦
ભૂખના દુઃખને શીદ ગાવાં જ્યાં પ્રાણ આ જાય સુકાઈ ?
દેહ ટકે તો રોટલો માગે એમાં શાની નવાઈ ?”

“રોટલા માગે પેટ, ખરું મેં શોખ દીધા છ વિસારી.
વેશને યે નિત રોટલા જોયે વાત વિપદની ભારી.”

“રે'વાદે, રોટલાં રો મા, નહીં તો નીંદ જશે વિખરાઈ,
આવતી કાલે રાસલીલાનો રંગ જશે બદલાઈ.
જીવશું જીવન વાત તે દિ'ની અંતર આજ દબાવી
વેશ લઈ લોક રંજતાં સાથે કરી લઈએ લવાઈ.”

સન્યાસીની કથા

સતજુગના સન્યાસી વૃદ્ધે છોડી આત્મસમાધિ,
કળજુગના પાત્રક પવનોથી જાગી ઉઠરઉપાધિ;
લિક્ષાન્ને ખૂઝવવા વ્યાધિ જગની યાત્રા સાધી.

પંથ જતાં રસ્તામાં વાડી દેખી તેમાં પેઠો,
અર્ધસુકાયલ તરુવર હેઠળ ધામા નાખી બેઠો,
દંડ મૂકીને હેઠો ધાર્યું ‘આવ્યો અહીંયાં નેઠો.’

વાડી વેલા છોડ કને જ્યાં એણે લિક્ષા માગી,
ખડખડ થાતાં તરુવેલામાં તુર્ત મશ્કરી જાગી;
“રે વેરાગી, અમે અભાગી ભૂખ તને શી લાગી?
વાડીના વેલા અમ; જ્યારે ક્યારે નીર સરે છે, ૧૦
એકાંતર કૂવાનાં પાણી અમ કયા પોષે છે:
મૂળે કૂવે જળ શોષ્યાં ત્યાં કહે અમે શું કરીએ?”

“અરે” કહીને સન્યાસીએ કૂવે ડોકિયું કીધું,
ખાલી તળિયે કૂદી દેડકે સ્થાનક બીજે લીધું,
સન્યાસીએ જાણ્યું પાણી વાડીએ શું પીધું.

કૂવાના શોષણતું કારણ કહી એ તો આવ્યો,
આથડતાં દિન એક શહેરના રાજમાર્ગ પર આવ્યો,
થયું “આજ તો કાવ્યો,” ફરીને લિક્ષાન્ને જીવ ગાળ્યો.

ઘેર ઘેર એ રખડયો, સહુએ પાણીચું ખતલાવ્યું;
“ ભિખારા આવે છે આવા ” કોક કટાણે બોલ્યું. ૨૦
સન્યાસીને લાગી આવ્યું. ધર્મે મન મનાવ્યું.

“ તાણી તોળી પેટ ભરું છું નહિ તો તમને આપું.”
કો બોલ્યું “હું ધરમ ધરું પણ ફળદાતા ના ભાણું,
કહો સન્યાસી, હું આપું કે હું તમ પાસે બાચું ? ”

ભૂખ્યે પેટે સન્યાસીનો ક્રોધ તાળવે પેઠો,
નગર તણ કો દૂર ભાંગલાં મંદિરમાં જઈ બેઠો,
ત્યાગી દંડ પલોંઠો વાળી કર્યો દેવને બેઠો.

“ ઊઠ. હવે તવ કૃપા વિહોણી જગવાડી કરમાણી,
દયા ગરા સિંચીને તારા કરું વિશ્વમાં લહાણી; ”
બોલ્યો ક્રોધ કરીને વાણી “ નહિ તો પીલું ઘાણી. ”

રાંત ગઈ, દી ઊગ્યો દેવે બદલ્યો ના નિજ સોરો,
સન્યાસીએ દંડ ઉપાડ્યો “ રહી ગયો છે કોરો
ઝીકું ? જવા દઉં છું : શેણે જીવ થયો તુજ ખોરો ?
દુનિયાનો તું પાલક પોષક રસરેલંતો દૂવો,
રાખું ને સૂકે તો. તું તે કઈ વાડીનો મૂળો ?
નહિ મળવાનો પૂજો, છો ને જગરાજ તું હૂવો. ”

‘ સિંચનારની ખોટ નથી, છે મૂળ મહીં ગોટાળો,
પ્રથમ ખાટલે ખોટ પડી કે નથી એમને પાયો,

કૂવો સૂક્યો ઇશ્વર સૂક્યો મળશે ક્યાં એ તાળો ?

એ અનુમાને નિશ્ચય કીધો ‘વર્ષણમાં છે ગોટો. ૪૦
જળ વરસાવું જાળાધારે આવે સહુમાં કોટો’.
“દેવ નથી તું છોટો, સાંભળ સાદ કડું છું મોટો.
“છત્તર તારાં તોડી ફેંકી નભતળમાં તું રેજે,
વરસાવિશ જળ નવલળધારે ઉન્મુખ થઈ એ પીજે,
હરખે હુનિયા આખી એવું વરતન ડાહ્યા કરજે.”

જટા અને દાઢી ખંખેરી સન્યાસી ઊપડિયો,
વાત અધૂરી થઈ પૂરી ત્યાં અહીં કૂવામાં પડિયો
વાડી વેલે શખઃ ઉચરિયો “કૂવો જળે શું છલિયો ?”

કમાડ વાસ્યાં વિશ્વે ખહારે દેવ નહીં નીસરિયો,
‘સતજીવ આવો’, ‘સુખધન આવો’ પુકાર વિશ્વે કરિયો,
અધવૈશાખે ખરે ખપોરે બેનો ડંકો પડિયો.

કિંમત

વેડકાઈ જવા દેવી જિંદગી કેમ તે બને ?
વટોવું રૂપિયો પામ્યો હું સોળે સોળ આનીએ.

દૂતનિયોજન

સંદેશાર્થ ન મેઘ હંસ જે શીને તું દૂત કે'તી પ્રિયે !
 સૂનો વાસ વિલોકતાં મુંજ હીણો સ્નેહાર્દ્ર દ્રંણા ઉરે
 જે થાશે અનુભાવ એ જ સહુ છે સંદેશ, જે તું હીણો
 એકાંકી સમજી બરાબર શકું દાખવો વિયોગાગ્નિનો.

ડાલરિયો

એક સમયે હરિ આવિયા લઈ ડાલરિયાનો છોડ,
 “લો ગોપિ, રોપને આંગણે આ, ફાલશે છોડ અનેડ.”
 “છોડ રોપી હું શું કરું ?” મેં કહ્યું “સુણો હરિરાય,
 એકલ હું મારે આંગણે એનો ફાલ નકામો જાય.”
 “ગોપિ ! ન આપું લાવશો,” કહે હસી હરિ તે વાર
 “આશ ધરો, નહિ જાય એ અવસર વ્યર્થ લગાર.”
 છોડ રોપ્યો મેં આંગણે, થયો ગાંડીને વિસવાસ;
 ફૂલ ખીલ્યાં. પછી શું કરું ? મારી જાય ઉત્તરે રાત.
 ગઈ ઋતુ, ખરી પાંખડી, ઘિફ ડાલર તારી સુવાસ.
 એક પછી એક એસરી ગઈ અજવાળી શ્રીખમની રાત. ૧૦
 છોડ રોપાવ્યો આંગણે શિદ્ધ આપી અનુગતી આશ ?
 ફાલ સમયે નહિ આવી તમે મારે પ્રાણ ઉસાવ્યો નાગ.
 મારે ન કારણે આવશો હરિ ! ડર રાખ્યો’તો એમ;
 ડાલર કારણે ના’વશો એવી નો’તી રાખી મેં નેમ.
 હરિદોચનના પ્રેમમેહલિયા અંખતો ભમટયો ફાલ,
 ના’વ્યા તમે, લુખ્યાં વાદળ નોઈ સંકેલે પ્રાણપ્રસાદ.

મીરાં

ભાંગાં મંદિર ભાંગ્યા ઘુમ્મટો રે લોલ !
મહીં ગાજે ઝાલરના નાદ રાજ,
મીરાં બળવે મીઠાં મંજીરાં રે લોલ !

ભીને પ્રકાશ ઝગે હાંડીઓ રે લોલ !
ધૂપની સુગંધ-સેર બહાય રાજ,   મીરાં૦

ગાજે મૃદંગ શંખ નોખતો રે લોલ !
બજે તંબૂર ને ઝાંઝ પખાવ રાજ,   મીરાં૦

રાધા ને કૃષ્ણ જૂલે મંદિરે રે લોલ !
સ્થિર મીરાંને ઉંબરે પ્રસાદ રાજ,   મીરાં૦

જૂલે ઉલ્લાસભરી આરતિ રે લોલ !   ૧૦
લક્ષ્મી મીરાંને પ્રાણ ધબકાર રાજ,   મીરાં૦

મીરાં કહે છે 'પ્રભુ ગિરધરના ગુણ ગાઉં,
આપોણી લાવણીનો કંઠ રાજ,'
મીરાં બળવે મીઠાં મંજીરાં રે લોલ !

હોળી

હું તો રંગે રમું ને રંગાઉં છું રે.

હું તો દોડી ઉગમણી ઉપા રંગવા રે,
મને તેડે કુ મ કુ મ ને ઉછંગ;— હું તો રંગે

વેરું ઉધાને પચરંગી ફૂલડાં રે,
મારાં વીંટાતાં પમરાટે અંગ;— હું તો રંગે

મારી નિર્મળ કૌમાર કેરી ચૂંદડી રે,
મહીં વેરાતા મેઘધનુષ-રંગ;— હું તો રંગે

હું તો રંગે રમું ને રંગાઉં છું રે.

આશ હતી—

રાગ : લીમપલાસ. ત્રિતાલ.

આશ હતી, આશ હતી,
એક વસન્તની આશ હતી.
આશ હતી—

ગુપ્ત ઊભી જીવનવનરાજી
પલ્લવની અભિલાષ હતી,
અભિનવ પુષ્પપરાગની નિર્મળ
યૌવનની મધુ-ખાસ હતી:
આશ હતી—

મૂક ઊંડાણ પડ્યાં, તરુગુહમાં
કેાકિલની અભિલાષ હતી,
સુપ્ત સદા અન્તર-સરિતામહી
એક જ ઊર્મિની આશ હતી:
આશ હતી—
એક વસન્તની આશ હતી.

વસન્તેચ્છા

રાગ : માલકોરા. ત્રિતાલ.

ફરી આજ વસન્ત ઘર આવી રહો.

મારે આજ વસન્ત ઘર આવી રહો.

જીર્ણ થયાં તરુવિટપ વિટપ પર
પદ્મવ પુષ્પ છવાઈ રહો.   મારે આજ

મગ્નુલ પરિમલ-પૂર્ણ સમીરણ
એ તન-સી કર રેલી રહો.   મારે આજ

હ્રસ્વ વરસલર કો કિલ કંઠે
પંચમ સૂર વહાવી રહો.   મારે આજ

નિર્જન શૂન્ય હૃદય મંદિરિયે
પરિચિત પદરવ છાઈ રહો.   મારે આજ

ફરી આજ વસન્ત ઘર આવી રહો.

ભ્રમરને

કમળ મૃદુલ ખીલે; દશ્ય નેનાર નેશે.
 પરિમલ પદ્મ એનો શ્વાસ લેનાર લેશે.
 ત દ પિ પ્રણયજંબાકમ્પસંતૃપ્તિ કેરો
 મધુકર ! અધિકારી તું વિના કૌણ થાયે ?

અનુભૂતિ

ઉન્માદીઃ કૂજનો જે તરલ વિલસતાં શ્રીખમધ્યાહ્નકાળે,
તે તો તારા જ સૂરો, થતી પરભૂતિકા માત્ર તેમાં નિમિત્ત.
પત્રે પુષ્પે વસન્તે પરિમલવસને તું સ્વયં મસ્ત ખીલે,
નાચે, દહિરે પ્રસન્ન સ્મિતરમણ મહીઃ વૃક્ષ તો નામ માત્ર.
જાતે તું મન્દ્ર ગાજે, નહિ જ જલધિ એ સ્નિગ્ધગંભીર ઘોષે;
નક્ષત્રો રાસ ખેલે નહિ, પદ-ધૂધરા રાસ તારે જ ખાજે.
સૃષ્ટા ! સંગીતકર્તા ! તવ કવન મિથે સૃષ્ટિનો શબ્દ તારોઃ
હું જે ગાઉં ઉચારું તવ જ સકલ તે, શબ્દ એકકે ન મારો.

તેં તારું ગીત ગાવા નિખિલ સજનની એક વીણા બનાવી,
ને ત્યાં સ્વે સ્વે સ્વભાવે સહુ રણગણતા તાર સાંધેલ કેાટી. ૧૦
ખંધાયો તાર હું ચે નિયત સ્વ પૂરું અંગુલિસ્પર્શ પામી,
સંવાદી ગીત તારી રુચિ-અનુસરતું ઊઠતું લબ્ધ ગાજી.
છો ત્યાં સામર્થ્ય તારું, અનુપમ ગીત ને તારઅંકાર તારો,
કિન્તુ વાંસે સુરીલો અનનુભૂત તને કમ્પ તો માત્ર મારો.

ગાણું

મારી કોકિલે આશાનું ગીતડું
 વસન્તભર ગાયા કર્યું, ગાયા કર્યું.
 રાતરાણીએ ફૂલ ફૂલ ફાલી
 વસન્તભર મહેંક્યા કર્યું, મહેંક્યા કર્યું.
 પુષ્પ પદ્મવ ને મંજરી શાખે
 સમીરસંગ ઝૂલ્યા કર્યું, ઝૂલ્યા કર્યું.
 શશી સામે નિષ્પંદ આ અકોરે
 પૂનંમભર જોયા કર્યું, જોયા કર્યું.

મારી આશાનું ભિગતું દિગન્તે
 વાહોણતું વાયા કર્યું, વાયા કર્યું.
 મૂકે હૈયે સ્પંદન એક નતગ્યું
 છવંનભર ઝીલ્યા કર્યું, ઝીલ્યા કર્યું.
 દિવ્ય લાલ્યું અન્તણતું અમોલું
 સંભારણું આવ્યા કર્યું, આવ્યા કર્યું.
 અડ્યું હૈયે બહુ દિન આજ ગાણું
 ઉમંગભર ગાયા કર્યું, ગાયા કર્યું.

અંજલિ

દિગન્તના ફર કમાન - ટોડલે
 ઐત્સુક્યઘેલાં ન ય નો જંડીને
 તું વાયુ! વેગે પથ જાય કાપતો,
 આદર્શસાન્નિધ્ય-સ મી પ ધાતો.
 ને પુષ્પ હું ઉજ્જડ માર્ગમાં પડ્યું
 જો દૈવયોગે પદસ્પર્શ પામું
 તો પ્રાણુની મૂક પરાગ મારી
 ખંખેરતો ના રજલિપ્ત પાયથી.
 ખડાંચી અધીરો ખખડાવશે તું
 આદર્શના અંતિમ પ્રાપ્તદ્વારને
 ત્યારે સુખે એ પગથાર દ્વારમાં
 દેજે વહાવી મુજ પ્રાણુગન્ધને.
 સિદ્ધિ ત્યહીં ઉભાય સ્થાવર-જંગમોની;
 છો કલ્પના અણુધ હું સમ સ્થાવરોની.

નિસર્ગ

મનુજ હું મુજ કામ-ધમાલમે
નિમિષ એ પણ ના વીસર્યો હતો,
ગિથિલ એતનની ફરી જાગૃતિ
મિષ જરા ફરવા નીકળ્યો હતો.

વિજન નીરવ પન્થ—સુરોવરે
અમિત હું ફરતાં અટકી ગયો.
હરગામી તૂટી સ્વાર્થકલ્પના;
નવલદર્શન—તસ્લીન હું થયો.

વિલય સાન્ધ્ય થતાં રજનીમુખે
કિરણ વાદળીએ ન જવા દીધાં;
પુનિત રશ્મિપ્રસાદ ચહી ચહી
સુરવરે પ્રતિબિમ્બ ધર્યાં હતાં.
પવન પા પગલી કરતો વહે,
મૃદુલ માળ તરંગની લિપટે;
કમલવૃન્દ ઝૂકે રસતાનમાં,
તટતરુગણ મજ્જુલ મર્મરે.

૧૦

પણ અચાનકે ત્યાં વપુષા સરી
રજનિ આ વનરાણ વિષે અર્ધ:

મૃદુ વિહંગની સંગીતમાધુરી
પવન-પલ્લવમાં વિરમી ગઈ.

૨૦

ત્યાં નીલ કો દૂરની ટેકરી પે
રહી હસે પૂર્ણ શશાંક ધીમું:
એકીટશે લો લુપ્ત દિ માંહે
સૌ દર્શ્ય ને ચન્દ્રપ્રકાશ ઝીલું.

ત્યાં કંઠ, પાસે સહસા સુણાતો
ચકોરનો કોમળ વ્યથ તીણો:
સમ્બન્ધની કો અવિગ્ન શૃંગલા
નિર્સર્ગમાં ગૂઢ બધે રહી છે!
એ જ્યાં વિચારું ત્યહીં ચન્દ્ર કેરી
સ્મરું વિયોગી કુમુદી સમીપની.

૩૦

પાછું ફરીને નિરખું જરા ત્યાં
જેઠું ચારે એ મનભંગ દશ્ય.

હું ચન્દ્રનો રમ્ય પ્રકાશ ઝીલું
ને શ્યામ મારી પડછાંચ પાથરું.
એ શ્યામ લાંગાયલ દૂર છાંચમાં
અજંપ ઘેલી કુમુદી નિહાળું.
એ છાંચમાંથી નિજ ડોક ડોકવી
શશાંક કેરું સુખ ન્યાળવા મથે:

ખસી જતો તુર્ત હું એક માર્ગ,
સંયોગ સાધે કુમુદી શશાંક.

૪૦

એ દશ્ય જોઈ ડગલું ધરું ત્યાં
તૃણાંકુરો પાદ તળે નિહાળું.
'હું કોણ?' આવે સહસા વિચાર,
નિસર્ગનો હું હણનાર માનવી.

તૃણાંકુરો પાદ તળે દખાવું
ને કિલ્લ મારાં પદચિહ્ન કોરું.
મનુષ્ય હું : ના સ્થિર સ્થાન મારે
હું સર્વનાં સ્થાન જઈ ઉખેડું.

નિસર્ગની નિર્મળ તારતન્ત્રીથી
છૂટો પડી કે રવ ગુજતો ગયો;
પ્રમાણ એ તાલતાણું તણ દઈ
અહંત્વમાં એકલ માનવી થયો.

૫૦

નિસર્ગ ! હે સર્જનની જનેતા,
તારો તણ વંસલ પુણ્ય જોળો
સ્વાર્થાન્ધ થૈ ધૃષ્ટ સમુદ્ર ડોળ્યો.
ઉત્પન્ન જાતે કરી ઝેરનો ઝેરો
નિર્દોષ ત્રાંતા શિવસન્મુખે ધર્યો.

રે હે વિધાત્રિ !

કલ્યાણદાત્રિ ! શ્રમહારિ ! તારાં
ઉછંગ-માધુર્ય ગ્રહી શકું ના.
દિશા દિશાથી તવ પ્રાણુગંધના
સમીરસ્પર્શો સમજી શકું ના.

૬૦

આસ્વાસમાં હું લઉં છું સુવાસ,
નિઃસ્વાસમાં છે પરિતાપ છાના.
કમ્પી રહું કોઇ નિગૂઢ સ્પર્શો,
સંગીત તોયે કહું માત્ર સ્વાર્થનાં.
જન્મી ઝીલું ચેતનનૃત્ય તારું
ને મૃત્યુ વેળા જડતા પ્રસારું.

લોકતા મટી, માનવદર્પ બૂલી
નિસર્ગનો યાજ યનીશ ક્યારે ?
સમષ્ટિના વ્યાપક ચેતનાબિંધમાં
અલિપ્ત હૈયું દ્રવવાનું ક્યારે ?

૭૦

નિસર્ગ ! હે માનવની જનેતા !
નથી નથી સ્તન્ય મટી ગયાં અંમે.
તારે ઉછંગે ઊછરન્ત માનવી
ઉવેળાશે કેમ જ ભદ્રદાયિને !

પતંગિયું થૈ રમું પુષ્પઅંકમાં,
તૃણે તૃણે થાઉં તુષારગિન્દુ.

વિહંગ-કલ્પલ-પ્રભોદનો સદા
સાક્ષી સમો હું પ્રતિકમ્પમાં કવું.
તારા જ એ પુષ્પિત પલ્લવાન્તરે
માગું સદા જીવનજંપ નીડમ્.

૮૦

આથમતો પૂર્ણચન્દ્ર

સંકેલી પાંખ સરમાં મકરન્દભીની
જેવો ઢળે શિથિલ પાણ્ડુ સુવૃદ્ધ હંસ;
તેવો જ હીન ગતયૌવન ઢલાંત દિક્ષો
સ્વર્ગંગમાં ક્ષિતિજલમ્બી ઢળે શશાંક,

ધ્રુવને

ધ્રુમેં નક્ષત્રમાળા, અનવરત અશેષે ધ્રુમે સર્વ તારા,
 ધ્રુમે સ્વર્ગાંગ, ધ્રુમે ગ્રહ ઉપગ્રહ ને સૂર્ય સોમે નિરાળા:
 ખ્યાલે એક એમાં અવિચલ ધ્રુવ ! તું શાન્ત એકાન્ત ખૂણે
 અન્તર્ધ્યાને વિરાજે, સુનીતિસુત આહો ગદ્ગદપદ્માસનસ્થ !
 સ્પર્શે સ્થાને ન તારે રજતમગુણના ચિત્તવૃત્તિસમીર,
 હૈયે-તારે અલિપ્તે અવિરત ગળકે સન્નિધાનંદ-દીપ.
 રાહૂ ના, કાળ ના, ના પ્રકૃતિગતિ લ્યહીં, હે પ્રશાન્ત પ્રસન્ન !
 વાંચું એ સ્થૈર્ય તારું વિમલાહુદય હે સિદ્ધઆદર્શ ! દિવ્ય.

કિન્તુ મારે નસીળે અનવરત હજી વિશ્વમાં ધ્રુમવાનું
 આશા તૃષ્ણા પ્રયત્ને અડગ, પરમ આદર્શને પામવાને. ૧૦
 તું મારું લક્ષ્ય; કિન્તુ નહિ જ વિરમું જો થાઉં ના પૂર્ણકામ.
 સિદ્ધિ ના-સાધ્ય ના-તો ધ્રુવપદ ક્યહિં ? હું માનું છું આટલું કે
 તું જેવો પ્રાણુ રાણું દૃઢ અક્ષર પછી તુચ્છ છે સ્થૈર્ય અન્ય;
 છો મારે લાખ તારા સમ રણણું સોલંક આદર્શપન્થ.

કર્મણ્યે

ઉઘાડાં આલની નીચે પથિકાશ્રય - ઓટલે
જાગતો પાછલે ખેડારે નિશ્ચિન્દ્ર શ્રીભરાત્રિયે.

રહી આઝી નથી વાર સવાર હમણાં થશે.
હવે ગોધાઈ ના રે'લું વલે ભીંજેલ ઓઢણે.

ગૃહિગૃહ બધાં જાગ્યાં, જાગ્યા છે રવ ઘંટીના,
ઘંટીએ ઘંટીએ જાગ્યાં ગીતડાં ગૃહિણીતણાં.

ગોષ્ઠમાં ઘંટડી જાગી, જાગી મંદિરઆલરે,
આંખાવાડીતણી સેજે જાગ્યાં કોકિલકૂજનો.

ભિંડું આમ પડ્યા રે'લું પ્રવાસે પાલવે નહીં.
બેઠેલું જો ડાગલું માંડું બેઠેલું ખેડાંચાય તો ખરું. ૧૦

તુર્ત હું શિર માથેથી પછેડી ફર ખેસલું,
ગાઢ નીલું શિરે લબ્ય આકાશ વિસ્તરી રહ્યું.

ચંચલ ફૂટતી મુગ્ધ બાલ્લી શી પૃથિવીતણી
દોરી સ્વર્ગગની શુભ ક્ષિતિને ઊતરી જતી.

વિધ વિધ લમી વિશ્વે સ્કંધે કાવડ દેડવી
જતો શ્રવણ આ અન્તે ક્ષિતિજપથને તણ.

શુરુ જાતે બની શિષ્ય વાંસે શ્રવણની ધસે,
યાત્રતા સત્ય-જ્ઞાનાર્થે નમ્ર નિસ્તેજદર્શને.

રેવતી અશ્વિની ભણી કૃતિકા સંગ રોહિણી
પ્રિય ચન્દ્રતાણી શોધે અનન્તે જીડવા ચહડી. ૨૦

ધ્રુવ સમર્ષિ ને અન્ય સહસ્રશત તારકો
નભની નીલિમા-અંકે સ્વચ્છંદે ગળકી રહ્યા.

અનન્ત સાધ્યને પન્થે સ્વકર્મરત યાત્રિકો
પળતા તેમ તારાઓ ચમકી વિલસી રહ્યા.

ને આ વિશ્વે મૃદુનીલ અખંડ નભઉરની
અભાણુ મુગ્ધ સંવાદી માધુરી નીતરી રહી.

ત્યાંકે તારો ખર્યો એચ્ ગ્યો એકાએક અપંથમાં,
લિસોટો તેજનો લાંબો લાંબાયો અવકાશમાં.

અને નિશ્ચલ ત્યાં પાછો તમાહીન અગમ્ય કે
કરાલ પૂર્વની પેઠે અન્ધકાર ફરી વળ્યો. ૩૦
તારા! તું તો ગયો ગયો,

જોઈ છું ક્ષણની તારી કર્તવ્યપૂર્ણ જિંદગી
ટકવા પૂર્ણ દે તેમ કૃતાન્ત કાળ છે નહીં.

ઝગતાં લાખ તારા ને વીંટી વિશ્વ સમસ્તને
સર્વનાશી રહ્યો ગાઢ અન્ધકાર ફરી બધે.

ને મારી આસપાસે આ વડ, મંદિર, ગામડું,
સરિતા, ખેતરો, પૃથ્વી સર્વ કે નિજસાધ્યનું
સઆશ કર્મ સાધે છે: ન જાણે કાળની ગતિ.

ખીલતાં પુષ્પ છો તાણુ પરાગ પ્રવને લરોઃ
ક્યાં સુધી ક્યાં સુધી તોયે તમારી જિંદગી કહો ?

૪૦

આંખાવાડી વિષે શાખ વણુપાકી ખરી પડે,
વે ડ કા ઈ જતાં ક્ષેત્રો તીક ને વૃષ્ટિ તાપથી.

સામે જ સરિતાતીરે ખવાતાં ડાળ પાંદડાં
ભોં ભેગો વડલો થાતો હજી બાળ-કુટુમ્બમાં.

ગામને ગોંદ રે બિલુ પ્રવાસગૃહ આ પણ
ધસારો કાળનો ઝીલી ડગુમગુ થઈ રહ્યું.

વસેલાં આજ આ ગામો સૂનાં ખંડેર શું થશે ?
સૂકાશે સરિતાબંડેનો ? શું થશે, શું નહીં ખરે ?

ગઈ કાલે જ આ દેશે કોડ સામ્રાજ્યના ધરી
મરાઠા ધસતા સૂતા પાણિપતતણું રણે.

૫૦

સ્વદેશ રક્ષવા, હોમી સર્વસ્વ, મોગલોતણું
સૈન્યને કાપતો સૂતો હૃતઆશ પ્રતાપ એ.

ખુદ્દ ને ઈશુના ધર્મો-અહિંસા પ્રેમ ને દયા
નિષ્કુળ ઈતિહાસોનાં પાનાંમાં જ સડી ગયા.

માનવી શોધતો શાન્તિ-સુખ યુગયુગો થકી,
ફસાયો કલેશ-ચન્દ્રોમાં, નિઃસત્ત્વ જિંદગી બની.

વ્યર્થ નિષ્કુળ યત્નો ત્યાં ના વૈયક્તિક સિદ્ધિ થે;
આવતી કાલને માટે નિરાશા જ લરી બધે.

સાલુકૂળ બધે દેખી ભરતી ને સમીરણ
 ઉપાડે લંગરો હોંસે ને નાવિક સશક્ત જ્યાં ૬૦
 હલેસું એક વીંઝે કે ના જ ત્યાં ગાળડું પડે,
 અણુધાર્યું રૂબે નાવ તળે પાતાળ જે ઠરે;
 તમાહીન શિરે સ્વસ્થ જલાખિધ ધૂધળ્યા કરે.

સશક્ત આશ ને શ્રદ્ધાયુક્ત તારુણ્યની પ્રભા
 તેને ય ગ્રસતા રાહુ રૌદ્ર યોગમ ધાવતા.

અકાલે ખૂંટતી જ્યોતિ આયુની ભરકોડિયે,
 નથી નિશ્ચિત શું વિશ્વે સાધ્ય કાળે કશું ખરે ?

ક્ષણભંગુર છે જીવ્ય આદર્શ અધૂરાં રહે,
 કાળની રૌદ્રતા જોતાં આશા ઉદ્ભવતી શમે.

તો આ મારે હવે દંડ ના પ્રવાસે ઉપાડવો. ૭૦
 વ્યર્થ કાં ડગલું માંડું મૃત્યુ નિશ્ચિત જ્યાં અહો !

કાંતો અહીંજ અત્યારે દેહ મારો પડી જશે,
 કમંડળ અને દંડ સન્યાસીનાં સડી જશે.
 ધખેલા ધોમ મધ્યાહ્ને કાંતો કે રણવાયરે
 શુષ્ક બાવળને ફૂટે કાયા કલાન્ત ઢળી જશે.

નથી આદર્શસિદ્ધિ તો વ્યર્થ આદર્શ કાં ધરું ?
 સરી જાઓ, દ્રવી જાઓ સ્વપ્ન અન્તરનાં સહુ.

નથી આદર્શ સેવીને હૈયાંને દુઃખ આપવું,
 તંજ આદર્શ આ સ્થાને નિષ્કર્મ મરવું રહ્યું.

ગતિ જો કાળની બાણી   હુઃખ મૃત્યુ સમે નથી.   ૮૦
 બેતમા બેવક્ષા મારે   કોઈની પરવા નથી.
 અહીં આ સરિતાકાંઠે   ખુલ્લાં આકાશને તટે
 સદાની સ્કોડ તાણું હું;   તૃષ્ણા એછે નથી હવે.
 હતાશ હુઃખ સંતાપે   પછેડી ચોઢી હું લઉં,
 મૃત્યુ ને જિંદગી વચ્ચે   કલ્પનામાં બૂલી રહું.

૦

સંકેલું છું કથા મારી   કિન્તુ ખહાર પડેઈની
 સાથે જ વિશ્વ સારું ચે   ઉમેળે નિજ જિંદગી.
 પંખીના સમુદાયોનો   સામટો કંઠ ઊઘડે,
 ઘંટીના ઘેરની સાથે   વલોણાં સૂર મેળવે.   ૯૦
 કાંઠાનાં વૃક્ષની સંગે   સરિતાબહેન મ મર્મ રે,
 નૂ પુર અંકૃતિ સંગે   કો બેડે જળ ખળખળે.
 રખારી ધણુ કાઢીને   પાવા પહર ઊપડે,
 મંદિરમાં પૂજારીનાં   ગાજે છે સ્તોત્ર ધુમ્મમે.
 ગામને પાદરે શાન્ત   પડેલા મૂક માર્ગમાં
 ગાડાનાં પૈ સહે જાગે   ઘંટડી બળદોતાણી.
 ને મારાં તલસે અંગો   ઊઠવા જડતા તણ,
 ગમે ના સૂઈ રેવાનું   જાગે જ્યાં સર્વ જિંદગી.
 પછેડી દૂર ફેંકીને   ધમ્મું રોમાંચ પ્રેરતા
 તાજા પ્રભાતવાયુના   શ્વાસં માણી લઉં સુખે.

પડ્યા રે'તાં ય નિષ્કર્મ કલ્પના કર્મ કાં કરે ? ૧૦૦

વડે શોણિત નાડોમાં, ને હૈયું મુજ શું ધણે !

વ્યર્થ કર્મ; છતાં એ કાં બિઠવા પ્રેરણા થતી !

દેવથી થાય છે કે શું અસ્વસ્થ પ્રકૃતિ પાની ?

તૃણવત અગ્નિશૃંગે શું અપન્થે રઝળી જતું

કાળનાં મસ્ત તોફાને કુદ્ર હૈયું લમી રહ્યું ?

અને એમ જ શું ખહાર વિશ્વ આપું ય કાળનું

પ્રેરાયું દોડતું વ્યગ્ર અનિચ્છાએ અપન્થમાં ?

ર ધ વા ચાં ઢોર પેઠે અનિચ્છાએ જ ધૂમતું

ઉર્જીત કાળ-વંદોળે, ક્યેય નિશ્ચિત ના કશું ?

ના. ના. એમ ન લાગે એ; કાં કે આ વિશ્વમાં ગણે ૧૧૦

મુખે મુખે લસે હાસ્ય, આનંદોત્સાહ ઉલ્લસે.

સ્વકર્તવ્ય વિષે દૃઢ આશા શ્રદ્ધા જ લાગતાં,

સંતોષસ્મિતથી જેનાં થાય છે ગૃહ બિજળાં.

અનિચ્છાએ અપન્થમાં તણાતાંનાં મુખે કદી

ન હોયે હર્ષ ઉત્સાહ લાલિમા નિંદગીતણી.

ગઈ કાલે જ સન્ધ્યાએ ગામનાં પાળ સામટાં

નદીના પટ ખેંચાળામાં રેતીમાં ફૂટતાં હતાં.

સ્વચ્છંદે રુચતું સર્વે રમી કલંકોલતાં હતાં.

જમાવી હર્ષ ઉત્સાહી વાતાવરણ વાયુમાં.

ગામની સુખભિમૈનું વક્તવ્ય સમ રાસમાં ૧૨૦
સ્ત્રીઓના કંઠ સંવાદી ઉદ્દાસે સમ સાધતા.

ચોરામાં તરુણો કેરી જામી'તી સ્વસ્થ મંડળી,
ભાવીને જીતવા હર્ષે પ્રગન્ધો ઘડતી, જ્યહીં
વૃદ્ધો ચે સૂચવી માર્ગ પ્રોત્સાહન દર્શ દર્શ
રાગતાં હર્ષ સંતોષે; તમા તેને ન મૃત્યુની.

અને મારા ચ એ બાલ્ય તારુણ્ય કાલ ઓસવા,
ધ્યેય આશા હતાં દઢ કદાચ હજી ચે હશે.

નિર્વિદને ધ્યેયને પન્થે ખેંચ્યો હું આટલે સુધી;
રૌદ્ર છે કાળ, હું તુચ્છ છતાં કાં અટકવો નથી?
અંત નિર્લેધ જો કાળ તો તેમાં કાં ટકી શકું ? ૧૩૦
એકવાર રૂખ્યો તો કાં પાછો ખસાર તરી શકું ?

ને રૌદ્ર કાળના ફૂર આઘાતોને સહી સહી
સંસ્કૃતિ માનવે સાધી અદ્વિપાયુષ્યે ડગો ભરી.

નથી નિશ્ચિત જો સિદ્ધિ નિશ્ચિત મૃત્યુ ચે નથી.
જીવને સિદ્ધિને પન્થે અવકાશ ધણો હજી.

પડ્યો તો કાં રહું ? ઊઠું, પ્રવાસે પગલાં ધરું :
લક્ષ્ય હું કાળનું થાઉં તે ખેલાં દૂર જે મહું.

તુર્ત હું ઊઠતો, દેખું ઊગે ત્યાં શુક તારલો,
ઉપાના અમીરંગોથી ભરાતો પૃથ્વીનો ઘડો.

ને હજી લક્ષ તારાઓ એ જ અદ્ભુત શાન્તિમાં ૧૪૦
સ્વપ્નંથે પળતા લાગે, છે રહડે દિન વ્યોમમાં.

જોયા છે ખરતા તારા તો ય કાં સ્વસ્થ એ રહે ?
લય ના કાળનો એને: તત્ત્વ કેં જાણતા હશે.

ક્ષિતિજથી રહડે નહાની ઝાંખી કે વાદળી, ત્યહીં
ઢંકાતો શુક ને જેમ ખલાસી નીલ અખિધને
તરતો ધપતો વેગે કે. પ્રમત્ત તરંગમાં
અલોપ થઈને પાછો ખુદાર આવે વધી દૂરે;
શોભતો તેમ આ શુક અનન્ત નલમાં વધે.

ને હવે સમજાયે છે રહસ્ય કર્મ માત્રનું,
ઉન્નતિકર્મને રોધે એવું ના તત્ત્વ છે કશું. ૧૫૦

જલાખિધ પાર જવાને તિતિષું અંપલાવતો
ને ઊડી છોળ અદૃષ્ટ કરે તેને ઘડી ઘડી:
અનન્તાદર્શને પન્થે તેમ મૃત્યુ નડ્યા કરે;
અદૃશ્ય વિશ્વની આંખે ઘડી સાધક એ બને.

પરન્તુ તરનારો તો વીંઝતો દઢ જાહુથી
પાણી, ને વધતો, પાણી વીંઝયા વીણ છતાં નહીં
વધે આગે જરા, તેમ માનવી મૃત્યુગદ્ધરે
પડી વીંઝી વધે આગે: મૃત્યુ ટેકે બની રહે.

મૃત્યુ ને વિઘ્નથી સાધે સાધના સાધકો ખરી:
જિંદગી માત્ર છે તેને શ્વાસ લેવા જ પૂરતી. ૧૬૦

તો શાને ડરવું મારે લગારે કોઈ તત્ત્વથી ?
 ઊઠું જ, તર્કથી મારી નકામી જાય છે ઘડી.
 મૃગચર્મ લઈ વીંટી, આટોપી નિત્યકર્મને
 પળું પન્થે, વધું આગે લઈને સંગ દંડને.
 રાત્રિ તો ગઈ છે ચાલી, ઊગે છે દિન ઊજળો,
 કાર્યસંચલના કેરે સર્વત્ર ધ્વનિ ગુન્જતો.
 સમીરણ વહી શીળો સ્પર્શતો પ્રેરતો મને.
 તજ માળો ઊડી પંખી આરો લેવા જતાં વને.
 અવિરામ જતું જડેન નંદીનું સિન્ધુની પ્રતિ
 અધીરું શરમાવે છે મને નિષ્કર્મ શાંતિથી. ૧૭૦
 વળાંકે લઈ ને જતો ગાંમને માર્ગ માહરો
 ઊંચે નીચે જતો દૂરે સીમ ત્યાગી ક્ષિતિજમાં.
 પગલે પગલે ઓછો પન્થ એ કરતો જતો
 વધતો ઉત્તર પન્થે, ધોમ મધ્યાહ્નતાપ ને
 વાયરાઓ હિમાળાના, ગાઢાં તોફાન મેઘનાં,
 વિધ વિધ સહી વિદ્યો, અચૂકે લક્ષ્ય રાખતો,
 દરવાજા વળોટી ને ક્ષિતિજેના અનુક્રમે
 અનન્ત પન્થનો અન્ત સાધનાથી કરી દઈ
 ખડાંચીને સિદ્ધિને દ્વાર ખખડા વીશ એમને.
 પછાડી જોરથી મોટી સાંકળો એ કમાડમાં ૧૮૦
 સન્નિહાનદનાં લવ્ય ઉઘડાં વીશ દ્વારને;
 વિસામો ત્યાંથશે મારો શ્રેય પ્રેય ઋતંભર.

જાણું છું—

જાણું છું આ સ્થિતિ હૃદયની કેા નથી જાણવાનું,
આંખો લૂછી ઉરઅગન રે કેા નથી ઠારવાનું,
માથે શીખો કર ધરી નથી સાન્તવના આપવાનું,
હાવાં મારે રુદન કરવું એ નથી ચાલવાનું.

હૈયે દાવાનળ દળાવીને શાન્તિ-વર્ષા ઉતારું,
ઉંડે દાળી અસહ ડૂસકાં હાસ્ય ઓળે વહાવું,
સંતોષાયા વિણ મરી જઉં તોષ તો યે બતાવું,
છે ના જીવું પણ જીવનનો સ્રોત વિશ્વે વહાવું.

સ્પર્શ

કેા પાદ-સંચાર-વિહીન માર્ગમાં
 ઊભાં અટૂલાં જડ શુન્ય વૃક્ષને
 સમીરની કેમળ હૃદયે શીળી
 છે પૂરતી નીરવ પર્ણપર્ણમાં
 ઐતન્યતું લલિત નૃત્ય જગાવવાને.

ઘવાયલાં મૂક વિદાર્થ જાતાં
 અતૃપ્ત નિષ્ક્રમ્ય હતાશ અન્તરે
 માયાળુ ને પ્રેમળ હસ્ત શીળે
 સ્પર્શે મને તું યદિ એકવાર તો—
 —તો એ સ્પર્શે વિલયજીવને જાગશે આયુધારા,
 રે'શે હૈયે હિલોળી
 સંતોષે હર્ષવેદી પ્રણયધબકની મૂક પ્રસ્પંદમાળા.

નૃત્ય

જીવનનૃત્ય અખંડ ચડ્યું રે ચડતું ચેતનપૂર,
ડંગલે ડંગલે અન્તર ઊછળે પ્રાણ પુરાવે સૂર;
હુન્નરોની સામટી તાળી,
મારો પડે હાથ કાં ખાલી ?

અંગ સોહાતાં, વસ્ત્ર લહેરાતાં, મેઘધનૂષ અભંગ,
ઠેશને થડકે તાલ પુરાવે ધૂધરા ઢાલ મૃદંગ;
પડે પદ શૃંગલા થાતી,
કાયા મારી ફર ઠેલાતી.

ભાવઅનુકૂળ શબ્દ સરે ને કંઠ વહે અનુરૂપ,
ભવ્ય સંગાથે ગીત ઊમટતાં આભરે પડછંદ;
ગાજી રેતું યોગમ ગાણું,
મૂંચું મારું ઉર રુંધાણું.

૧૦

જાણું ન જીવનનૃત્યની મારે કેમ લેવાશે લહાણ,
એક ઇચ્છાના કેવળ જોરે જાય ખેંચાયો પ્રાણ
નાચી લેવા નૃત્યને ટાણે,
હૈયું ધળકાવવા ગાણે.

પાનખર ૨

શિશુત્વે ઉદ્ધાસે નિરખી ઋતુસન્ધિપ્રસરને
વસન્તાગ્રે ક્યાંયે પણ ન નિરખી પાનખરને.

હતી દૃષ્ટિ ત્યારે અલિનવ કુંળાં પદ્મવ પરે
વધાવી લેતાં જે અનિલની વિનોદી હલકને.
કદી પહોં પહોં લલિત પ્રતિબિમ્બે ઊતરતી
શશીની સન્ધ્યાની શુચિકિરણમાળા અખડતી.
મધુરી મૂર્છામાં વનકુસુમસંપૃક્ત અનિલે
સદા ઢોળ્યો પંખો મનહર તુષાર-દ્રવ શિરે.
પ્રભાતે પુખ્તો ને સમીરણ-વસન્ત-પ્રસરની
મને ઘેરી લેતી પ્રતિનિમિષ શોભા સજનની.

૧૦

અરે આજે સ્પર્શે હલક ન વસન્ત-પ્રસરની;
ઉરે દાઝે શુષ્ક સ્થિતિ-વિજનતા પાનખરની.
ખરે સૂકાં પહોં અપથ ગતસૌંદર્ય તરુથી;
સરી જતી મારે જીવનરતિ અન્તઃકરણથી.
સૂકેલાં પહોંમાં અલસપદ વાયુ સળવળે,
પ્રકમ્પી વંદોળે કરુણ અખડાટે ગતિ કરે,
અરે! ત્યારે હૈયું પરણુ સહ—વાંસે રજળતું
નિશીથે મધ્યાહ્ને ગત સુરભિ પાછી તલસતું.

ધણે બાણું છું હું વિગત-ઝાતુ-પ્રત્યાગમનને,
છતાં હૈયું મારું સહન ન કરે આ વિતકને. ૨૦.
વસન્તે વૃક્ષોની ગત સ્વજનશોભા લહરશે
છતાં રે હૈયાની ગત ધળકે તે કેમ મળશે ?

હજી હૈયું મારું અનિલ સહ શેષ સ્મરણમાં
સૂનાં સાયંકાળે વિજન તરુ કેરા પ્રસરમાં
રહે શોધી, સૂકાં પરણ-ઢગમાંડે સળવળી,
વિંખાએલી પેલી ગત જીવનની પદ્મવસુધા.

અ ધિ કા ર

વિકસિતસરસિજઆચ્છાદિત મુજ અન્તઃસર નવ હો,
આત્મગીતનિમગ્ન અખંડ તરંગિત વા નવ હો.
સ્વચ્છ શાન્ત નિશ્ચલ નિજરવહીન હોળો આંતર વારિ,
તુજ પ્રતિબિમ્બ ઝીલી જીડાણે જનું પ્રણયઅધિકારી.

કેકિલને

તદા સાયંકાળે વિજન ઘરની પશ્ચિમ લાણી
 વરંડાની ખારી પર સઘન શાખા પ્રસરતીઃ
 વિરામી ત્યાં ઊંચે અલિનવ કુંળાં પદ્મવ વિષે
 તરંગી કેકિલે ટહુરવ કર્યો નીરવ સ્થલે.
 જરા શાખા પત્રો અનિલહલકારે લહરતાં,
 હલાવી ત્યાં પાંખો પ્રતિપલ સમસ્થિર બનવા,
 મનસ્વી ઉદ્વાસે પુનરપિપુનઃ તું ટહુકતાં
 કહું મેં “ગાએ જા,
 હજુએ ગાએ જા, વિરમ નહિ, ગા ગા મનભરી.”

સુધાતૃપ્ત્યુદ્વાસે તુજ લહરતી કાવ્યસુરભિઃ ૧૦
 પતત્રિન્ ત્વલ્કંઠે શુચિ પરમઆહ્લાદિત ધ્વનિ.
 યથા સ્વેચ્છાચારી પવનપગલે વારિ ઊછળે,
 રહું તેવું નાચી હૃદય મુજ તારા ટહુરવે.
 વરેલું આ શેણે વિરલ રવમાધુર્ય તુજને
 પ્રયત્ને પ્રાર્થેલું કદિ જ ન મળ્યું જે મનુજને ?
 અમે ભાષા બુદ્ધિ ગ્રહણપટુશક્તિ સ્મરણના
 કર્યા સંયોગો, ના પણ સ્વર જડ્યા આ કવનના.
 રહસ્યો શું જાણ્યાં પરમ સતનાં તેં દ્વિજવર !
 ખરું; તું છો ના કેવળ વિહંગ, કિન્તુ દ્વિજવર.

પુરા અંદે તારું જીવન જીવ-સૌ કેન્દ્રિત હતું, ૨૦
જડત્વે નિભાને કવન પણ આ ઉદ્ગત ન'તું.
વિલેહાયા ગન્ધો, પ્રકટ થઈ નિર્ગન્ધ રચના,
ઉરે સ્પર્શી જાગી પરમ-ઋતસૌન્દર્યની ઋચા.
અવિધાને અંદે, કૃપણમતિ સ્વાર્થાન્ધકરણે
અમે ગોંધી રાખ્યું-મૃતસમ કયું રે જીવનને.
હવે ક્યારે ક્યારે અમ ઊઘડશે દિવ્ય નયનો ?
થશે ક્યારે કમ્પ પ્રણવઋતનાં સ્પર્શસુખનો ?

ન જાણું રે ક્યારે,
પડી એ કીધા રે શ્રુતિ પર અમીકૂળન રહ્યાં,
સુખે મોહસ્વપ્ને મુદ્ધિત મનનેત્રો ઠરી ગયાં. ૩૦
કહ્યું મેં “ ગાએ જા,
ગમે ત્યાં ખેંચી જા વિષમ જગસંપર્કપથથી;
ઉગારી લે આજે નિમિષ પણ એ આ જીવનથી.”

સ્વરસ્પર્શે હૈયું પ્રણયરજમાં તન્દ્રિત થયું.
પ્રમોહિ ? નિદ્રામાં ? સમજ ન પડી શું અનુભવું.
છતાં એવો લાગ્યો
અહો એવો લાગ્યો હૃદય-અડતો એ કલરવ
ઘણા એ જન્મેનો પરિચિત ન હોયે ટહુરવ ?

ન જાગતિ, તન્દ્રામહી કવનતલ્લીન રમતો,
અચિંતાનો ત્યાં તો

દિલે ધક્કો લાગ્યો, અધવચ સરંભ મ ત્રટક્યો.
અસહ્યાધાતે કો અળકું, ફરી થૈ સ્વસ્થ નિરખું,
ગયો ભડી ? સ્વપ્નું ? તરલ વિરલું કૂળન ગયું.

વિલોકું શું શાખા ? ટહુરવ નથી, કોઠિલ નથી;
શિકારી કે બિલ્લી અરિવિહગ ? રે કોઈ જ નથી.
ગયો શાને ભડી ? કંઈ દિશ ? નિશાનાં તિમિરમાં ?
અધૂરાં કાં મેલ્યાં સ્વરમણ અતૃપ્ત ઉરમાં ?

અરે મારે હૈયે પણ કવન ગુઝાર કરતાં;
કંઈ ગાયાં, ગાયા વગર પણ બીજાં રહી ગયાં.
હજી પ્રારંભું છું પણ કદિ અચિંતું અધવચે
જશે સંકેલાર્ધ મુજ જીવનઝોણું ? ન સમજું.
લલે સંકેલાતું : સ્મરણતટ પર્યુત્સુક થતો
વધારે નેં ગાઉં વિરહ પણ તારા સ્મરણનો.
રહ્યો જે કૈં બાકી સમય તબ્બું વાણીવહનનો
યદા મોહસ્વપ્ને સ્મૃતિરવ ઝીલું ત્વત્કવનનો.

ત્રા પ જ ને

જવર વિષમની મૂર્છા કાં તો, અનિદ્ર જતી નિશા;
 ટહુરવ સુણું ઓચિંતાનો અને ઝળકી જતાં
 નિરખું નમતો ગ્રીષ્માન્તેનો શશાંક નિશાક્ષયે;
 સમજ ન પડે, રે ફરેથી પુનઃ ટહુકો સરે.
 પરણુ-ગજરા ગોળાકારે ઝૂકે પિયુષમન્દના
 સ્થિર સમ ઊભા ખારી આડે, ઝૂલે સર કોરના;
 શશી હિલ્લળતો આછું ધીમું, ફરી ટહુકો પડે,
 સ્મૃતિ તવ અરે !

પરવશ કરે જોયે ત્યારે સમુત્સુક પાણુ કરે.

સ્મૃતિ પર ચડે આંખાવાડી, પ્રકુલ્લ પરાગમાં
 અશિથિલ જહીં ઝૂકે શુદ્ધો સમીરણુ સંગમાં:
 પરલુતતાણા જાગે કંઠે સદા સ્થલકાલ, જ્યાં
 અવિદિત જતા આલ્યા ક્યાંયે દિનો સુખધેનમાં.
 વિધુ અટકતો ડાળે ડાળે પ્રસન્ન વસન્તની
 સ્વરહલકની માળે માળે સુણી ખગખંસરી.
 પરિમલ ધરે દુર્વા-સેજે સમીરણુ-મગ્ગરી,
 તુજ, હૃદયને ઘેરી લેતી, અનર્ગળ માધુરી.

વિજન ફરતાં મેઢાનો, ના તપે રવિ ગ્રીષ્મમાં,
 હરિણુ ઊતરી ટોળે ટોળાં ચરે અલિરામ જ્યાં.

જલધિ પરથી દહેરો લેતો વહે મનમાનતો ૨૦
મૃદુ ખુશનુમા આઠે ખેડે રસાયન વાયરો.

પિતુ જનની ને મોટીબા ને ઝહોદર સંગમાં
દિવસ સુખમાં ગાળ્યા, સ્ફૂર્તિ નવી ધરતાં થયાં.
જઈ વડતળે ફૂવાકાંઠે જમ્યાં પતંગવળે—
—વિરલ દિન, એ દહાવો—સામે સજીવ દેગેઝડે.

સ્વજનસુખની શીળી ગાઢી સુધાદ્રવ છાંયડી :
પ્રણય, સ્વરમાં આછા ઘેરા, પ્રલોભન ખંસરી.
દિન પરવરે સાયંતેજે શશીકિરણો દ્રવે
ત્યમ લય થતાં હૈયે મારે સુખસ્મૃતિ નિર્ઝરે.

સ્થિર ખડ વિષે ઢોળાવે ત્યાં જતાં ફરતાં છૂપાં ૩૦
હરિણુ નિરખ્યાં પૂર્વાક્ષે નિગ્રાગ્ર વિલોકતાં :
વદ ધીજતણો સ્વાતિ સંગે અમે ક્ષિતિજે ક્ષિકે
મૃગશિર વિષે શૃંગકંઠે દીઠો મૃગલાગ્ન્યજન.

તહીં નિરખવાં ઝાંખી ધીમી વિશાખિની પૂર્ણિમા
ઊતરી મયદાને વાડીથી જતાં ટહુકા થતા.
રજત અધિકો સિન્ધુસ્નાને શશી નલમાં રહેડે,
નાલ જલધિનો પટ્ટો અગ્નિ દિશે ઝખડી ઊઠે.

કદિ કદિ જતાં સામી ધારે સુલર્ણુ શિવાલયે
ખહુ વખત જ્યાં સન્ધ્યા જોઈ, નમો શિવસન્મુખે.

ચડ ઊતરતી ધારે ધારે ચઢ કરવા જતાં
 ચપલ હરણાં દોડી ઠેકી જતાં ચમકાવતાં.
 ધ્વજ પર ચડી અશ્વત્થે વા વિધૂનિત 'શાખમાં
 ચમકે ઝગવે ખાલેન્દુ જ્યાં નવાંકુર-પર્ણમાં.
 અતીવ દૂરથી આવે જાગી ટહૂરવ તોરમાં
 પ્રતિરવ લઈ ઊંઘી જાતો શિવાલય-પાદમાં.

૪૦

ઊંડતી ઊંડતી અશ્વત્થે ત્યાં શ્રમે ઊંતરી જઈ
 શિરસિ વિટપે જંપી જંપી ન સારસખેલડી,
 તહીં રણુઅણી શામી અન્તે નિશામુખ આરતિ;
 રહીં ટમટમી લીનાં તેજે અકમ્પિત દીવડી.

દુગ ન ઊંઘડે તન્દ્રામાંથી, પ્રસન્ન પરોઢમાં
 શિથિલ મન લેલ્હાવા શીળા સમીરણરૂપર્શના;
 પરલૂતતણા વારંવારે ટહૂરવ આવતા,
 અસલ ઊંઘડે નેત્રો-ફિણો નમી નમી ચન્દ્રમા—
 —ફરીં લઈ જતો-રે! રે! પાછું શિરઃશૂળ ઊઠતું.—
 —સ્મરણ તૂંટતું-ઝાલું, ઝાલું, ગરૂં. સ્મૃતિલંગ હું—
 શશીં ઢળીં ગયો, ખારી ખાલી, ઢળે તમ ખંડમાં—
 ટિક ટિક થતો જાગે માત્ર ધ્વનિ ઘડિયાલમાં.

૫૦

સુખસ્મરણની તન્દ્રામાંથી રુચે નહિ જાગવું,
 તદ્દપિ ધનતી પ્રજ્ઞા-વૃત્તિ અજીવ, અશકત હું.
 હૃદય ચડતી એવી ખાલી-ન કે' જ ચહી ચક્રું:
 જીવન, સ્મૃતિ; રે! સૌ યેઆલ્યાં; સહુ અસહાય હું.

૬૦

અધિક તુજને કાં તો આથી સ્મરી જ નહીં શકું,
સ્મરીશ કદિ તો ઉલ્કઠાએ સકમ્પ નહીં દ્રવું;
અખલ જન હું દેહે હેયે સશક્ત બની ફરી
અર્તીવ ગમતાં તારાં ક્ષેત્રે કદાચ ન એ કરું.

જ્યર વિષમના તાપે શક્તિ ગઈ સહુ ઓસરી,
વિવશ થઈ રે ! પ્રજ્ઞા-વૃત્તિ સદંતર ચિત્તની;
ક્ષીણ થઈ થઈ આયુર્દોરી તૂટી-તૂટશે-ગઈ—
સ્વજન સહુને ચિન્તા-આશા ટકી નહીં કોઈની.

૭૦

નર્થી ડર મને મૃત્યુ કેરો, પરન્તુ હિતૈષી ને
સ્વજન-સુખના દહાવાઓના અનન્ત વિયોગનો.
મુજ હૃદયને માયામાળે મળ્યો સુખજંપળે,
ક્યમ સહી શકું એછે રીતે અનન્ત વિયોગ તે ?

ડર બહુ અરે ! જોવાશે ના કદાચ પરોઠ, રે !
પ્રણયીજન, શું લીની દૃષ્ટિ નહીં નજરે પડે ?
સુખ સ્વજન ને મૈત્રી—તૃપ્તિ, પ્રસન્ન નિર્સર્ગની
સુખદ અનુભૂતિની દહાણી ન શું મળશે કદી ?

નિશ્ચિન્ત મને ઘેરે માયા મનોહર નેહની,
જીવનભર જે જંખું છાયા સુધામૃત સ્નેહની;
નિમિષ અળગી ન રે એની કરું અનુભૂતિને
હલ્લ હલ્લ અહો એની એ હો—

૮૦

સાથી મિત્રને

“ નહિ જીવનથી જોવાએલું શકું કંઈ મેળવી,
 નહિ જ અથવા ભાંગ્યું તૂટ્યું શકું સરખું કરી.
 સમય વહતાં જોતાં જોતાં કદાચ ભવિષ્યમાં
 પડી જઈશ અન્તે એકાકી સુદીર્ઘ પ્રવાસમાં.”
 કરુણ દહતા એવા ખ્યાલો વિષાદ બહુ કર્યો;
 સુખસ્વજનને જોતાં રોતાં નિરાશ બની ફર્યો.
 પણ જીવનમાં આજે એવો પ્રસંગ બની ગયો
 મુજ જીવનનો સ્વસ્થ સ્થિર પ્રવાહ ફરી ગયો.

હરિણશિશુ કે ટોળાંમાંથી તૃપાર્ત ઢળી પડે,
 શરીર લથડે, કાયા તૂટે; ઉપાય નહીં હવે:
 પદ ન ઊપડે, સાથી ! આગે હવે નીકળી જશે;
 નહિ સમય કે સંજોગો કે સહાય મને કરે.

અધવચ મને જોતાં રોઈ વિષાદ કરીશ મા.
 નયન પલળે તો આ શબ્દો કદી ચ ભૂલીશ મા:-
 પ્રણયસ્વજનને વીંટાએલો રહે બસ એ તમા;
 ઊણપ ન રહી, જીવ્યો પોઢ્યો પ્રીતિપરિતૃપ્તિમાં.

સાપેક્ષનું સુખ

મને સુલગ લોભકા પર સહર્ષ છે દોરજો.
લગીર પણ આ પ્રતપ્ત જગપન્થમાં દોડતાં
દઝાય, તળિયે ઊઠે ચણચણાટ, આંખો ણળે,
વરાળ દહુતી, ઘવાય મન વ્યથ અંગારમાં;
સરી નિકટ તે પળે સદૃશ હાથ આ અલળે :
પછી સુખદ લોભકા પર સદૈવ છે દોરજો.

પરસ્પર વિચારતાં પ્રકૃતિગન્ધનો આપણાં
અખંડ વરસાવજો પ્રણયમેહૂલો છે, છતાં
પડે તરસ-શોષ, થાય છવ મુગ્ધ ઉત્કંઠિત
તદા વરસજો. પ્રતપ્ત મુજ અંગ ધારા વિષે. ૧૦
દૃઢશ દ્રવવા અને તરસ છીપતાં તૃપ્તિની
અનુભવી પ્રસન્નતા, દ્રવિત પાંખ ખડોળી કરી
કદાચિત ધરીશ કંઠ પર તૃપ્તિગીત-ધ્વનિ.

અખંડ અસહાય કાર્યસરણી થકી થાકથી
હળું વિજન સ્થાનમાં, ધમણ શ્વાસ પ્રસ્વેદમાં,
ખળે અસહ લોચનો, શિથિલ કાય-સાંધા તૂટે,
ક્રવે શરીર, એકલો છવનવેદનાને સહુ :
અન્નણુ ત્યહીં ત્યક્ત કોણ મહીં રંકે શૈયા મહીં
દિનાન્ત સમયે અખોલ સરી ઓશીકે બેસશો,

તદા અકથ સૌખ્ય-શાન્તિ-અનુભાવ એ હેતનેા ૨૦
અનુભવીશ....

શુભેચ્છક તમે મને સુખની વાટમાં દોરશો,
પરન્તુ સુખદુઃખજ્ઞાન યદિ સર્વ સાપેક્ષ તો
મને વધુ સુખાર્થ લાભ જરિ દુઃખ કેરું હજો.
અગત્ય ત્યમ માધુરી સમય-વસ્તુ-સંજોગની
નહીં અનુભવી શકાય વિશુ યોગ્યતા કોઈથી.
ધમાલ જગની કઠોર અવિચ્છિન્ન જોયા વિના
નથી જ સમજી શક્યો સુખદ શાન્તિ એકાન્તમાં.
થયો ખધિર જો નહીં શ્રુતિકઠોર કોલાહલે
નહીં જ સમજી શકું તવ અશબ્દ સંકેતને. ૩૦
ભલે દુખદ ગર્ભમાં જીવન આ ઘવાતું ઘડી;
પછી વિપદકાળનાં દુઃખ સુખો થવાનાં નકી.

અકાલ અણવાંચ્છ્યુંની નહિ જ પ્રાપ્તિ માણી શકું.
હજો તરસ, દુઃખ, અંખન હજો રસરવાદનું.

આકર્ષણ

પિછાન નથી પૂર્વની, નથી જ સ્વાર્થતૃષ્ણા દેશી,
છતાં ય ઘસડાઉં કાં તુજ અહેતુ સાન્નિધ્યમાં ?
ન યાદ ગતકાળની, પ્રથમનો જ મેલાપ આ;
નવીન જ બધું; તથાપિ ઘર જેવું લાગ્યા કરે.

તરંગ જ ગાળી નિમીલિત દગે નિહાળું ઉરે,
તદા અતલ નીરમાં તુજ સુરમ્ય છાયા પડે;
પ્રક્ષુબ્ધ જલ એ કરે, દશદિશે કિનારા ઘસે:
પ્રભુત્વ તુજ છાંયતું આણું આણું હગાવે મને.

અને ઝબકી છાંયથી નિરખું; આપણા એ વચે
ન અન્તર રુચે. અજાણુ ઘસડાઉં, છે તું પૂછે,
'પિછાન નથી?' છે પિછાન ઘસડાઉં છું તે મહીં.
'સ્મૃતિ ન?' અતુભૂતિ સંગ તણી વર્તમાને રહી.
ન તન્મય અધીરને લવિષ ભૂત કો કાળ છે;
સક્રમ્ય બસ વર્તમાન અતુભૂતિને એક છે.

પિછાન નથી વા હશે સકલ હાથ. તારે રહ્યું:
હું તો અદમ ઊઠતી ભરતી પાવ તારે ધરું.

અંખોડો

વેણી સોહાય લલી તારે અંખોડલે,
 પરિમલ વેરાય રમ્ય તારે અંખોડલે,
 હૈયાનો ભૂંગ ઢળે મૂર્છાને ઓઢણે
 અલખેલી તારે અંખોડલે.

ઉધાની તાજગી જાગે અંખોડલે,
 સન્ધ્યાનું મૌન ઢળે તારે અંખોડલે,
 આંખો મળી જોઉં જીવન હું સન્મુખે
 અલખેલી તારે અંખોડલે.

મીઠા અખોલડા તારે અંખોડલે,
 માન ને મનામણાં તારે અંખોડલે,
 પ્રેમના વિલાસભરી રકઝકની માધુરી
 માનિનિ તારે અંખોડલે.

રજનીના રંગ રમે તારે અંખોડલે,
 પૂનમની પ્રેમ-સુધા નીતરે અંખોડલે,
 જાગે ના પ્રાણ ગાઢ સૂતો આલિંગને
 કામિનિ તારે અંખોડલે.

નીલુડો મેઘ સૂતો ઢીલા અંખોડલે,
 કામણનાં વીજતેજ જળકે અંખોડલે,

મારો તરખોળ પ્રાણ-ખપ્પેયો ગાય શું
અલખેલી તારે અંખોડવે ?

૨૦

નીલા અંખોડવે ઢીલા અંખોડવે
અલખેલી તારે અંખોડવે.

પોતાને બારરૂપ માનતી

પ્રિયાને

ઊભો તને ઉર સહે લઈ, મૂક મારાં
ચિન્તાતુર ક્ષિતિજમાં નયનો ઢળેલાં:
મારો વિષાદ નિરખી, સહ જિંદગીમાં
કાં આત્મદોષ ગણુ ખાલિશ કલ્પનામાં ?
આલ્યું જતું જીવનઠડેન, તને હજીયે
સંતોષ ના દઈ શક્યો મનમાનતો કે,
સાચંતટે વિજન શુષ્ક રણે સતૃષ્ણ
તેથી જ રમ્યતર પંથ વિચારતો હું.
હૈયું તદા વિવશ દુર્બળ આત્મભાને
ચિન્તા વિષાદ મહીં મૂક બને કટાણે. ૧૦
હૈયે દબાવી સહુ તે, તવ સંગ ત્યારે
મારે ઘટે હસવું, રે! ન બને પરાણે.
ના બોલ રે મુજ શિરે થઈ બારરૂપ,
રે ના ઘટે જીવનત્યાગતણે! વિચાર.
આજે કહી લઉં સખિ! ઉરવાત છાની,
રે જે ઉતારી જીવને ન શક્યો જણાવી.

જેવું વસન્તરસહી ન સૂકે લ પર્ણ
વંદોજના પ્રબળ ઉદ્ઘરને તણાતું,

તેવું જ તું વિણ ઘવાયલ શુષ્ક હૈયું
સંસારના વમળમાં રખડી જવાતું. ૨૦
વારિવિહીન ઝરણું સરતું યથૈવ
દાંવાગ્નિમાં રણ વિષે લય જાય પામી;
સંસારમાં રસવિહીન તથૈવ મારી
રે નિઃસહાય ઝળી જાય જ જિંદગાની.

તું રાંકનાં હૃદયનું અવશેષ દ્રવ્ય,
તું છો હતાશ ઉરની રહી એક આંશ.
આ મૃત્યુપ્રાય રહી અન્તર તું ધખાવી:
તું જાય તો જીવન કેમ શકું ટકાવી ?

કદ્યાણિ ! તેં જીવન પલ્લવથી ઝુકાવ્યું,
હૈ શાન્તિદા ! જળ દર્ધ મૃગ તેં બચાવ્યું;
તું સ્નેહ, તું ધગશ, પ્રેરક, સ્પર્દરૂપ:
આનંદ તું હૃદયનો દયિતે અનુપ. ૩૦

શું શું કહું ? ન બચરી શકું સિન્ધુ પેઠે
ગાઢ પ્રશસ્તિ શતલક્ષતરંગ-જલે.
સાલાર પ્રેમ-અનુભૂતિ ઉરે પિછાણું,
હું મૂક અન્દ્રમણિ માત્ર દ્રવી જ જાણું.

ધખક

હવે 'ના આ હૈયું' ધખક ધરશે એ પળ સમું,
નિહાળીને તારું હૃદય મુજ સંગાથ ચહતું.

ય રોઢે એ કાન્તે

સુસુપ્તિ - નિદ્રાન્તે,

પ્રકાશોનાં દ્વારે લલિત તવ કાયા વિહરતી,

કસુંબી વા-લહેરે ફરફર જરા ચૂંદડી થતી.

સુંવાળા વાળોની લટ ફરફી ગાલે વિરમતી,

ઊઘીને ઊઠેલી શિશુનયન-જ્યોતિ ઝબકતી.

અને સામે જ્યારે

૧૦

હસી જોતાં ત્યારે વિધ સરળ સંજોધન થતાં;

સમીરે શબ્દોના અગણિત તરંગો ઊપડતા.

અહો એ આનંદે શિશુઉર સવેગે ધડકતાં,

મમત્વે ગ્રંથેલાં હરખભર હૈયાં થડકતાં.

હવે. હૈયું આજે,

તને જોઈ ત્યારે નહિ ધડકતું એ પલ સમું;

નથી જો કે તારું,

પડેલું ચિન્તામાં સહજ તનુલાવણ્ય ધટતું.

પરન્તુ ઓ મારા
 અરે હૈયે છાયા મલિન થર શા કિલષ્ટ પડદા.
 અભાગી આત્માનું શુચિ ન થયું અન્તસ્તલ કદા.
 અરે આજે દષ્ટિ જગત પર બુદ્ધી જ પડતી;
 યશાશા અર્થાશા પતિત વિધ આશા પ્રજલતી,
 વિષયસુગતૃષ્ણા ઝ્રમયતિ.

૨૦

ધસું વિશ્વે આગે,
 મહેચ્છાઓ જાગે,
 હજારો કામાર્તિ સતત મુજને ક્યાં ય ધસડે:
 અતૃપ્તિનો ઊંડો અગન હૃદયે નિત્ય લલડે.

અહો દેવિ! દેવિ!
 અહું, ક્યારે એવી સ્થિતિ વિગત આવે જીવનમાં,
 ફરી એના એ હું અનુભવ કરું રે ધબકના ?
 અહું તો એ અન્તે ઉરસલિલ ના નિર્મળ થયાં.
 સ્મરું પશ્ચાતાપે વિકળ થડકા ભય ઉરના.

૩૦

છતાં યે અન્ધારે,
 નિશીથે એકાન્તે,
 સૂતાં જોતો ઊંડે અરવ ગહન વ્યોમપટમાં
 અનન્તે અન્ધારે જ્વલિત નભતારા ઊતરતા.
 અહો ત્યારે ત્યારે,
 અજાણ્યે નિર્ભાને,

ગહેલી એ તારી રજનિસમયે નિત્યક્રમની
 શિરે ઝૂકી રે'તી સ્મરણપટમાં કાર્યસરણી. ૪૦
 મહામોંઘું વિશ્વે જીવન ક્ષણભંગુર નિરખી
 મમત્વે સાવેશે પલ પલ લગી પીયૂષભરી
 રહેલી એ આંખો ....
 સ્મરનતાં એ આંખો લગિરં કયહીં યે જ'પ ન વળે,
 અને છાતું મૂંઝું ઉર રહી રહીને સમસમે.

અણુઉદય કૂલને

ગજગતિ નથી ગહેતો આયુનો કાળ મંદ
 પ્રતિ પલ સરી જતો શિઘ્ર રે । વાયુ સંગઃ
 ન ધર લવિષઆશા, કે ન રાખીશ ખાટી;
 અણુઉદય સંગે દે ધરી જિંદગાની

નથી પ્રણય—

નથી પ્રણય; શું નથી ખબર આટલા આટલા
શિશુત્વ થકી રોજના જીવનસાહચર્યે પડી ?
નથી પ્રણય આ,
કુનેહ વ્યવહારમાં, સુકૃત, શાન્તિની સાધના,
છટા વચન કર્મની, ચપલ બુદ્ધિ ને ભાવના;
ખાંધાં ઉપરનાં જ તે : અદ્ય શુષ્ક અન્તસ્તલે
અક્રાંટ સહરા ઝળે : પ્રણય રે નથી. રે હવે
મને નિરખ ના વિશેષ અવિરામ આશા ધરી
કુતૂહળ ભરી દયાજનક રાંક દૃષ્ટિ થકી.

યદિ પ્રણય હોત પ્રેમવશ તો પતંગું બની
તવ પ્રણયજન્યોતમાં વિલય થાત જ્યોતિરૂપે.
યદિ પ્રણય હોત,
સતૃષ્ણ તવ તો વિષાદમય લોચને અશ્રુનું
હતાશકથની ભર્યું નહિ જ હોત બિન્દુ સર્યું;
ન હોત મનદુઃખ કે રુદન દૈન્ય શંકા કશું,
રસાર્ધ સ્વયમેવ જાત ઉર એક અદ્વૈતમાં.
સદા દરદથી ભરી ઉરઅતૃપ્તિ-ઝંખા તણી
રહી તવ દગે કંથા, પ્રણય ક્યાં પછી ? રે ! નથી.

જલાર્થે રણકાંઠડે વિજન ધોમ મધ્યાહ્નમાં
 સતૃષ્ણ હરિણી ફલંગ લઈને ધસે રાનમાં,
 ઊઠી દશદિશે દહે અદ્ય અગ્નિ સર્વત્રથી,
 હતાશ દિલ વ્યથને નહિ જ શાન્તિ; શકિત ખૂટી.
 સતૃષ્ણ ત્યમ વિશ્વમાં પ્રિય ! તું ચે નિરાલમ્બના
 રહી ટળવળી : બધું ઉપરનું જ, આભાસ આ,
 બધાં મૃગજળાં, અશેષ છલ દંભ આ પ્રેમના.
 સતૃષ્ણ તવ સાવ નિષ્કળ જ પ્રેમની તન્મના.

૨૦

છતાં તરસ ત્યાં લગી સહજ આશ જાતી નથી,
 અતૃપ્ત ઉરને પ્રયત્ન વિણ ક્યાંય ઝંપા નથી;
 યદા વિફલ તો ય જો મૃગજળાં જ આશા રણે
 સતૃષ્ણ હરિણી પછી સલિલ કેમ મિથ્યા ગણે ?
 તદા ગગનમેઘનું હૃદય છે દ્રવો ના દ્રવો,
 કણે કણ કઠોરનું સલિલ સત્ય શીઘ્રું બનેા.
 પ્રિયે ! મન ભરી ભરી જીવનખ્યાસ દે ખૂઝવી,
 સુતૃપ્ત તવ પ્રાણદર્શનતાણી તમા છે ખરી.

૩૦

નથી પ્રણય, રે નથી, પણ સતૃષ્ણ આંસુભરી
 મને નિરખતી દુગો-અધિક એ સહાતું નથી.

સ્મરણમંદિર

કદી સ્મરણમંદિરે ભૂખર પત્થરે ટેકવી
ગરીબ અસહાય કાય વયવૃદ્ધ રોતો 'બુઝ્યો,
નં તો નિરખી દૈન્ય એતું ઉપહાસ્યો—છો તમે
સમાન ગુણધર્મના નવ દ્રવો અનુક્રમમાં.

અમૂર્ત અહીં મૂર્ત સિદ્ધ કરવા જ આદર્શને
તમે વિધ પ્રયત્નમાં લવિષ્યને જ જોતા ધસો.
ખરું: ગત પથે મળે નહિ અધીરને કું મઝા:
ઘડે હૃદય કટપના મહીં લવિષ્યની ધન્યતા.

અતૃપ્ત ઉરને બધી લવિષમાં જ આશા રહી.
અને વિધુર તૃપ્તને વિગત સિદ્ધ સંસ્કારનાં
સુખસ્મરણ વીણ ના લગિર સાન્ત્વના લાઘવી:
બને સ્મરણ નિંદગી. ન ગણના ઘટે કાલની.

તમે સ્મરણમંદિરે ન પગથાર છો ને ચુહડો;
તજી સુહૃદતા ગતિ સ્મૃતિતાણી ન હો નિંદ્યો.

સ્મૃત્તિ

સિન્ધુએ સકેલી ભરતી
 પણ જીવન-વેળમાં રમતી
 તરંગની ઝાલરનાં સ્મરણે
 પડી રહ્યાં આરે.

રાજહંસનું અવસાન

આ પાસ લબ્ય નલયુંખી નગેશશૃંગ
 સેવે ઉષા-અરુણ-સ્વસ્તિકયારુ-પંથઃ
 ઉતુંગ હૈમ શિખરે શિખરે ચ્હડીને
 સન્ધ્યા-શશી-તરણિ-રશ્મિ ઢળે પ્રકીર્ણ.

ને પશ્ચિમે ઊતરતી જતી શૃંગમાળા
 સોપાન શી ઊતરતી અતિ દૂર દૂર.
 વિસ્તીર્ણ પુષ્પિત વનાન્તર ગાઢ છાયાં
 જ્યાંથી સરે અલસ ચંદનનો સમીર.

વચ્ચે વિશાળ સરમાનસ સ્વપ્નતન્દ્રા
 સેવે સદા વિશદ વ્યોમપ્રકાશ ઝીલી;
 કહ્લાર પદ્મ કુમુદોત્પલ વૃન્દ કેરી
 શૂકી રહી હરિત કોમળ પુષ્પરાશી.

ત્યાં એકદા અરુણુરંગપ્રકાશ ઝીલી
 સૂતાં વિશાન્ત પ્રતિગિમ્મ જળે અલંગ,
 ને દૂર દૂર હૃદય પૂર્ણ દિગન્તલમ્બી
 ક્ષિપ્તો શશાંક તલસે ગત સ્વપ્નરંગ.

શીળાં પરોઢતણી માદક માધુરીનાં
 જળે ન કે મૃદુલ લોચન ઘેનમાંથી,

ના વાયુ વાય જરી, કિન્તુ સ્થળે ભરાય
આછી સુવાસ સરતી જળપુષ્પમાંથી.

૨૦

ત્યારે વિશાળ સરમાનસનો વિહારી
ત્યાગી દર્ધ મૃદુ મૃણાલતાણી પથારી
લંબાવી ડોક ઊપડયો જળના પ્રવાસે,
ફેલાવી જે ધવલ પાંખ ભરી સુવાસે.

ત્યાં લબ્ય જે શિખરમધ્ય ઉષાપ્રકાશ
રેલાય, અર્ધ્ય કરસાંપુટથી ચથૈવ.
એ રંગ રંગિત વિશાન્ત જળે તણાય,
પામે પ્રસાદ જરી ઉન્મુખ રાજહંસ.

કમ્પે ન પદ્મ, જળ મૂક પ્રશાન્ત સૂતાં,
ડાલે જળે નહિ મરોડ સુ-ડોક કેરો.
વાધે પ્રકાશ પણુ તોય દિગન્તરાલે
ડોકાઈ છાંય નિરજે હજી ડોક તારો.

૩૦

આ એ જ હંસ કલકંઠ પુરા હતો જે
સૌ દર્શનો પ્રણયનો સહજાભિલાષી.
આ એ જ હંસ ગતયૌવન કલાન્ત ક્ષિપ્તો
સૌ દર્શનો પ્રણયનો સ્મરણાધિકારી.

૨ મ્યા તુ કૂલ મનમોહક યોષિતાનો
સંગે હતો દયિતને સરલ સ્વભાવ;

વિસ્તીર્ણું મુક્ત રમણીય દિશાવકાશે
દામ્પત્યનો નવતરો લસતો વિહાર.

૪૦

ગ્રીવા પરસ્પર સુયોજિત શ્વેત લાંબી,
ફેલાવી પાંખ મહીં પાંખ પરાગલીની
નિર્ઘંધ-ગૌ વન-તૃષા-પ રિ તૃ સિ કા લે
અદ્વૈતનાં અનુભવ્યાં રસસ્પંદનોને.

એ કાલનાં સ્મરણ છો ન જળે સમીરે
ઝીલ્યાં વનસ્પતિ લતાદુમ કે નગેશે,
અંગાંશમાં પણ પ્રકમ્પ જગાવનારી
ઝીલી સ્મૃતિ વિધુર એકલ રાજહંસે.

માધુર્ય છે યુગલને મનકામનાની
સંતૃપ્તિનાં સમદ કમ્પન મ્હાલવામાં;
માધુર્ય છે વિરહનું ગત તૃપ્તિઓનાં
સંસ્કાર શાં સ્મરણપીયૂષ પામવામાં.

૫૦

દામ્પત્યનાં પ્રણયનાં અવશેષ માત્ર
પીયૂષપૂર્ણ સ્મરણે દિન ખેંચનારો
આ એ જ હંસ ગતધૈર્ય મનોલિલાપી
અદ્વૈતનો, વિરહ-આતુર આર્તકંઠ.

ઉત્કંઠ એ બ્રમણમાં સ્મરણે લમીને
આ કલાન્ત હંસ ઊચરે મનભંગ-સૂર,

કૂંદરડી

શું સાંભરે ના સળિ ખાલ્યકાળ ?
 પ્રદેશ એ નિર્મળ ને વિશાળ !
 જ્યાં રોજની રમ્મત લાળ માંહે
 સરી જતો હું તવ સાથ ક્યાંયે.
 ભલે કરું શૈશવ સર્વ ખાદ
 ઉરે રહે એક પ્રસંગ યાદ.

કોનાં હતાં લગ્ન, નથી જ એ સ્મૃતિ;
 બધે હતી દોડધમાલ ચાલતી.
 ને ઢોલ ત્રાંસાં શરણાર્થ જ્યારે
 હેલા વિષે ગાજી રહેલ ત્યારે
 અંગે ધરી ઝાઝઝમાળ વસ્ર
 ફરી રહી ખાળકે તું સ્વતન્ત્ર.

૧૦

ને ગર્વ માની તવ સાથ માંહે
 ફરેલ આજખો દિન. હર્ષ માંહે,
 છાંટેલ પાણી ફળી માંહી સાંઝરે,
 વસન્તનો વા લહરન્ત ધીરે:
 ત્યાં દીપમાળા પલકન્ત આવી
 સુરમ્ય કે રોશનીને જગાવી.

ત્યાં મંડળી બાળકની મળી'તી,
 નવી નવી રમ્મત સૂઝતી'તી.
 સંતાકલો દા મગમાટલીએ
 રમ્યાં વળી રમ્મત સાતતાણિએ.
 ત્યાં થાકથી હું પરસાળ માથે
 બેસી ગયો બે ત્રણ બાળ સાથે.

૨૦

તું ત્યાં બિભી કોકની સાથ તોરમાં
 હાથે લઈ હાથ જ સામસામા
 સુમંદ કો ચંચલ પાદનર્તને
 શરૂ કરે કૂદરડી હસીને;
 ને પાદનાં ચંચલ નર્તનો સહે
 ઝંકાર મીઠા મૃદુ અંઝરી કરે.
 અંગો પરે તેજ અગી જતાં'તાં
 ને ચોટલાનાં ફૂલ બિડતાં'તાં.
 લટો બિડે કોમળ રમ્ય વાળની,
 અગી બિડે ગલર ઘાઘરીની.
 ને ભેરૂની ચંચળ કાય નર્તતી
 એ ફેરમાં તું ફરતી—તણાતી.

૩૦

તારી સહે કૂદડીમાં ફરી રહું,
 ઇચ્છા થતી, તુર્ત બિભો થતો હું.

પૂરી થતાં કૂદડી તું ખસી ગઈ
 ને દૂર બેસી નયનો મીઝી ગઈ;

૪૦

લાલિત્યઘેલાં ક્ષણ એક ખેલાં
સંકેરી અંગો શ્રમશ્રાન્ત તું થઈ.
ઘનાન્ધમાં નર્તન વેગથી લઈ
શું વીજ અન્તે ક્ષિતિને સરી ગઈ!

સમીપ આવી તુજને પૂછું હું
“તું ઊઠ, સાથે ફૂદડી ફરીશું?”
ઊંચું જુએ તું, સ્વર સાંભળી રહું
“તારી સહે હું નહિ ફૂદડી ફરું.”
હતાશ હૈયે વચનો ખમી લઉં.
હજીય એના પડઘા ઝીલી લઉં.

૫૦

તારી સહે જીવન—ફૂદડી માં
ફરીશ એવી હતી એક ઇચ્છા.
ઉદ્ભાસતી કે સમતોલતામાં
તોળાઈ રે'શું વહુશું—મનીષા.
સંમેળ લેતાં તવ પાદનર્તને
ધૂમીશ એ મોહલરી મહેચ્છા.
આકાશછત્રી ફૂદડી ફરી જશે,
ધરાં ત્વરાથી ધૂમરી લઈ જશે;
ને આપણાં જીવન એકમેકમાં
રસાઈને નિશ્ચલ એકચ પામશે.

૬૦

સતૃપ્ણ એ આશ ઘઘી તૂટી પડી,
રે! લાગ્યની એક દશા મને નડી.

રે ! આજ મારે કયમ ડોણ બાણે
આંખે વળે વર્તુલ અન્ધકારનાં;
ચોપાસ પૃથ્વી ફરતી નિહાળું,
હળી રહ્યા અસ્થિર પાય મારા.
આકાશનો ધુમ્મટ તૂટશે શું ?
બ્યાપી ગઈ અસ્થિરતા બધે શું ?

તારી સહે કૂદડીમાં ફરી ફરી
નથી તબયો અધ ફેરમાં હું;
મેં માત્ર તારાં ચલનર્તનો દીઠાં
લગ્નાશ કે ત્યક્ત સ્થળે પડ્યો હું :
રે બ્યથ મારો છવ ફેરમાં ફેરે,
આધારહીણું ઢળવું ધરા પરે.

૭૦

આંખો મીંચું ત્યાં ઘનઅન્ધકારે
પ્રકાશની અંચલ મુગ્ધ રેખા
શી પાદસંગાર કરી ત્વરાથી
ફરી રહી કૂદરડી સખિ ! તું.
ન્યાં ચાર સાથે ચરણો નિહાળું
અસ્તિત્વ મારું સહસા દળાતું.

૮૦

ત્યારે હવે પ્રશ્ન તને કરી લઉં
આંખો ઉઘાડું અથવા મીંચી જઉં ?

અવાવરુ વાવ

વિજન ઉજ્જડ દૂર અરણ્યમાં
પથ તણાવ તળાયલ એકલો.
ફરતી નિર્જીવ નીરવ લોભમાં
ડગડગી રહ્યું વૃક્ષ સુશુર્ણ કે.

સૂકેલ વૃક્ષની ખંડિત છાંયમાં
તહીં અવાવરુ વાવ પડી હતી.
નિરખતી ભરનીંદર એમની
સૂકેલ પાંનની આદર ઊડતી.

અંજડ આળસુ શુષ્ક તરંગમાં
ધૂમરડી લઈ આંખર ધૂળમાં
પથ વિષે કદિ યાત્રી સ્વરૂપમાં
યવન એક જ સૂસવતો હતો.

૧૦

નહિ સુપદ્મવ, યાત્રી, કશું નહીં,
નહિ જરા રસ જીવ—પદાવલિ.
હત ખવાયલ એ સ્થળકાળને
ફરતી મૂક વિષાદની લાગણી.

સુલગ એક સમે વનવાટમાં

અસહ લૂ મહીં ઘોમ બપોરમાં
અહીં અ ગ્રા ન ક એકલ ઊતરી
ધુ ધ ર ણં ધ મ નો હ ર વે લ ડી.

૨૦

ઊતરી ત્યાં વ ય ગ્રા રુ કુમારિકા
ઊતરી શુષ્ક અ વા વ રુ વાવમાં;
જરિ છવાયલ એ પગથાં પડે
કરી ગયાં પદ ચું બ ન પાંદડાં.

ન સમન્તય પરિસ્થિતિની કળા,
અનુભવે સ્થળ કમ્પ પડ્યાં પડ્યાં.
કબુતરાં પણ પાંખ પ્ર સા ર તાં
નવલ આ અનુભૂતિ વિલોકતાં.

કર ધર્યો ઊતરી જળઅંગમાં
સહુ ખસી મલ-આવરણો ગયાં.
જળ પડે ઝૂકનાર તૃષાર્તનું
રમી રહ્યું પ્રતિબિમ્બ આણુ આણુ.

૩૦

ઊપડી એ ફરી ધૂધરવેલડી,
ક્ષિતિજમાં ઊડતી ધૂળ એકલી.
પવનમાં પળતી ગત અંકુતિ
પ્રતિરવી રહી વાવ વિષે અહીં.

ન સમન્તું મુજ અંતરવાવનાં

જળ હલાવી ગયું પ્રિય ! કોણ તું ?
 વિજન અંતરનાં પગથાં પડે
 પ્રણયઝંકૃતિ - કોણ મૂકી ગયું ?

૪૦

ઊતરી એકલ અંતરને તટે
 વિજનતા ફરી દાખવતી ગઈ;
 અનનુભૂત પરન્તુ અહીં બધે
 ચરણરેખ અપૂર્વ પડી રહી.

વહી ગયું સહુ. ધોમ બપોરમાં
 રણુ ઝણી ગઈ ધૂધરવેલડી.
 નિરખું વા સ્મરું ? ફર સમીરમાં
 ક્ષિતિજમાં લહરી રહી ચૂંદડી.

તા રા ને

આને ધર્મ સદૃશ તું ગૃહ જાય તારે,
 વિદ્યાર્થી આ દિશ વિષે ફરવું ન તારે.
 રે ના હવે નિરખવી તુજને ક્ષી જે
 લાયકેરી પોર્થ અથવા અહીં લોખીમાંહે.
 વિદ્યાતણા પરમ તું ઉપકાર માને,
 વિદ્યા ન વા તુજ ગણે ઉપકાર આને,
 બાલું નહીં : પણ હજી શ્રુત કુંક આવાં
 અંખી રહું મુસગ દર્શન રમ્ય તારાં.
 આનંદ ગૌરવ મુદા સ્મિતથી લહેલી
 તારી પ્રસન્ન મુદ્દ લોલન લોચનશ્રી
 જોઈ રહું; ન સમજું : સમજું ખરો કે
 સાદૃશ્યની મધુરતા તુજને વરેલી.

૧૦

તું સ્થાન આ તણ હવે બસ છેવટે તો
 ચાલી, યથા પવનને પગલે ચઢીને
 ફૂલ્યા પ્રસન્ન થઈ, ફર દિગન્ત રા લે
 નોકા જતી સફર સિન્ધુની ચલાવવાને.
 તું પ્રાપ્તજ્ઞાન જગમાંત્રી કૃપાવવા ને
 ચાલી જશે સુખદ વા ગણતા પ્રવાસે,
 કે અંદનાંદિત મુદ્દ શ્રુતિ પાદપંક્તિ

મૂકી જશે સફલ નિર્મલ જીવનાન્તે. ૨૦
 આંખો હવે ન જગજ્ઞાન જ શોધવાની,
 એ વિશ્વપ્રશ્ન આણકેલ ઉકેલવાની,
 હૈયું હવે નહિ જ લાગણી કટપવાનું,
 એ લાગણીમય બની ધળકી જવાનું.
 ને હું ? નથી સમજતો સ્થિતિ લેશ મારી.
 સાફલ્યનો નથી હજી અધિકાર મારે.
 તારા ! નિહાળું તુજ ઉન્નત લાવિષ્ઠ્ય;
 મારી દિશા કઈ ? ન હું સમજું લગારે.
 હું પ્રશ્ન કેં ન સમજ્યો. સમજ્યો હું તેના
 સાચા ઉકેલ સહસા જ દર્શ શક્યો ના. ૩૦
 કાંકે લલે સમજું તો પણ મૂઠ હૈયે
 શબ્દો યથાર્થ ન મળ્યા, ન રહ્યા જ આંધે.

પ્રશ્નનાર્થ હું ન સમજ્યો, બસ એ જ વાત.
 સાફલ્ય આ વરસનું ન મળ્યું જ તેથી.
 રે ! એટલું જ નહિ કિન્તુ હું એ જ ભૂલે
 કાંતોકને અફલ થાઈશ જિંદગીમાં.

તારી સહે સ્થલ અનેક વિષે ક્યો હું
 તોયે રહસ્ય તુજ ના સમજ્યો કદી હું.
 ને આજ શું સમજું અન્તરમાં ગર્હ તું ?
 ને શેષ કેં સ્મરણને વળગી રહું હું.

રસ્તે વિશાળ તરુ, ઝૂકત યે ય બાજુ,
મધ્યાહ્ન-છાંય-તડકે વધતાં જતાં'તાં.
ને શાન્ત નિર્જન પથે કિલ કોકિલાને
સંગે સહુર્ષ પ્રતિઉત્તર આપતાં'તાં.

સર્વત્ર પાનખર; ઝાડી વિષે સુજીર્ણ
પત્રાલિષેક અવિરામ વધાવતાં'તાં.
પત્રે છવાયલ ધરાતલ પાય માંડી
ને આપણા પણુ ખલા પર ટેક લઈ
વાસન્તવાયુ વિટપે વિટપે વનશ્રી
વેરે નવાંકુર થકી હસી મુક્ત હાસ્ય,
જે આપણા ફરી વળ્યું પણુ વસ્ત્ર વસ્ત્રે
ને રોમ રોમ સળળાટ ફરી ગયો એ.
ઉત્કમ્પ એક ઉર યે મહીં ઝીલતાં'તાં:
ત્યાં એ વસન્તબ્રમણે બ્રમણે ફર્યાં'તાં.

૫૦

સન્ધ્યા સમે ક્ષણિક સિંદુર-લાલિમામાં
વિસ્તીર્ણ નિર્જન સૂતાં મયદાન રમ્ય.
ને મુક્ત શાન્ત હૃદયંગમ ગ્રીષ્મવાયુ
આહ્વાહતો વસનમાં ભરતો પ્રકમ્પ.
ત્યાં દૂર પૂર્વ પ્રતિ ટેકરીએ જતાં'તાં,
રે એક પંથ, દિશ એક જ, એક ધ્યેય.
જેવી હતી મલયતી મદ-પૂર્ણિમાની
શૃંગારની પ્રથમ મુગ્ધ છટા દિગન્તે.

૬૦

ને પૂર્વ-ટેકરી પરે જઈ મીટ માંડી
એ સર્વતઃ પરમ ભદ્ર દિશાવકાશે,
ત્યાં પૂર્ણિમા ધૂસર દ્વાર વિષે લબતી
અંકાર-તેજસ્મિત વેરતી સિન્ધુઆરે.
તારા અને રજનિનું, શશી સિન્ધુ કેરું,
પૃથ્વી અને ગગનનું સુખ-શાન્તિ-ધૈર્યું
તેં જોઈ ઐક્ય કહ્યું “ઐક્ય બધે અનેકું;
જો માનવીજીવનમાં પણ હોય એવું ?”

૭૦

‘એ વાક્યનો પરમ-મર્મ શક્યો ન જાણી,
સર્વત્ર ઐક્યતાણી કિન્તુ ગતિ પિછાણી.
શીલા-શીલા, તૃણ-તૃણે પણ સામસામાં
આલિંગને વિરમતાં નવ હોય જાણે !
આવેશમાં ગહન તેં કલકંઠ છેડ્યો,
તન્મુગ્ધ સિન્ધુ નભ પૃથ્વી ઉરે ઝીલેલો :
હું ઓગળ્યો સ્વરતણા શ્રુતિમુગ્ધ દિવ્ય
માધુર્યમાં-ધ્વનિત ભાવ ન લેશ ઝીલ્યો.

તેં ગાયું ગીત, સ્વર હું પકડી શક્યો ના.
તારે હતો પ્રણય, હું સમજી શક્યો ના.
‘આજે બધું ય સમજું પણ મર્મલેદી
હોડી વિષાદ-ભરતી શમવી શકું ના.

૮૦

જોયું જ ગીત પછી સૂર ઝાડી શકું ના.

રે જોયું પુષ્પ મુરભી પછી શોધવી ક્યાં ?
 જોયું જ હૈયું પછી સ્પંદન ઝીલવું ક્યાં ?
 જોઈ તને પ્રણય રે ! ફરી મેળવું ક્યાં ?

રે ! તું નથી પણ સરો સ્મરણો ન તારાં,
 ને આ ચિરંજીવ રહો સ્થળ સર્વ સારાં.
 શોધીશ એ સ્મૃતિપદાંક પુનઃ અધીર,
 જોવાયલાં કવનના પકડીશ સૂર.
 શાખા પરસ્પર અથી વનરાજી ઝૂકી
 ત્યાં કે તરે વિહંગ પલ્લવ પલ્લવોમાં,
 તારા તથૈવ સ્મૃતિસિન્ધુ-તર-તરંગે
 મારું તરે હૃદયનાવ અનંતતામાં.

૬૦

જે જે સ્થળે ધબકી અન્તર જાય મારું
 ત્યાં ત્યાં હલો સ્મરણ પ્રેમણ એક તારું.

હું—

સતૃષ્ણ સંવ્યાકુલ અંખનામાં
 હું માત્ર તારાં પગલાં સુણી રહું,
 અખંડધારાં અસહાય કાર્યમાં
 સંતોષ કર્તવ્ય વિષે ધરી લઉં;
 અસ્તિત્વ-હુંભાવ ભર્યાં શરીરમાં
 હું માત્ર તારો થડકો ઝીલી રહું.

પ્રણયશાન્તિ

ન જાણું છો પાસે અગર નથી, કિન્તુ જરિ મને
 ન લાગો એકાકી વિકટ જગપન્થે રખડતાં:
 ન જાણું હું તારી પ્રકટ રૂપરેખા ય, સહસા
 છતાં રોમાંચોમાં અનુભવ કરું સ્પર્શસુખના.

થતાં ઇચ્છા તારી અવિરત હું કર્તવ્યપથમાં
 ભ્રમું તોયે લાગો નહિ જરી દબાણે ભ્રવનમાં.
 ન જાણું ક્યાં ખેંચે; સમન્ત્રું ણસ કે સંગતિ દીધી.
 ગમે ત્યાં છો દોરે અળ પ્રણયશાન્તિ મળી ગઈ.

દર્શન

નથી રે જોવાં તારાં તેજ હો પ્રભુજી મારા!
 આંખો ઉઘાડું તો અંજલ્ય છે હો જી.
 અગન અંગારે તારે દાઝે આ કીકી ત્યારે
 અખંડ રહો રે મારાં પોપચાં હો જી.

નથી રે જોતાં જગનાં જ્ઞાન હો પ્રભુજી મારા!
 જગને જાણી શું હૈયે દાઝવું હો જી?
 મમતા બંધાણી મારે માયાની છાયા હારે,
 દાઝ્યાંને બહાલી શીળી વીરડી હો જી.

‘તેજ વડે દર્શન છે ન્યાડું’ જોડું એ કેવું છે તારું,
 ઝાઝા તડકે તો દેખું અંઝવાં હો જી. ૧૦
 સૃષ્ટિ અજવાળે તોયે આંજે ન એવાં હોયે
 તેવાં દર્શનની સેવી અંખના હો જી.

નયાણાંનાં તેજે સારાં અંગો ભીંજાય મારાં,
 મટકું ન મારું એવાં રૂપ હો હો જી.
 અગન અંખાવો, વેરો સૌમ્ય કો પ્રસાદ એવો
 અર્જુને માગ્યો જેવો કૃષ્ણનો હો જી.

આંધળે બેરું

આંધળે બેરું કુટાણું રે સાયબા !

ચોપાસે તું જ તોય જોયો નથી અમે,
તેં પણ જવાળ નથી વાળ્યો, શું આંધળે બેરું

એરણુ અંધાપો, બેરો હથોડો,
વચ્ચે બ્રહ્માંડ આ ટિપાણું, રે આંધળે બેરું

બૈરી રતાંધળી, બેરો ધણી સૂતાં,
ચોરે નિરાંતે ઘર ફાડ્યું, રે આંધળે બેરું

ધાંચીને મૂળગી આંખો મળે નહીં,
આ તો બળદાના કાનતું કાચું, રે આંધળે બેરું

શ્રોતાધિકાર નહીં જાણ્યો કથાભટે, ૧૦
લેંસ કને લાગવત વાંચ્યું, રે આંધળે બેરું

અંમે સહુ માનવી જનમ્યાં રે આંધળાં,
તારે કેદી હતા કાન ? આમ આંધળે બેરું

હુણ ચે મેં આંધળે જાણ્યું ન આટલું
આ તો બેરાના કાનમાં ગાયું, રે આંધળે બેરું

આંધળે બેરું,
આંધળે બેરું કુટાણું રે સાયબા !

અધવચ

રાગ-ભૈરવી. ત્રિતાલ.

અધરસતે લટકાવિશ મા,
મુંને અધરસતે લટકાવિશ મા.

દિવ્ય અસંગ સમાધિજીવન,
અસજીવન મુખ—માયા.
ત્યાજ્ય જીવનનાં ભાને કેવળ
મંથનદાહ જગાવિશ મા. મુંને અધ૦

આસકામ ઉત્તર ધ્રુવ શૃંગો,
તળ સંતોષજી ક્યારા.
તૃણ જગવી દર્ધ કરતાલી
ક્યાંય અદૃષ્ટ છુપાંધિશ મા. મુંને અધ૦ ૧૦

વૈકુંઠે પરબ્રહ્મ નિરંજન,
મજ વેણુ મુખ—મેવા.
અનુરાગી ગોપીનું જીવન
મથુરામાં રઝળાવિશ મા.
મુંને અધરસતે લટકાવિશ મા.

દાતારને

તારા ન્યારે બારણામાં ભીખ માટે આવી ઊભું
હડધૂત કરી મને ધકેલી ન કાઢજે.
કેવું ટાણું આવ્યું હશે ત્યારે ભીખ માગી હશે
એ વિચાર કરી પછી ભલે તું ના પાડજે.
માગનાર કેરું કશું જોર નથી ચાલવાનું,
આપનાર કેરી માત્ર દયાનો હિસાબ છે.
ઠાલોભૂલો એમાં શાને રોષ તિરસ્કાર કરે ?
ભીખ સાટે ભિખારીને શું એ શિરપાવ છે ?

તારે માત્ર આપવું કે ખીબું કંઈ કામ હોય ?
દયાળું, ખરે જ તેથી તને રોષ થાય છે. ૧૦
માઝ્યા વિના જેને ખીજો છૂટકો ન એવો હું
માશું કે વિચારું તારું ? કયો મારો ધર્મ છે ?
જાણું છું કે માગવાનો મારે અધિકાર નથી,
આપવાનો કિન્તુ આજ અવસર તારો છે.
જીવવાના ન્યારે મારા માર્ગ અટવાયા ત્યારે
તારા જ આધારે મને ભીખતો બનાવ્યો છે.

આપનાર હશે ત્યારે માગનાર જાતા હશે
સદા બંધ બારણાંને કોણ ખખડાવશે ?
તને એમ થતું હશે આવા કેટલાક હશે

આપનાર કેરી માત્ર હથેળી તો એક છે. ૨૦
 વિશ્વંસર ! જાતે જ્યારે કણ વેર ખુલ્લે હાથે
 કીડી કણ પામે અને હાથી પૂજો ખાય છે;
 મુઠ્ઠી એ વળેલી જોઈ આંખ તેલસે છે રોઈ
 ઉઠરનો ખાડો ત્યારે ભૂખથી સિદાય છે.

પેટ ભરી નિરાંતેથી આંડે વાંસે પડ્યો હોય
 આદર્શ ને ઉન્નતિના માર્ગ તે નિહાળે છે.
 કણ વાંસે ફાંફાં મારી જિંદગી ખુએ છે તેને
 આદર્શથી જીવો એમ કે'વું જ નકામું છે.
 પેટમાંડે પડ્યા પછી આંગળમાં જોર આવે
 તારા નામની ત્યારે જ માળા ફેરવાય છે. ૩૦
 મેઘ અને ધરા રૂઠે, તું અને સંસાર રૂઠે
 ઘંટીનાં એ પડ વચ્ચે ગ્રાણ આ પિસાય છે.

થોડું થોડું આંખી પાછું વસૂલ એ લેવા માટે
 ફરિયાદી નોંધાવ છ ? કેવો લેણદાર છ ?
 અધૂરાં મુકાવી કામ, હિસાબ પતાવા આમ
 કટાણનો દે છ કામ, ભારે હોશિયાર છ.
 ક્યાંથી કે જ કામ થાય, દેણું ભરપાઈ થાય ?
 દરેકે દરેક રીતે જાણી તે ખંનાવ્યો છે.
 ઘર પર ટાંચ લાવી, મને કેદમાં પુરાવી
 કઈ રીતે વસૂલ કર્યાનું નિરંધાયું છે ? ૪૦

કોડી એક નાણું હોય ટાણું સંમું દીધું હોય
કેંકનાં એ જીવનને દુઃખમાંથી તારે છે,
એકના હજાર કરી કોઈ દેણું પાછું વાળે
એકતું હજાર મૂલ નિર્મૂલ સમાન છે.
પણ એક કોડી માટે કોઈ ફરિયાદી કરે
ત્યારે તેની મૂર્ખતાનો આંક અંકાય છે.
દેનાર ને લેનારનાં માનસમાં ભેદ હોય
ત્યારે આવાં કેંક ભારે કળેડાં જણાય છે.

ઘરખાર વેચી નાખ, ફાવે તો હરાજ કર,
રંકની વિભૂતિ ક્યાંથી કિંમત અપાવશે ?
ગરીબની ફાટેલી તું ગોદડીને વેચ્યા કર,
ફૂટી ચે બહામ તને કોણ પરખાવશે ?
વેચી નાખ, કાઢી મૂક, ગાળ દે દે સળા કર,
એમાં તારું ધારેલું ન પાર કાંઈ આવશે.
મુદે વાત પર આવ, જોઈને વિચાર કર;
તારો જ દીધેલો મારે રોટલો ખાવાનો છે.

૫૦

છૂટકે ન છૂટકે જો આપવાનું તારે રહ્યું
હસીને જોઆપ તો એ આપ્યું ઠીક લાગે છે.
બાકી કચવાણ થકી પરાણે અપાતું હોય
એવું લેવા મહીં મને અનર્થ જ લાગે છે.
તને કચવાવી લેતાં ક્ષોભ જાણે થાય મને.

૬૬

દીનતા ને દયાળુનો ભાર બહુ લાગે છે.
આનંદમાં જોઈ તને લઈ તે ભિગે છે મને
નવાં કામ માટે નવું જોમ હૈયે આવે છે.

તારું જ આપેલું જ્યારે ઘેર જઈ ખાવા ખેસું
કોક ને ને કોક મારે ઘેર આવી ખેસે છે.
એને હડસેલવાને મન મારું માને નહીં,
એકમાંથી રોટલાના બે ભાગ પડાય છે.
એ જોઈને રખે મારે છોળ છે તું મની લેતો,
છોળ નથી, ગરીબીનો પૂરો મને ખ્યાલ છે. ૭૦
મારા જેવા લિખારીને મારા જેવું સર્વ થાય
જાણી એને મેં તો મારા રૂપ જ સ્વીકાર્યો છે.

તને એમ થાતું હશે ફરી ફરી આવી આ તો
ધરાતો જ નથી, માત્ર માગ માગ કરે છે.
દયાળુ ! હું થોડું થોડું લઈ ત્યાં તો ખૂટી જાય
ફરી ફરી લીખવાને અવસર આવે છે.
સામટું મેં માગ્યું ત્યારે તને એમ થયું કે આ
તારી દયા કેરો ગેરઉપયોગ થાય છે.
થોડા થોડા થકી પણ સામટું એ થોડું થાય,
ફરી લીખવાની ભૂંડી દીનતા એ ટાળે છે. ૮૦

એક વાત એવી છે તને કીધા જેવી છે,
જ્ઞાન્તિઓનો સેળસેળ ભારે ઉપજાવ્યો છે,

મન એમ માને છે કે ભોગ ભોગવાય છે;
ખરી રીતે જીવન જ ભોગવાઈ જાય છે.
ખટકું માગી ને રોજ સંતોષ પ્રમાણું તોય
જીવન નકામું જાય એમ હવે લાગે છે.
મૂડીમાંથી ખાધું આમ હવે નહીં આવે કામ,
જાણી મુદ્દે કામ પર મારે ચઢી જવું છે.

ખરું છે કે ટીપે ટીપે તળાવ ભરાઈ જાય
દરેક ટીપાનો તેમાં ફાળો સમજાય છે. ૬૦
આગ ખૂંચવા ટીપે ટીપે આવે નહીં
ઘડે ઘડે સામટાં ત્યાં જળની જરૂર છે.
રોજ દાન સંગ્રહું તો લંડાર ભરાઈ જાય
પણ આ તો દારિદ્ર્યનો અગ્નિ ધૂંધવાય છે:
થોડે થોડે તારો પણ લંડાર ત્યાં ખાલી થશે,
છુદે હાથે એ કવાર રેલ છેલ થાવા દે.

લિખારીને માગવામાં રકઝક હોય નહીં,
આપનાર કેરો ઉપકાર અણમૂલ છે.
પણ મારે થોડું થોડું જુદું જુદું જોતું નથી,
માણું છું તે આપ ખાકી ધીનું તો નકામું છે. ૧૦૦
તરસ્યાનો તડકડાદ સોનું આવ્યે જાય નહીં,
ભૂખ્યે પેટે રેશમની શૈથ્યા પણ ખૂંચે છે.
અન્તે તારી પાસે અન્ય મુમુક્ષુ શું યાચે નેણું

સંસારના રંગરાગ તુલ્ય જ પ્રમાણ્યા છે.

ચોરાશીના ફેરા મહીં જનમોજનમ જે કે
માયું છું હું તે તો માત્ર એક ભવ ચાલે છે.
ખીજે ભવે અચાલે હું માયું ત્યારે માને તું કે
આજસુ ને હુલ્લો આ અસંતોષી લાગે છે.
સરવાળો કરી મેં તો સામટું જ માયું હતું
મોક્ષ વિના ખીજું મળ્યું સાવ જ નકામું છે. ૧૧૮
મારા જેવો ત્યારે તારો જીવ પણ એવો થયો
ટુકડો નાખીને મને ખારભેથી વાળ્યો છે.

લાખ ઘર રમકડાં ફેરાં કર્યે ચાલે નહીં,
રેવા માટે સાચું એક જૂંપડું જરૂરી છે.
લાખ અવતાર લીધે સુખ સાચું મળે નહીં,
મોક્ષ સુખ કોઈ રીતે પરાભે ચ લેવું છે.
જાણું છું કે મારું અભિમાન નથી ચાલવાનું
પણ તારા ન્યાય વિષે મને વિસવાસ છે.
દયાળુ અન્તરયાત્રી ! પિછાની બધાંને તું તો
માગવાનું નહીં પણ માગનાર જુઓ છે. ૧૨૦

દયામય ! સાધન ને શક્તિ તારે હાથ જોઈ
ત્યારે આજ માગવાને હૈયે જોર આવે છે.
મન માને તો જ દેજે નહિ તો ના કહી દેજે,

ધૂતકારી પણ મને ધણો નહીં મારજો.
 મારી સાથે લલે તારે જોળખાણ હોય નહીં,
 માગવામાં કિંમત તો બેચની અંકાય છે.
 બેચ કેરું કામ થાય, મનમાં સંતોષ થાય;
 મોક્ષ મારો થાય કામ તારું એક બાકી છે.

નવજીવન

ફરી પાછું મારી જીવન-ઝરણીમાં જળ સર્ચું,
સુકાતાં આ ગહેને પુનરપિ વહેવું શરૂ કર્યું.
હવે એને જાગી હરદમ અપેક્ષા-પૂરણની
ઉરે તાલવેલી: થઈ સહજ એકાગ્ર સ્વણી.

ઉષઃકાલે છોડ્યાં શિખર ગિરિનાં ધુમ્મસભર્યાં
ન'તી ત્યારે પ્રજ્ઞા, નહિ જલધિનો સ્પષ્ટ મહિમા.
સરી પૃથ્વી-આરે જીવનઝરણી ત્યાં મદભરી
વસન્તસૃષ્ટિની રતિવિનતિ અંગીકૃત કરી.
ખગરવ પ્રમોદે સુણી સુણી,
-વિપુલ વનરાજી લહરતી—

૧૦

તરુચ્છાયે શીળી કુસુમશયને તંદ્રિત થતી
વિલાસી વૃત્તિથી શિથિલ થઈ સર્વે ગતિ મતિ.

પડ્યા ત્યાં ઓચિંતા વિકટપથ દાવાગ્નિ રણના,
ગયું હૈયું દાઝી અસહ સહી આઘાત વિધિના.
પ્રમાદે ખોયેલું જીવનગળ ખૂટી લય થયું,
તદા જાગ્યું હૈયે રટન સહસા સાગરતાલું.
રહી પશ્ચાતાપે જળ ફરી મથી સાગર પ્રતિ
વહેતાં સુકાર્યું વહન: રહી તૃણા સમસમી.

ફરી પાછું મારી જીવનઝરણીમાં જળ સર્જું,
 વિલાતાં આ બંહેને પુનરપિ વહેવું શરૂ કર્યું.
 નહીં છાયામાયા હરિતવનઆશ્રિય ન કશું
 શકે સિન્ધુખ્યાસી ઉચક દિલ રંજી ઝરણનું.

૨૦

હવે તો આ બંહેણું દ્વિગુણિત બળે સાગર ભણી
 ધસ્યે જાશે, રે'શે રટન પણ હૈયે હંરઘડી.

ગોંપી

આઘે આઘે મજવન વિષે વાંસળીબંહેણ સુણી,
છોડ્યાં ધેનુ-સ્વજન-ગૃહ ને દેહનું ભાન ભૂલી,
ઘેલી ગોપિ ! પ્રણયસમદે તેં અલિસાર સાધ્યો;
ને આત્માને ચિરતૃપિત સંતૃપ્તિ-આશ્લેષ લાધ્યો.

હું ના સુણું સ્વર, ન સમજું કાં ન સંકેત થાય;
ચોંટે વૃત્તિ નહિ જીવનમાં; ત્યાજ્યનું ભાન થાય.
છો મેં જોયાં મજવન નહીં વા યસુનાકિનારો,
ઢૂંઢું ઢૂંઢું અશરણુ હવે હો ન વા કયાંય આરો.

ગોપીવૃત્તિ વન વન ભસે, સંથાનસંકેત માગે;
ટૂંકી રાત્રિ, પથ ગહન, રે ! મર્મઔત્સુક્ય જાગે.
આછા ઘેરા, સ્મૃતિશ્રવણમાં જન્મજન્માન્તરોના
શું સંસ્કારોદ્ભવિત, સરશે શબ્દ ના વાંસળીના ?

૧૦

આદર્શો જ્યાં સહજ લગની પ્રાણુ ત્યાં ધાય સારો;
કૃષ્ણાસક્તિ જીવ અલિસરે પ્રેયસી રાધિકાનો.

પર્જન્યને

છલોછલ લરેલાં આ જિંદગીનાં સરોવરે
 માળો શાન્ત મળ્યો મને.
 તીરજ શુદ્ધમથી જાગી વહે શીખો સમીરણ,
 આહ્વાદે ના છતાં મન.
 તુષારદ્રવ દુર્વાની શૈયા રમ્ય મળી છતાં
 જ'પે ના પ્રાણુ આ કદા.
 તીરમાં સીકરસ્નાને અંગાંગ લીંબવી દઉં,
 તૃપ્તિ રે! ના અતુલવું.

પ્રભો! હું આતક કલાન્ત તૃપાર્ત દિવ્ય વારિનો;
 મારે આધાર મેઘનો.
 દિશા સર્વત્રથી છાઓ, દેવ પર્જન્ય આગહિ.
 અજંપા શમવો હૃદિ.
 તુષ્ટિદા પુષ્ટિદા વર્ષો પર્જન્ય અન્તરે સુધા,
 છિયાવું ઉન્મુખે તૃપા.

હૃદયસિન્ધુ

આહો સમય ઓટનો ! પલટી ગર્જના, આ હવે
નિરર્થક મથી તરંગજલ તીરને ખેંચવા,
વળે ક્ષિતિજમાં વિષાદરત. ઓસરે ચન્દ્રકા-
તયૈવ રડું લગ્ન હું અમિત ઓઘના ઓટમાં.

પ્રભો ! હૃદય એકલકિત ભરતીતણી પૂર્ણતા
ચહી, સહજ મસ્તીમાં ઊછળતું કિનારા લગી,
ઘડી અનુભવે ન માધુરી, જતાં બળો ઓસરી.
અનસ્ત ભરતી ન કાં હૃદયસિન્ધુને લાધતી ?

તવાર્થ લગની પ્રવૃત્ત અવિરામ આરોહમાં
પ્રભો ! વિક્લ શું બધી શમવવાની અન્તર્મુખ ? ૧૦
તૂટે સફલ ભાસતી જીવનસાધના. સિન્ધુને
પકે વળવું ઓટમાં ઊણુપ શી હજી એ હશે ?

હશે ઊણુપ સિન્ધુજીવન વિષે છતાં શું પ્રભો !
નથી ભરતીઓટની વિકૃતિ ચન્દ્ર-આકર્ષણે ?
તદા કરગરું પ્રભો !

બચાવ વિનવું પ્રભો ! વિષમ દૈન્યથી પ્રાણને.
પ્રસન્ન અનુભૂતિ શાશ્વત થકી નવાળો મને.
ઘુડી શિરસિ સન્મુખે સ્થિત મયંક આઘાદનો:
અનસ્ત ભરતીતણી સલિલમાં સુધા સિન્ધુને.

ર મ ક ડાં

“હજી ના માનતો કેયે ?” ગુસ્સે પુત્ર પરે થયો.
 લઠી રોષે કરી શિક્ષા તમાચો ગાલપે ધર્યો.
 “કરી ના કરતો આવું, બા પહાર.” કહી હું રહ્યોઃ
 અનુત્તર રહી મૂંગો દળાવી આંસુ-દૂસકું,
 નિરાધાર હુલાયલું
 નમાયું રાંક મોહું ત્યાં ફેરવી આવતો થયો.
 ન જોલાબ્યો-ન્યા દીધો.

રાતે ન્યારે વિચાર્યું કે લઠયો છું પુત્રને, નથી
 એને માતા, નથી કોઈ; નિદ્રામાં નથી દુઃખથી
 ખલેલ પડશે, માની ગયો એની પધારીએ. ૧૦

કરીને ઊજળી વાટ દીવાની લર ઊંઘમાં
 પડેલા પુત્રનું મોહું રહ્યો જોઈ વિચારમાં.

વિશાળ પોપચાં લીનાં ઢળ્યાં'તાં ને સુકોમળા
 કપોલો ખરડાએલાં આંસુ સુકાયલાં હતાં.
 સમજાણું છતાં શાન્ત ગૌર નિર્દોષ કોમળું
 પડ્યું'તું સુખ નિદ્રાને જોળે વિસ્મરી સર્વનેઃ
 પૂર્ણ નિર્દોષતા કેરી વીંટે છાંય શરીરને.

નમીને જાળવીને ત્યાં ઓશીકાં પર ખેસીને

સમારી મુકત ગુદકાને શિરે મેં કર ફેરવ્યો.
 ત્યાં જોયાં એ પથારીની પાસે મેજ પરે ઘણાં ૨૦
 પત્તાં, ચિત્રો, દડા, પીંછાં, પત્થરા રંગ રંગના,
 રંગપેટી, કૂલો, સિક્કા, પાવો ને શંખછીપલાં;
 અને વચ્ચે રચ્યું ન્હાતું વાંસની સળીઓ થકી
 અધૂરું ઘર. 'શું હું જો વિસારે પાડવા અહીં
 રમકડાં વિષે આવાં પડેાંયું મન સ્નેહથી ?'
 થંભ્યો હું કલ્પના થકી.

કુંધાતાં ઉર વાતસલ્યે કમ્પી હાથ ઠરી ગયો,
 સહી માત્ર અનુભૂતિ લીની આંખમાંથી ગયો.
 બેઠો ક્યાંય સુધી રહ્યો.

ને ત્યાંથી ઊઠતાં ખેલાં નચ્યો હું જગતાતને, ૩૦
 કહ્યું અરુપ કે રુપ લળી મેં મૂક એમને:-
 કે અમારાં હુલાએલાં અન્તઃકરણ ઠારવા
 વિસારે પાડવા કષ્ટો રૂસકાં હું ખલા ન ને
 અજાને મૂર્ખની પેઠે જ્યાંથી ત્યાંથી લઈ વીણી
 હજારો સાધનો કર્મો સાદાં રમકડાં સમાં,
 મત એમાં મનાવી ને મંમત્વે દિલ પોરવી
 સંતોષ લઈ થોડાં એ એ કદા રજની વિષે
 બેલાન હળશું જ્યારે ગાઠ એ ભર ઊંઘમાં;
 ત્યારે ત્યારે પિતા! જે કૈં દોષ અજાનથી કર્યા,
 સર્વની તે ક્ષમા આપી, ઉદાર દિલથી હસી ૪૦

કહીને “પૂર્ણ જાણું છું એની બાલિશતા બધી,”
 વાત્સલ્યે મસ્તકે મૂકી હાથ દેરવશે તમે
 હો તેથી લજશે મોઢે પિતાં !! ત્યારે તમે-તમે.

દર્શન અન્તરાય

અનોખી જ મગા પડે કંઈક અન્તરાયો છતાં
સુરમ્ય શુચિ દર્શનો પ્રકટ સન્મુખે પ્રેખતાં.

નહીં જ નિરખી શકાય પરિસ્પષ્ટ છે પંથ આ,
ઊભી ભૂખર ટેકરી, ઉજડ સીમમાં એકલી
વિરોધ પથનો કરે, અપથ શૂન્ય ઢોળાવમાં
પડું પડું થતી અવાવડુ નમી રહી છાપરી;
વળાંક લઈ જ્યાં તણાય પથ, એય ખાનૂ લળી
પરસ્પર પરોવી ડાળ ઝૂકતાં વળી આડવાં.
પરન્તુ પથનાં વિશેષ સુખદર્શનો લાઘતાં.
વિશાલ પથ લબ્ય રમ્યતર ભેડે જ્યાં સામટાં
વિશાન્ત રજનીક્ષયે અમૃતચન્દ્રનાં તેજમાં
(સરી તિમિર-છાંયડે અધિક તેજના શેરડે)
સુદ્ધર ખખડાટમાં સભર મંદ ગાડાં જતાં;
જ્યહીં અનિલ જ્હાય આકળણીનાં સૂતાં ખેતરો
તણી લઈ પરાગ, દૂર ક્ષિતિજે ચ્હડી નોતરી
મને સફર કાજ પન્થ ઉદ્યાચળે જિતરે.

૧૦

ગૃહે સુજ સુશૃણું પશ્ચિમ વિષે વરંડાતણી
ખપાટ ખખડેલની અરવ મૂક જાળી ઊભી.
વિશૂન્ય ફરતો પ્રદેશ જ્યહીં કોઈ સંચાર ના

રહ્યાં ઇંતર દૂર દૂર ઘર શૂન્યતા સંગમાં ૨૦
 ઊભો સરગવો જ ફક્ત વયવૃદ્ધ નિષ્પત્ત, જ્યાં
 અતન્નિત પ્રશાપની ગગન-આડ જાળી થતી.
 ઘણી ય ત્યહીં સાંજના જઈ નિરાંતથી શાન્તિમાં
 ગમે નિરખવી સુદૂર નમતી જતી સન્ધ્યકા.
 નંડે સરગવો, ખપાટ, પણ દૂર સન્ધ્યાતણો
 વિશાળ પથરાય સ્વર્ણ પટ, રંગભીનો લસી
 કલાપ પસરે, ઢળે ફિરણ અન્તરાયો વીંધી
 પ્રકીર્ણ પરસાળમાં, વિટપ-સોંસરો ઊજળો
 નિશામુખ સરંગ બ્યોમપથ શુકતારો ઝળે.
 અને તિમિરમાં થતાં વિલય ગેહ ને અન્તરે ૩૦
 વિષાદસુખહર્ષની ઉભય લાગણી ઉદ્ભવે.

થતાં તિમિરલીન એકરૂપ સાંજના પૂર્વનાં
 સુદૂર મયદાન રમ્ય પથરાય વિસ્તારમાં;
 નિરબ્ર ઉદયાચળે વિમલ ઊગતી પૂર્ણિમા.
 ગલીર વડલો ઢળે પણ નજીક, પ્રાચી દિશા
 રૂંધાય ક્ષિતિજે જરાક, કલગીરૂપે ડાળ કે
 નલોન્મુખ વધે, કરે અનિલ નૃત્ય, શાખાગ્રમાં
 રમે ફૂંપળ પત્ર તાલ લઈ ત્યાં ચરત્યન્દ્રમા
 ચઢી વિશદ તેજમાં, સ્મિતપ્રસાદ રેલી રહે.
 ગણું કઠિક અન્તરાય પણ પાંદડે પાંદડે ૪૦
 શશાંક પ્રકટાવતો જીવનજ્યોતિ જે સામગ્રી

સહસ્રશતરૂપમાં લલિત જૂલતી આંરતિ.
વિશાળ પડછાય સોસેરવી પૂર્ણિમાંની કળી
અધીર રહું નિર્નિમેષ નિરખીઃ અનોખી મઝા.

ખને ધુમસ જેમ આવરણુ ઊગતા સૂર્યને,
નિશાનિકટ સાન્ધ્ય ગોરજ સુચૈત્રના ચન્દ્રને,
તથૈવ તવ દિવ્ય સૌમ્ય મુખચન્દ્રને રોધતું
મલિન ક્ષર ખોળિયું પ્રકૃતિ અષ્ટધાથી ભયું
રહું મુજ, છતાં ચ આવરણુ એ અવિદ્યાતાણું
વિલેદી, મુજ પ્રાણને લગિર કાન્તિથી ચેતવી
શિરે ઝખૂમતું વિશાન્ત કરુણાર્દ્ર સંકેતમાં
પ્રકાશિત થતું લસે વદન દષ્ટિ છાઈ રહી.
સુરમ્ય હૃદયંગમ પ્રલવ દૃશ્ય એ પ્રેમતાં
ઘડી અખઘડી મહીં જ

ક્યહીંક થકી હું અચાનક જ સ્પષ્ટ સંસ્પર્શને
અનુભવીશ કે અનુભવું છું એટલા ખ્યાલમાં
અનોખી જ મઝા લઉં વિવિધ અન્તરાયો છતાં.

સીમા

ઊંઠાણ તારાં નથી જાણુંતો હું
 જહિર-સપાટી પર સ્પષ્ટ કિન્તુ
 સસુદ્ર ! તારી મૃદુ ઊર્મિમાંનાં
 પ્રકાશના ચંચલ રંગ ઝીલતી
 વૈવિધ્યમાં જીવનનૃત્ય રેલતી,
 જોતાં જ એ સુગંધ યની જતો હું.

તારાં મથું મોહક માપવાને
 વિશાન્ત જ્યાં પ્રેમજી લોચનોને
 ઢેલાઈ પાછો, પણ સ્નેહલીની
 સ્મિતાર્દ્ર એ લોચનોને કિનારે
 મમત્વની ઉત્સુક સ્વપ્નધારા
 જોતાં જ સાલાર દ્રવી જતો હું.

૧૦

ઊંઠાણ હું અન્તરનાં ન જાણું,
 વા પ્રાણનો નાં જરિ સ્પર્શ પામું;
 એ પ્રાણનાં સદ્પરિધાન જેવાં
 લાલિત્યઘેલાં તવ અંગ ફેરા
 સતૃષ્ણ સંવ્યાકુલ એક માત્ર
 આશ્લેષમાં તૃપ્ત યની જતો હું.

પુરુષોત્તમને

અરૂપ ! તવ રૂપ રૂપ કરવા મથું યાદથી
 છૂપા પરિચયે ભર્યા અનુભવો તદ્દા લોગવું.
 તને કરગરું, અહીં નવ તું આવ ગાડાં પરે
 છતાં જીવનલોભિયો અરવપાદ વાંસે ભમે.
 પુકારું અકળાઈ કર્મ મહીં, સન્મુખે ના'વતો
 છતાં નવ પડ્યું રહે, ન બગડે, સરે અર્થ સૌ.
 આજુ આજુ વિષે સનાતન અદેહ વ્યાપી રહ્યો,
 સુધન્ય મુજ પાત્રતાઃ ન ઉપકાર જાયે કહ્યો.

સહું ન અશરીર તું નહિ જ સન્મુખે આવતો.
 અદેહ થઈ કેમ ? પ્રાણ મુજ આ શરીરે જડ્યો.
 શરીર તવ કર્મ કાજઃ બહુ નાથ છૂપો રહ્યો;
 હવે બસ. શરીર સંગ જનમી અપેક્ષા બધી
 શરીરતાણી. તો સદેહ સહસા હવે ઊતરી
 રસેશ પુરુષોત્તમ પ્રણયમૂર્તિ છાઈ રહો.

હરિગુણ

મારે ગાવા નથી હરિગુણ, ગાઉં તોય શું શું ગાઉં રે ?
 નથી જોવા એ પૂર્ણસ્વરૂપ, જોઉં તોય શું શું જોઉં રે ?
 મારી અંજલિમાં ટીપું છલકાય, સરવર ઉલ્લેચું શેણે રે ?
 મારી ફૂલકે લગી જતી ડાળ, વિશ્વરૂપ શેણે ઝીલું રે ?
 મારી તડકામાં અંતતી આંખ, દિવ્યતેજ શેણે ઝીલું રે ?
 મારી વીણાના ટૂંકેરા તાર, વિશ્વકર્મ્ય શેમાં ભડું રે ?
 મારી નાની ફૂલપાંદડી પાંચ, ઇન્દ્રધનુ શેમાં ધડું રે ?
 મારું નાનેરું અણું છલકાય, મેઘ સર્વ શેમાં ઝીલું રે ?
 ભર્યું યોગમ આ વિશ્વ વિરાટ, પાય મારા પાછા પડે રે !
 દૃશ્ય સોઢે અનન્ત અવિરામ, દષ્ટિ મારે એક જ રહી રે !-૧૦
 નથી હોંચી વિશેષ થતી આંખ, પાય મેં ઝાલી લીધા રે !
 નહીં શોધું હું ગૂઢ જ્ઞાનમર્મ, લક્ષિત મેં માગી લીધી રે !
 નથી ફેરવવી અંતહીણી માળા, મેર મેં ખાંધી લીધો રે !
 નથી ઝીલવાં અનેક પદ ગીતો, મુવપદ જાણી લીધું રે !
 મારે ગાવા નથી હરિગુણ, ગાઉં તોય શું શું ગાઉં રે ?
 નથી જોવા એ પૂર્ણસ્વરૂપ, જોઉં તોય શું શું જોઉં રે ?

પ્રસાદ

ઊંચે ઊંચે તારક ફેરા હીવડા રે !
 એના નીચે ધરરાતા અજવાશ;
 હું તો પાસું પ્રસાદ તારા પ્રેમનો રે !

ઊંચે ઊંચે નલશુંગ વીંટે વાદળાં રે !
 એનાં નીચે જળ ઝરણે છલકાય;   હું તો

ઊંચે રહડતો આનંદલયો ચન્દ્રમા રે !
 એની છાયા જળઝરમાં લહેરાય;   હું તો

ઊંચે ઊંચે પ્રહ્લાંડ ગધાં બૂલતાં રે !
 નીચે બૂલે આ અન્તર અલિરામ;   હું તો

ઊંચે આશાના મહેલની અટારિયું રે !   ૧૦
 નીચે શ્રદ્ધાનાં પગથાં પથરાય;   હું તો

ઊંચે મસ્તક ને મોરમુગુટ ઓપતાં રે !
 નીચે પગલાંમાં જોઈ નિકટ વાસ;
 હું તો પાસું પ્રસાદ તારા પ્રેમનો રે !

દર્શન-અભિલાષ

હું તો લળી લળી મુખડાં ન્યાળું રે રામજી !
મારી આંખલડી અજવાળો રે રામજી !

અન્તર આ રે, વિરહકિનારે,
જનમ જનમનાં અંખન-કથારે,
ઉત્સુક થાકલ લોચન-ધારે,
ઉધા-હુવા રે,
દર્શન સનમુખ આપો રે રામજી ! હું તો લળીં

શાન્તસ્વરૂપ, સસીતા વનવાસી,
જટા વિભૂષિત, વલ્કલધારી,
શરધનુધારી, તજી સમાધિ, ૧૦
પ્રકટ પધારી,
રાજીવ નયન ન માવો રે રામજી ! હું તો લળીં

કુંકુમ—ચંદન-છાંટ છંટાવું,
યુગ યુગવિરહી હૃદય બીછાવું,
પ્રાણુજ્યોતિની આરતિ ધારું,
પૂજન ધરાવું,
અમીનજર અવતારો રે રામજી ! હું તો લળીં

રૂપ મનોહર, સ્મિતવિમોહન,

ઉર-અધીર ઓવારું મોહન !

અમૃતઅંગજલિ છાંટી કણ કણ

૨૦

ચિરખ્યાસી મમ

રોમ રોમ વરસાવો રે રામજી ! હું તો લજીં

મારી આંખલડી અજવાળો રે રામજી !

મનનાર

હું તો એકલ પડી મનનાર ઊંઘમાં ઝળકી જતી રે !
ઊઠી ઝેલેલી પરોઢના નાથ, ગોકુળિયું ગોતી વળી રે !

હું તો જાઉં જ્યાં જમુનાને તીર પાણિયાં આડાં ફરે રે !
આંખ ઢાળું ત્યાં ફર ને ફર લોભકા રૂપી જતી રે !

મારી લહેરે વૃન્દા વં ન વાટ ફૂલભાત ચૂંદલડી રે !
જ્યાં કરતી 'હરિ ! હરિ !' સાદ પતંગિયાં વીંટી વળે રે !

મને સૂઝે નહીં હરિ માર્ગ સાદ કરી બેસી ગઈ રે !
સામા કરતી કોયલ ટહૂકાર, આંસુડે પાંપણ ઢળી રે !

અરે એવું કાં વિશ્વ વિરાટ ? સાદ તને ખેંચે નહીં રે !
કયા એવા તે ફર ફર દેશ ? રે ! આંખ મને દેખે નહીં રે ! ૧૦

હું તો માણું આ વિશ્વ હોય નાનું (કે) હાથવેંત ખોળી લઉં રે !
મારે હૈયેથી ફર સરી જાતું હું મૂળણું શોધી લઉં રે !

હું તો ભમતી ભમું હરિ માટ, વાટ મારી ખૂટી પડે રે !
મારે હૈયે તૂટે ધળકાર, રે ! સૂનકાર છાઈ વળે રે !

હું તો એકલ પડી મનનાર ઊંઘમાં ઝળકી જતી રે !

સાદ પુકારીને શું કરું ?

સાદ પુકારીને શું કરું
તારા દૂર આવાસ જ;
તોફાની વા ગાજે મેહૂલો;
કમ્પે આલ ને લોમ જ. સાદ પુકારીને૦

‘નજેયા ન અનુલબ્ધા’ના ખમું,
આપો દરશન દેવ જ.
બુદ્ધાં રે જીવનથી શું પામીએ?
આપો છેવટ રાત જ. સાદ પુકારીને૦

જાણે અધીરની માળને
શાને તોય વિલમ્બ જ ? ૧૦
દોર તૂટે, પારા વીખરે,
શું ના તૃપ્તિની આશ જ ? સાદ પુકારીને૦

માયા પૂજે તારી કાયને
સાધન—અરચન થાઉં જ.
ઝૂલે સ્મિતાદ્ર તારાં મુખે
જીવન—આરતિ—જ્યોત જ. સાદ પુકારીને૦

૨૧૬

સૂનાં સાયંકાળે ગોકુળે રે ! ગાઢાં વાદળ ગરબ્યાં,
 મારાં સૂનાં નીચાં ખોરડે રે ! બેસી મોર ગળૂક્યા.
 હું રે ગોપી પડી એકલી રે ! જાણે ઝબકીને જાગી,
 જોઈ રહું ભર્યાં આલમાં રે ! હૈયે ધબકારી જાગી.

ભીના વાયુ ! ઠહ ઠેટલે રે ! તારો સાર્થી વનવાસી ?
 વાદળ ! કો' દૂર કેટલે રે ! ઘનશ્યામ ખિહારી ?
 હંસોની હાર ! ઉમંગમાં શું પાછા માનસ ચાલ્યા ?
 સંગાથે શું નથી કાનજી રે !—મારે અન્તર આશા.

એચિંતી અમકંતી વીજળી રે ! અમકી આંખ અભાગી,
 ગાઢો ગાજી તૂટ્યો મેહૂલો રે ! મૂંગી ધબકારી જાગી. ૧૦
 સૂના પરસાળને એટલે રે ! જાણી થાંભલી ઝાલી,
 જોઈ રહું ચૂતાં નેવલાં રે ! અંગે વાછંટ વાંતી.

સાયં આપાઢને મેહૂલે રે ! મારાં ખોરડાં ચૂયાં,
 રાંહ જોતાં ગઈ જિંદગી રે ! કો'દી નેણ ના લૂયાં !
 દાડમીને સામે છોડવે રે ! જાલે તૃપ્ત બચેયો,
 ભગ્ન ગોપીકંઠ રૂંધતો રે ! તૂટે શબ્દ 'કનૈયો.'

રામ તારા રાજ વચે

મેં તો બાંધી મઢૂલી આજ
રામ તારા રાજ વચે.

મેં તો કીધો તુંને રખવાળ
રામ તારા રાજ વચે.

હવે ચિન્તા નથી ત લ લા ર
રામ તારા રાજ વચે.

હું તો ફરવા નો બેઠરકાર
રામ તારા રાજ વચે.

તારે રાજ થાવા અભિલાષ
રામ તારા રાજ વચે,

૧૦

થયો સહુનો તું દાસાનુદાસ
રામ તારા રાજ વચે.

હવે નાખ્યો તારે શિર લાર
રામ તારા રાજ વચે.

મારે અન્તર આનંદ અપાર
રામ તારા રાજ વચે.

તું જ રાજ મારો રખવાળ
રામ તારા રાજ વચે.

મેં તો બાંધી મઢૂલી આજ
રામ તારા રાજ વચે.

૨૦

જીવનઆરતિ

તારે મંદિર દેવ !

તારી સન્મુખ દેવ !

મારી પ્રકટી પ્રસન્ન જીવનની આરતિ.

સહસા સૂઝયો જ પંથ અન્યથા મળ્યો ન હોત

ભક્તઆશ-ચત્ન-લોપ

તિમિરે હતાથ રોત.

કરવા તવ દેવ જોજ

ઝંખીને દ દિ દોર,

જીવન જગવી સમસ્ત વેર્યો પ્રકાશ-ધોતઃ

આશ ધરી લગી લગી ભેઈ તવ નયનન્યોત

તારે મંદિર દેવ !

તારી સન્મુખ દેવ !

પ્રકટાવી સ્નિગ્ધ શેષ જીવનની આરતિ.

ખૂટે દીવેલ સાવ,

ઝલી નાય વાટ સાવ,

આરતિસ્વરૂપ લઈ પૂજનનો પુણ્ય દહાવ

તારે મંદિર દેવ !

તારી સન્મુખ દેવ !

તોળાયે મેઘ કુળ્ય,
 કૂંકે ચલ અનિલ ગણ્ય,
 ખૂંચાય જ્યોત, બને આરતિ ન તો જ પૂર્ણ,
 તારે મંદિર દેવ !
 તારી સન્મુખ દેવ !
 રે'શે અપૂર્ણ સેવ ?

૨૦

સન્ધ્યાના અસ્ત સંગ
 આલરના થાય ઘંટ,
 ઘેરું ગાળે મૃદંગ,
 કૂંકાયે મન્દ્ર શાંખ,
 મારે ન સ્તોત્ર કાજ ગર્જદ લગાર કંઠ
 તારે મંદિર દેવ !
 તોયે અનુભૂતિકમ્પ લળતી શિખાને સેર
 તારી સન્મુખ દેવ !
 જગવી મેં મૂક એક જીવનની આરતિ
 તારે મંદિર દેવ !

૩૦

સમર્પણ

અનન્ત તું છો અજરામર નિર્લેપ જો,
 પાંપણને પલકારે મારે જીવવું.
 અનન્તતાને ચરણે જીવન પાથરું;
 રજ રૂપ મારાં સર્વ સમર્પણ તુચ્છ જો.
 કુબેર તું, હું કણ કણનો લાચાર જો.
 તારી નજરે નજરાણું હું શું ધરું ?

આજ સુધીના લાવ લરેલા સંગ્રહો,
 આજતણા યૌવન-વૈભવ-ઉલ્લાસ જો,
 લાવીનાં સહુ લાગ્ય પનોતાં સામટાં,
 ત્રિકાળની મનમાયા-વીંટી વેલ જો:
 અશેષ એ તવ ચરણે હોંસે ન્યાં ધરું
 વિસરું-ત્યાં ઐશ્વર્ય; સ્મરું સમ્મન્ધ જો.

૧૦

પ્રેમાવેશે તહલી નતામાં અર્પેવાં,
 અર્પણનો સંતોષ જ મહદાનંદ જો.
 ઊડી ઊડી લગની લાગી એક જો,
 વિરાટને પાંપણનાં ખાંધું બન્ધને;
 અનન્તતાને ચરણે જીવન પાથરું,
 એ છાયા ઉતારું છાને ઉર જો,

ટિપ્પણ

[ટિપ્પણમાં જે પંક્તિનિર્દેશ છે તે પૃષ્ઠ ઉપરની પંક્તિ ઉપરનો નિર્દેશ નથી. પણ કાવ્યની પંક્તિનો છે.]

પૃ. ૧ શિવસંકલ્પ રુદ્રાષ્ટાધ્યાયીનો પ્રથમ અધ્યાય એ આ કાવ્યનું પ્રભવસ્થાન.

“કડી ૩. પંક્તિ ૩. રુદ્રાષ્ટાધ્યાયીમાં મનને જ્યોતિષોમાંનું એક ગણ્યું છે. ગીતાકાર ઈશ્વરતત્ત્વને જ્યોતિષામપિ તજ્જ્યોતિસ્તમસઃ પરમુચ્યતે. (શ્લો. ૧૭. અ. ૧૩) વગેરે શ્લોકથી જ્યોતિષોથી પર, તમથી પર ગણાવે છે. ઈશ્વરતત્ત્વમુખી બનેલું મન પોતાના સામાન્યક્ષેત્ર વર્તુલથી પર જઈ એ પરમતત્ત્વ પ્રતિ આગળ ને આગળ વધે છે.

પૃ. ૨. કડી ૬. સરખાવો:-

यथा द्वीपो निवातस्थो नेङ्गते सोपमा स्मृता ।

योगिनो यतचित्तस्य युञ्जतो योगमात्मनः ॥

શ્લો. ૧૯ અ. ૬

પૃ. ૩. અહમ્.

પં ૧૪ “મિષ” શબ્દનો અર્થ ‘બહાનું,’ ‘ખોટું કારણ,’ એવો થાય. પણ આ કાવ્યસંગ્રહમાં ‘મિષ’નો અર્થ ‘હિતુ’, એમ ગણવા વિનંતિ છે.

પૃ. ૭. પં. ૨૬ થી ૩૦ સરખાવો:—

અન્નાદ્ ભવન્તિ ભૂતાનિ 'પર્જન્યાદન્નસંભવઃ ।

યજ્ઞાદ્ભવતિ યર્જન્યો યજ્ઞઃ 'કર્મસમુદ્ભવઃ ॥

મગવદ્ગીતા શ્લો. ૧૮ અ. ૩

પૃ. ૧૦. પં. ૧૮. મિષે=કારણે.

પૃ. ૧૨. વિંધનીડ. યત્રૈવ વિશ્વં ભવત્યેક નીહમ્ ।

પૃ. ૧૩. પં. ૨૭. સરખાવો....અશ્વત્યં પ્રાહુરવ્યયમ્ ।

છંદાંસિ યસ્યપર્ણાનિ... ।

મગવદ્ગીતા શ્લો. ૧-અ. ૧૫

પૃ. ૨૧ વિષયાન. આપણાં કૂર્મ, અગ્નિ, લાગવત વગેરે પુરાણોમાં તેમ જ મહાભારત, રામાયણ વગેરેમાં સમુદ્રમંથન પરત્વેના ઉલ્લેખ છે. એ બધાંમાં સવિસ્તર કથા લાગવતમાં ટમા સ્કંધમાં છે. આ આખું કાવ્ય એ લાગવતના ટમા સ્કંધના ૭મા અધ્યાયને અનુસરીને લખાયું છે તે નિશ્ચયે મૂળમાં લેઈ લેવું.

પૃ. ૨૧. પંક્તિ ૧૫-૧૬. “અનુલવ, પ્રતીતિ માત્રની પ્રાછળ કાંઈક સત્ લાવ રહેલો છે એના આધારે જ તર્ક મન્થન ટકી શકે.”—વળેશંકર કાનજી પટ્ટણી.

પૃ. ૨૨. પં. ૧૯-૨૦. મન્દર પર્વત સમુદ્રમાં ડૂબી ગયો અને દેવાસુરની પ્રયત્નશક્તિ નિષ્ફળ ગઈ. તેથી દેવદાનવો પુરુષાર્થ કરવો ના લેઈએ, ઇચ્છા એ જ હું. ખનું કારણ છે એમ માનીને શું દેવાધિનવૃત્તિવાળા બની ગયા ?

૫. ૨૨. પં. ૨૧. ધાતા=ધારણકર્તા. અપ્રમેયપરાક્રમ=જેનું પરાક્રમ માપમાં ન આવી શકે તેવું છે એવા.
૬. ૨૫. જલસુપ્ત=સુપ્તજલ, જેનું પાણી અસ્થિર નથી, સ્થિર સમ છે તેવો સમુદ્ર.
૭. ૫૭ શંકર ધ્યાનાવસ્થામાં હતા ત્યાં તેમના કર્ણમાં પ્રગ્લબો આર્તસ્વર પડે છે તેથી એ આર્તસ્વરે જાગ્રત થાય છે ત્યાં એ વસ્તુસ્થિતિને જોઈ ને 'તુરત યથાર્થ' સમજી જાય છે.
૮. ૭૬ થી ૮૨. વરસાદનાં પાણી વિશાળ ફલક પરથી ઝરણુ-રૂપ બની દિશા દિશાએથી અન્તે તો એક દરિયામાં આવી મળે છે તેવી રીતે વાતાવરણમાં જે હલાહલ ઝેર વ્યાપી રહ્યું તું તે ઘનીભૂત થઈ ધૂમાડા સમું રૂપ લઈ અન્તે શંકરના કરતલમાં આવીને શમાઈ ગયું.
૯. ૮૬. કરતલકૃત્ય=માત્ર હથેળીમાં શમાવીને: કેવળ અંજલિવત્ બનાવીને. જે હલાહલ ઝેર વિશ્વનાશક ઉત્ર ને વિશ્વવ્યાપી હતું તેને કેવળ હથેળીમાં શમાવીને (નહિ સમ પ્રમાણીને) ગળે ઉતાર્યું.
૧૦. ૨૭ વિવેચક. આ ઉક્તિ એક સરોવરના મુખમાં મૂકી છે જે પોતાને કાંઠે ઊભેલાં વૃક્ષને સંજોધીને પ્રશ્ન કરે છે.
૧૧. ૨૮ પં. ૮ હું આમ ગાઈશ તો મને મારાં પાપની માફી મળી રે'શે એવા ખ્યાલથી હું મારા ગાનનું સાદું નહિ કરું. મારાં પાપની માફીની કિંમત હું મારાં દિલની દોલતરૂપ ગીતની, નહીં ચૂકવું.

પૃ. ૪૬. મીરાં : તારા મંદિરને ઊંઝરે બેઠા પછી તો આ ઝાલરના નાદની સાથે હૃદય આનંદપૂર્ણ તાલ આપી રહું છે પણ હે પ્રભો! જે લાવણીનો કંઠે મળે તો તારી મહત્તા ગાઉં.

પૃ. ૬૧. આથમતા પૂર્ણચન્દ્ર : કાદમ્બરી ના 'એકદા પ્રમાત્ત-સન્ધ્યારાગલોહિતે-' એ પ્રમાણે શરૂ થતા આથમતા ચન્દ્રના વર્ણન પરથી.

પૃ. ૬૩. કર્મણ્યૈઃ કાવ્યદોષવાળાં અને અદ્ય-નહિવત કાવ્યતત્ત્વવાળાં કાવ્યો આ સંગ્રહમાં મળી આવશે. તેમાંનાં 'કર્મણ્યે' તથા 'દાતાર' એ બે લાંબાં કાવ્યો આ સંગ્રહમાં ઠીક જગ્યા રોકે છે. નિકષ-દષ્ટિએ એમાં અપૂર્ણતાઓ પુષ્કળ છે એ હું અમુક અંશે સમજું છું છતાં એ કાવ્યોને સંગ્રહમાં લેવાનો મૂળ ઉદ્દેશ તો એ જ કે એ કાવ્યો ન્યારે લખાયલાં ત્યારની લેખકની માનસિક અને શારીરિક અશક્તિઓનાં એ પ્રતીકરૂપ છે. અનુભવને સર્વોચ્ચ સમજાવવો હુકર છે પણ હાથમાં જેમ સારી પેઠે ખાલી ચુડી હોય, હાથ હલીચલી પણ ન શકતો હોય ને ભાર લાગતો હોય-એ સમયે લોટો કે કંઈ પણ વસ્તુને હાથથી પકડી શકાતી નથી-વસ્તુઓ ઝાલવાના પ્રયત્ન હોવા છતાં એ વસ્તુ હાથમાંથી સરી જાય છે, દડી જાય છે તેમ ન્યારે રોગગ્રસ્ત જીવન લયસ્થાને આવી ગયું હોય ત્યારે સમગ્ર શરીર અને મન પણ સતત ખાલી અનુભવતું હોય છે. તે સમયે વિચારલાવને પકડી રાખવાનો પ્રયત્ન પણ એના જેવો જ છે. એવી સ્થિતિમાં લખાએલાં આ કાવ્યો મને એટલાં ગંધાં

મારાં પોતાનાં લાગે છે કે જેમ મારું ગંમે તેવું શરીર હોવાં છતાં હું જાહેરમાં નીકળું છું તેમ એ કાવ્ય કાવ્યો પણ પ્રસિદ્ધ થાય એમાં હું કંઈ પણ અનુચિતતા જોતો નથી.

ખરું છે કે એ કાવ્યો લખાયાં પછી હવે ત્યારે તેને જનતા સમક્ષ મૂકવાં જ છે ત્યારે તેને સુધારીને મૂકવાં જોઈએ. પણ આ કાવ્યો પરત્વે તેમ કરવું ઉચિત નથી જણાયું. હું મૂળ જ પ્રકટ કરું છું. અને એમાં મને સંતોષ મારા એ સમયના મનના અનુભવોથી વિપ્લુટ ન પડી જવામાં છે.

પૃ. ૬૩. પં. ૧૭ શ્રવણ નક્ષત્ર મકરરાશીમાં આવેલું છે. મકર-રાશીનો શુક્ર નીચસ્થ ગણાય છે. જ્યોતિષની દૃષ્ટિએ એ નિર્જળ-હીનગળ ગણાતો ગ્રહ પોતાનું શુભ ફળ આપી શકતો નથી.

પૃ. ૬૩. પં. ૨૧ આવા જોષ માસ વખતે તો સૂર્યોદય સમયે સપ્તર્ષિ તો આથમી ગયા હોય છે. અને છતાં અહીં સપ્તર્ષિનો આકાશમાં દૃષ્ટિગોચર થયાનો ઉલ્લેખ થયો છે. આ કાવ્ય લખાયું ત્યારે લેખકની કેટલી સાવચેતી હતી તેનું આ એક ઉદાહરણ બસ થશે.

પૃ. ૬૮. પં. ૧૧૨ તેમજ ૧૨૭. ૬૯. અનુષ્ટુપમાં સાંતમો અક્ષર દીર્ઘ જોઈએ. ૬ ને ૬ દીર્ઘ કરીને અહીં ઉચ્ચાર કરવો પડે છે. અથવા તો ૯ને બેવડાવીને ૬૬ એમ ઉચ્ચાર કરવો પડે છે. ૯ને બેવડાવવો એ મહદ્ દોષ છે. અને દીર્ઘ ઋ બોલવો તે ચલાવી લેવાય તેમ છે. [આ ઋ પરત્વેના

આવા ઘણા દોષો આપણા સાહિત્યમાં મળી આવે છે. જે-
ચાર જે દાખલાઓ યાદ આવે છે તે ટાંકું છું:—“ સુગુપ્ત
રાજગૃહની દિશામાં ”—અતિજ્ઞાન—કાન્ત. ‘ શબ્દો પડ્યા
ઉપર અમૃતધાર જેવા. ’—કલ્પના અને કસ્તુરીમૃગ—કાન્ત.
‘ ગાંભીર્ય, દૃઢતા, અને સરળતા—’ નાયકનું પાયશ્રિત. પ્રો. બલ-
વન્તરાય ઠાકોર, તથા પહેલા સ્નેહીનો પ્રત્યુત્તર—કાન્ત.
‘ મીઠા સ્પર્શો, પ્રણયિ નયનો, અમૃતાલાપ લાવો. ’—વધામણી
—પ્રો. બલવન્તરાય ઠાકોર

આ દૃઢ શબ્દ માટેનો બચાવ નથી. આ દોષ જ છે. ઋના
ઉચ્ચારશુદ્ધિની ઘણી જરૂર છે એ સૂચન પૂરતું આટલું ઘણું
છે. આ સંગ્રહમાં અન્યત્ર આ ઋ નો ઉચ્ચારદોષ મળી
રેશે. બુઓ:—કાવ્ય ‘ નવજીવન ’ માં:—“ વસન્તસૃષ્ટિની
રતિવિનતિ અંગીકૃત કરી ” પૃ. ૧૩૦]

પૃ ૮૪—સાથી મિત્રને. આ કાવ્ય મિત્રલાઈ શ્રી પ્રબોધરાય માણે-
કલાલ ભટ્ટને સંબોધીને લખાએલું.

પૃ. ૮૪ પં. ૧ થી ૪ સરખાવો:—

“ A lost thing could I never find,
Nor a broken thing mend:
And I fear I shall be all alone
When I get towards the end. ”

‘ The South Country. ’

Hilaire Belloc

પૃ. ૯૯ પં. ૩૬-ગુરુપુષ્ય. જ્યોતિષમાં ગુરુપુષ્ય નામે એક યોગ ગણાય છે. ગુરુવારે ચન્દ્ર પુષ્ય નક્ષત્રમાં હોય એ યોગને ગુરુપુષ્ય યોગ ગણાય છે. ૨૭ નક્ષત્રમાંથી પસાર થતો ચન્દ્ર મહિનામાં કેવળ એક વખત પુષ્ય નક્ષત્રમાંથી પસાર થાય છે. પણ દર-મહિને ગુરુવાર તે સમયે હોય તેમ ના યને. વર્ષમાં બાર વખત ચન્દ્ર પુષ્ય નક્ષત્રમાંથી પસાર થાય છે. પણ પૂનમનો ચન્દ્ર એ નક્ષત્રમાં હોય એ તો પોષમાં કે માઘમાં જ સંલવિત યને છે. ગિરિપૃષ્ઠમાં, દિનાન્તે, પ્રથમ ટહુરવે, સૂકલ સમાં વિટપાત્રમાં ચઢેલો પૂર્ણિમાનો વસન્તલિપ્સુ ચન્દ્ર-એ તે ફરી કે'દી જોવા મળે? એ વિરલ પ્રસંગ-તદન વિરલ. ફરી એનું દર્શન-ઘણું અંશે અરે! કેવળ અસંલવિત.

પૃ. ૧૦૫ થી ૧૧૭ 'ને,' 'ફૂદરડી.' 'અવાવરુ વાવ' અને 'તારાને.' આ ચારે કાવ્યો અંગ્રેજીમાં જોને Dramatic Lyric (અન્ય લક્ષી-પાત્રલક્ષી^૧-નાટ્યાત્મક ઊર્મિકાવ્ય) કહે છે તે વર્ગનાં છે.

પૃ. ૧૩૫. રમકડાં. Coventry Patmoreનાં 'The Toys' નામક કાવ્યનો અનુવાદ.

પૃ. ૧૫૩. પં-૨ સરખાવો

‘પાંપણને પલકારે કરતું ડોકિયાં’

‘ગીતગંગોત્રી’—ઉમાશંકર જોષી

૧. પ્રો. બલવન્તરાય ઠાકરે ચોળેલો શબ્દ

૨. શ્રીચુત રામનારાયણ પાઠકે ચોળેલો શબ્દ